

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 11

МАРИУПОЛЬ – 2016

УДК33(05)

Вісник Маріупольського державного університету

Серія: Економіка

Збірник наукових праць

Видається 2 рази на рік

Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 12 від 30.05.2016 р.)

Видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка» включено до Переліку наукових фахових видань України згідно наказу Міністерства освіти і науки України №642 від 26.05.2014

Видання включено до міжнародних наукометричних баз даних:

«Index Copernicus International»(Польща).

«Российский индекс научного цитирования»(Росія).

До видання можна також отримати доступ у електронній науковій бібліотеці

«КиберЛенинка»: <http://cyberleninka.ru/about#ixzz37981RdSo>

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов

Заст.головного редактора – д.е.н., проф.О.В. Булатова

Члени редколегії: д.ю.н., проф. О.В. Філонов,

д.філ.н., проф.С.В.Безчотнікова, д.і.н., проф.В.М.Романцов,

д. культурології, проф. Ю.С. Сабадаш, д.е.н., проф.Ю.І.Чентуков

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.е.н., проф. Ю. І. Чентуков

Заступник відповідального редактора – д.е.н., проф. В.Я. Омельченко

Відповідальний секретар – к.е.н., доц. О. А. Беззубченко

Члени редакційної колегії: д.е.н., проф.Г. Багратян, д.е.н., проф.Ф.Вермільо, д.е.н., проф. Д. Калабро, д.е.н., проф. Г.Калабро, д.е.н., проф. С.П.Калініна, д.е.н., проф. Н.Й.Коніщева, д.е.н., проф. Г.Кук, д.е.н., проф. Ю.В. Макогон, д.е.н., проф. Т.В. Орехова, д.е.н., проф. Д. Пармаклі, д.е.н., доц. С.Ю. Пахомов, к.е.н. Я. Половчек, д.е.н., проф. А.В. Сидорова, д.е.н., проф. М. Феррара, д.е.н., проф. Ю.І.Чентуков, д.е.н., проф. Г.О.Черніченко.

Засновник Маріупольський державний університет

87500, м.Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

тел.:(0629)53-22-59, e-mail: msuj_e@mdu.in.ua

Офіційний сайт видання: www.visnyk-ekonomics.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації (Серія КВ №17780-6130 Р від 06.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення №0065

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Snishchenko R.

DEFINITION SEMANTIC LOAD THE LINKS BETWEEN ECONOMIC CATEGORY «FINANCIAL SECURITY» AND «RISK»..... 7

Черніченко Г.О., Пахомова О.А.

ГЕНЕЗА ТЕОРІЙ РУХУ КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН..... 15

НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Швець Ю. О., Морозова К. В.

ОЦІНКА ПОДАТКОВОГО ТЯГАРЯ ТА СПОСОБИ ЙОГО ЗМЕНШЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ..... 23

Засадко В. В.

ЗАГРОЗИ І РИЗИКИ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ГАРАНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МІСТ УКРАЇНИ 30

Завора Т.М.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ..... 41

Воробйова М.О.

СИСТЕМА ОРГАНІВ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ..... 51

Слатвінська Л. А.

ТЕЛЕОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ..... 60

Semkova L.

PECULIARITIES OF THE ALLOCATION OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE..... 71

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

Климчук А.О.

ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ..... 77

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Рубцова М. Ю.

ТРАНСМІСІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ ЦІНОВИХ КОЛИВАНЬ НА РИНКУ НАФТИ НА ПЛАТІЖНІ БАЛАНСИ ТА ВАЛЮТНІ КУРСИ КРАЇН НЕТТО-ЕКСПОРТЕРІВ І НЕТТО-ІМПОРТЕРІВ НАФТИ..... 84

Брятко А.А.

АНТИКРИЗОВА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ: ЗАГАЛЬНІ РИСИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ..... 92

Marena T.

ACTUAL TYPOLOGY OF THE WORLD FINANCIAL CENTERS..... 103

Узун В.В. РОЗВИТОК ІНТЕГРАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА.....	110
Vasylenko A. CURRENCY REGULATION ROLE IN TERMS OF THE GLOBAL FINANCIAL ENVIRONMENT DESTABILIZATION.....	117
Bulatova O. PROCESSES OF TRANSNATIONALISATION AND REGIONALIZATION IN THE CONTEXT OF GLOBAL DEVELOPMENT.....	123
Чентуков І.Ю. ОЦІНКА ІНТЕНСИВНОСТІ ТА ГЛИБИНИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСНОВНИХ РЕГІОНАХ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА.....	129
Путятін Е.І. ІНТЕГРАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КРАЇН	137
Гечбаія Б. Н., Шимановська-Діанич, Л.М., Ішейкін Т. Є. КРЕАТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИМИ ЗМІНАМИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	143
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	152

CONTENTS

ECONOMIC THEORY

Snishchenko R.

DEFINITION SEMANTIC LOAD THE LINKS BETWEEN ECONOMIC CATEGORY «FINANCIAL SECURITY» AND «RISK».....7

Chernichenko G., Pahomova O.

THE GENESIS OF CAPITAL MOVEMENT THEORIES IN TERMS OF FINANCIAL RELATIONS GLOBALSATION.....15

NATIONAL AND REGIONAL ECONOMY

Shvets Y., Morozova K.

TAX BURDEN VALUATION AND WAYS OF ITS DECREASE ON ENGINEERING COMPANIES.....23

Zasadko V.

THREAT AND RISKS OF INFRASTRUCTURE PROVISION AND ITS IMPACT ON ECONOMIC SECURITY OF UKRAINIAN CITIES.....30

Zavora T.

SOCIAL RESPONSIBILITY AS A FACTOR FOR SOCIAL SECURITY ENSURING OF THE STATE.....41

Vorobiova M.

THE SYSTEM OF BODIES OF REGULATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN UKRAINE.....51

Slatvinska L.

TELEOLOGICAL KEY POINTS OF DEVELOPMENT OF MILK-PRODUCTION SUBCOMPLEX.....60

Semkova L.

PECULIARITIES OF THE ALLOCATION OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE.....71

ACTUAL PROBLEMS OF MARKETING AND MANAGEMENT

Klymchyk A.

EDUCATIONAL QUALIFICATION OF EMPLOYEES IMPROVING IN PROVIDING OF FORMING THE MECHANISM OF ENTERPRISE'S PERSONNEL MOTIVATION.....77

WORLD ECONOMY, THE ECONOMY FOREIGN COUNTRIES

Rubtsova M.

TRANSMISSION MECHANISM OF INFLUENCE OF PRICE FLUCTUATIONS AT OIL MARKET ON BALANCES OF PAYMENTS AND EXCHANGE RATES OF THE COUNTRIES WHICH ARE NET EXPORTERS AND NET IMPORTERS OF OIL.....84

Briatko A.

ANTI-CRISIS POLICY OF THE EUROPEAN POST-SOVIET COUNTRIES: COMMON CHARACTERISTICS AND NATIONAL FEATURES.....92

Marena T.

ACTUAL TYPOLOGY OF THE WORLD FINANCIAL CENTERS.....103

Uzun V.	
EVOLUTION OF INTEGRATION TRENDS RELATIONS IN TERMS OF GLOBALIZATION AND REGIONALIZATION OF WORLD ECONOMY.....	110
Vasylenko A.	
CURRENCY REGULATION ROLE IN TERMS OF THE GLOBAL FINANCIAL ENVIRONMENT DESTABILIZATION.....	117
Bulatova O.	
PROCESSES OF TRANSNATIONALISATION AND REGIONALIZATION IN THE CONTEXT OF GLOBAL DEVELOPMENT.....	123
Chentukov I.	
EVALUATION OF INTENSITY AND DEPTH OF THE INTEGRATION PROCESS IN THE MAJOR REGIONS OF THE WORLD ECONOMY.....	129
Putiatin E.	
INTEGRATION STRATEGY OF COUNTRIES DEVELOPMENT.....	137
Gechbaiya B., Shymanovska-Dianich L., Ishhejkin T.	
CREATIVE MANAGEMENT AS A TOOL FOR MANAGING ORGANIZATIONAL CHANGES IN THE ENTERPRISES OF UKRAINE.....	143
CONTRIBUTORS	152

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 336.018

R. Snishchenko

DEFINITION SEMANTIC LOAD THE LINKS BETWEEN ECONOMIC CATEGORY "FINANCIAL SECURITY" AND "RISK"

The aim is to generalize and improve knowledge about the financial security of financial market participants. The object of research is the process of ensuring the financial security of financial market participants in their functioning in the conditions of influence of destabilizing factors. The subject of research is the conceptual and categorical apparatus of the financial security of financial market participants. In the article the latent semantic analysis of the relationship between the terms "financial security" and "risk". Problem areas the problem of determining the semantic load connection between the economic categories of "financial security" and "risk" presented at the conceptual level in the form of ER-diagrams. The author defined the principal features of types of financial security and the risk of entities, concluded that their direct and inverse proportion. These findings in the article are based on tested and proven methods of submission and processing of information. The findings, presented in the article, give grounds to assert that the market participant's efforts to achieve maximum financial results are in the highest risk zone with a minimum level of security. The author argues that the process of ensuring the financial security of financial market participant is continuous in time, its evolution proceeds according to the basic laws of dialectical development; essence of the process of ensuring the financial security of participants in the financial market is in a constant search for the optimal balance between financial performance and its attendant risks. The study results allow to obtain the scientific idea of the conditions and mechanisms of interaction of subjects and objects of the market, open up opportunities for a more clear definition of tasks and financial security policy requirements of its members.

Key words: financial security, risk, financial result, bond, level

Statement of a problem Both domestic, and foreign scientists consider that the financial sphere is the most vulnerable sphere of economic life of mankind. The main condition of existence of any subject of managing in the competitive financial market is its ability in due time to provide to consumers a competitive product. The financial market is characterized by dynamism and the uncontrollable competition. Globalization, integration which provide opening of trade borders, prompt development of information technologies, in particular the Internet not only give to its participants opportunities expansions of the markets of raw materials, production and sale, increase in profitability of economic activity, but also strengthen all types of the risks connected with its carrying out. Ensuring financial safety of participants of the financial market with outdated ways and methods does not bring desirable results any more. Despite quite big base of knowledge in this area, more and more actual is a search of new modern ways of identification and identification of threats, forecasting and minimization of risks in activity of participants of the financial market. Theoretical justification of communications between risk and safety deepens scientific knowledge of conditions and mechanisms of interaction of subjects and objects of the financial market during their functioning and development.

Analysis of recent studies and publications Problems related to activity of participants of financial market, determinations of character of relations between them are comparative long are in eyeshot the both Ukrainian and oversea scientists and specialists. Researches of

segments and rules of financial market are the most known labours of the Ukrainian researches workers of S. Esh, V. Uninets-Hodakivska, V. Vasilieva, O. Vasilchenko; works from providing of financial safety and anticrisis management A. Yermoshenko, K. Horiacheva I. Blank L. Martiusheva A. Yepifanov et al.

Analyzing works of the Ukrainian and foreign researchers, it is possible to draw a conclusion that the uniform terminological and methodical basis of financial safety of participants of the financial market is still not developed that, in our opinion, interferes with further development of scientific-theoretical provisions of tactical and strategic financial management.

The formulation is more whole the Purpose of work generalization and improvement of knowledge of financial safety of participants of the financial market are.

Object of research is process of ensuring financial safety of participants of the financial market at their functioning in the conditions of influence of the destabilizing factors.

The conceptual and categorial device of financial safety of participants of the financial market acts as an object of research.

The statement of the main material of research When studying scientific sources on a perspective of financial safety is traced frequent use of the terms "financial safety" and "risk". For definition of the term "financial safety of the subject of economic activity" several basic concepts are most often used: state, system (subsystem, component), situation (set of conditions).

For definition of risk use the concepts "uncertainty", "probability", "possibility of losses".

Communication between these terms is obvious, but the nature and a form of this communication are still insufficiently studied.

According to the author, for justification and definition like communication between the terms "financial safety" and "risk" it is expedient to use infologichesky methodical approach on the basis of a semantic network with use of ER charts. As a result of the analysis of scientific sources [1-8, etc.] taking into account the techniques described by V. S. Ponomarenko in [8] and I. E. Semenchka in [9] is revealed that "financial safety" and "risk" are separate types of entities – sets of objects of the problem sphere, same in that understanding that they are described by identical attributes.

After definition, grouping and selection of attributes of types of essence "financial safety" and "risk" it is found out that these types of essence have communication like M:M with data of crossing and depend one on another. The description of attributes of crossing of types of entities "financial safety" and "risk" are presented in table 1.

Table 1

Description and purpose of attributes

Attribute (sign)	Description
Predictability	Is consciously the made decision
Orientation	Influences concrete object of the problem sphere
Income (profit)	Is result of association and realization of categories
Term	Has a boundary deadline of action
Consequences	Makes changes to a condition of object
Frequency	Depends on frequency of coincidence of conditions of a call
Possibility of the account	Is exposed to the account, has a unit of measure
Complexity (systemacity)	Has the difficult internal organization
Cost	Needs expenses of resources
Adjustability	Comes under influence on result of realization

For definition what of entities is generating and what generated is carried out them the latent and semantic analysis. A basis of a method of the latent and semantic analysis are the principles of the factorial analysis, in particular identifications of latent communications of the studied phenomena or objects [10].

The ER chart of a problem of justification of terms and definition like communication between the terms "financial safety" and "risk" is submitted in fig. 1. Graphically essence types by the technique stated in [8] are represented in the form of the named rectangles, and attributes of types of entities - ovals which contact rectangles not directed communications. For convenience of processing and perception of information other attributes, except attributes of section on it not shown.

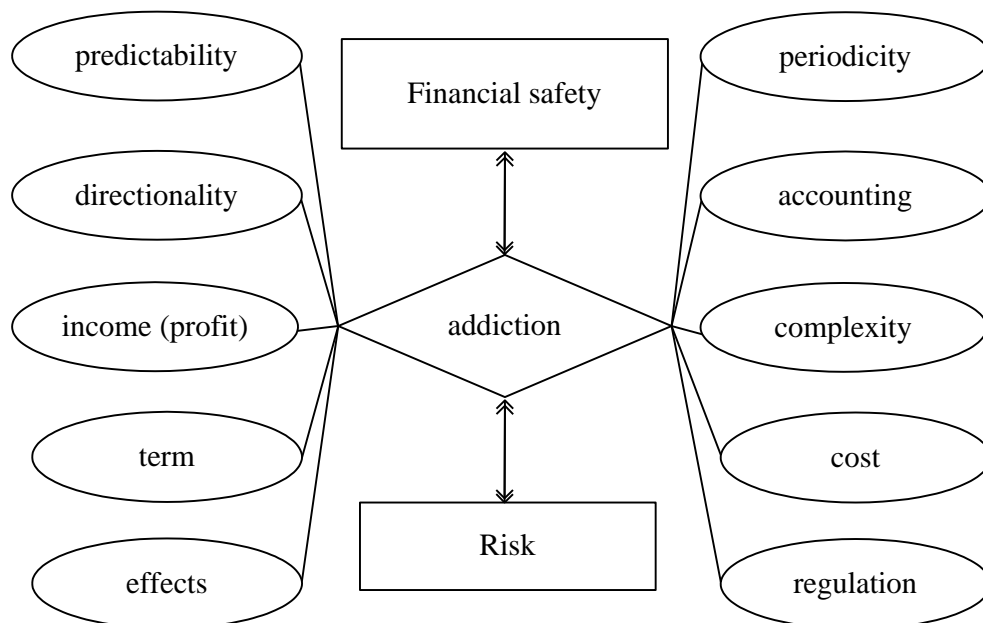

Fig. 1 ER-Diagram study terms and determine the type of connection

Source: in-house development

The latent and semantic analysis showed that entities "financial safety" and "risk" though have many attributes of crossing, but are independent (autonomous). Connection between them is established only when the relevant administrative decision is made.

Independence of these entities is confirmed by also different substantial loading of definitions "financial safety" and "risk":

- financial safety *characterizes* a financial condition of the participant of the financial market;
- the risk can be understood *as action* or *as result* of action;
- for the description of financial safety and risk are used this, different in sense and contents.

Together with it at emergence of communication between financial safety and risk obvious dependence between them is traced:

- the result of the risky administrative decision changes a financial condition of the participant of the financial market and, thereby, changes a condition of its financial safety;
- the result of the administrative decision on strengthening of financial safety changes productivity of risk;

– need of ensuring financial safety of the participant of the financial market is caused by existence of risk in its activity.

It explains two main approaches to subjects of safety and risks. The first - the theory of safety, as well as the theory of risk is formed as separate sciences which consider them as the all-system phenomenon. The second approach is connected taking into account risk factor and its influence on safety in concrete sciences.

Results of research give the grounds to claim that at the heart of a conceptual framework of financial safety and risk the dialectic law of unity and conflict of opposites lies. The risk and financial safety have opposite sides (properties) which are in a condition of unity and fight; conflict of opposites leads to more and more sharp disagreement and comes to an end with disappearance of one and emergence of other financial condition of object.

In the presence of communication between risk and financial safety the most important concepts of this law are carried out: "identity" - "similarity", "coincidence", "equality"; "difference" - "dissimilarity", "discrepancy", "inequality"; "contrast" - "extreme degree of difference". According to this law the source of change of a financial condition of any participant of the financial market is in him as for its description and adoption of administrative decisions elements, directly not joint with each other are used.

The unity of contrasts of risk and financial safety of the participant of the financial market consists in the following:

– they are inseparably linked among themselves. Activity of participants in the financial market impossible without risk; together with it each participant tries to make it the safest. Actions for identification, minimization (elimination) and forecasting of risks are also actions for strengthening of financial safety;

– they mutually cause each other. Only in the course of ensuring financial safety it is possible to reveal these or those risks and vice versa - existence of risks of activity causes carrying out actions of safety;

– they mutually pass, mutually turn each other. Single insignificant risks cannot do considerable harm to a financial condition of the participant of the financial market, but their large number and systemacity already poses threat of financial safety. Similarly - not systemacity and selectivity of actions of safety in single cases can give moment desirable result, but does not guarantee protection against emergence of unforeseen risks in the future.

Conflict of opposites is that they counteract each other, seek to exclude each other (to destroy) - the highest level of safety provides total absence of risk and vice versa - a large number of risks leads to a dangerous situation.

Disagreement – border of conflict of opposites. Transition of border means the end of fight and approach of irreversible changes. It is also development. Accumulation of risks in activity of the participant of the financial market finally leads to a crisis situation which consequence loss of a segment of the market and the termination or a reshaping of activity is; excessive strengthening of actions of safety will cause loss of competitiveness and will lead to similar consequences. The balance on border between risk and safety yields the maximum result of activity of the participant of the financial market. Practice of activity of participants of the financial market demonstrates that to reach optimum balance between risk and safety it is extremely heavy, and in certain cases – it is impossible. It can be caused by insufficiency of resources, inefficient management of financial safety and other reasons. Besides, the optimum balance will correspond to only one z sets of levels of financial safety and will characterize only partially its state. Above-mentioned demonstrates that the limits of financial safety which are brought closer to the level of optimum balance between risk and safety have to become a subject of detailed studying they are zones of the maximum risk.

Financial safety of the participant of the financial market aims at achievements of balance which on the one hand, provides productivity of protection, its sufficiency and

compliance to all requirements of a security policy, and from another - its comfort, openness and not complication for managing process.

Though process of ensuring financial safety is continuous in time, the statement about financial safety of the subject of managing is moment, connected with a concrete situation and is characterized by concrete attributes of the description.

Accumulation of insignificant risks poses essential threat of financial safety of the participant of the financial market and vice versa - continuous careful implementation of rules of policy of financial safety not only makes impossible emergence and eventually and liquidates essential risks. For example, the accounting of negative competitive influence and gradual increase in a segment of the market finally leads to extermination of competitors and elimination of competitive risk. It demonstrates implementation of the dialectic law of transition of quantitative changes to qualitative.

The direct connection between risk and financial safety of the participant of the financial market submits to the dialectic law of denial of denial.

Development of the participant of the financial market happens by dialectic denial of an old financial condition of object new, new - the latest therefore development unites heredity and recurrence. At each stage of development existing are used and new ways and methods of ensuring financial safety are added; together with existing new risks under the authority of economic activity appear. The acquired knowledge base on process of ensuring financial safety grows in new experience, and this experience, rejects outdated means, methods and receptions of financial safety, from old leaving only those which are effective and effective for this time.

The dialectic category "objection" states a certain type of change of a condition of financial safety. Developing, financial safety it becomes qualitative another and inevitably reaches a denial stage. Having completely got rid risk of economic activity, financial safety begins to pose threat for the participant of the financial market, deprives of it profit, so - the purpose of activity is leveled. The positive maintenance of financial safety turns into negative.

Double full of denial (denial denial) represents a situation "allegedly returns" to old: any phenomenon turns into the denials (the first phase); then there are denials (the second phase) again; as a result the third phase has formal similarity with the first. If there is no development of risk, the existing protective device of financial safety is used, i.e. change revolves. In the presence of development of risk the tools of financial safety begin to develop, and the participant of the financial market comes back to an initial financial state, but financial safety is reached already at other, higher level. Therefore dialectic development of financial safety and risk is the movement on a spiral which is untwisted.

Above-mentioned gives the grounds to claim that in the conditions of development of the financial market the previous financial condition of its participants is reached by use of the updated tools of financial safety. It is caused by development and modification of risks of economic activity.

It is known that a main objective of activity of participants of the financial market is receiving profit. According to the author, the task of the description of the nature and an essence of communication between risk and financial safety of participants of the financial market cannot be solvable without consideration of communication of these categories with financial result. Financial result is the main generated essence as result of their interaction. Having allocated the "financial result" attribute for ER-to the chart (fig. 2) in separate type of essence, we will receive infologichesky model which explains a look and nature of communication between financial result, risk and financial safety of participants of the financial market.

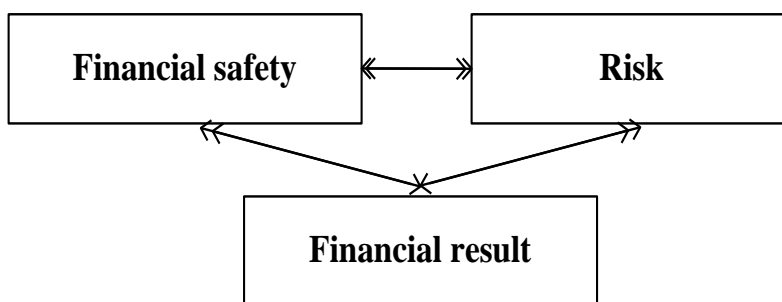

Fig. 2 ER-diagram of the nature and type of communication

Source: in-house development

According to the ER chart communication between essence types "financial safety" and "risk" as M:M. It means that to each set of conditions of financial safety of the participant of the financial market (A FSec) there corresponds a certain set of risks (BRisk). Communication between essence type "financial result" (Profit) and type of essence "risk" on type 1:M. It means that each risk is characterized by the final size of losses of the income (profit), and not one can influence financial result, but a set of risks. Communication between essence type "financial result" (Profit) and type of essence "financial safety" also on type 1:M. It means that to each condition of financial safety of the participant of the financial market FSec there corresponds the concrete financial result (Profit). At the same time the same financial result can be achieved at different levels of financial safety.

For definition of the nature of communication and an essence of interaction between types of entities "financial safety", risk and "financial result" is created the ER chart submitted in fig. 3.

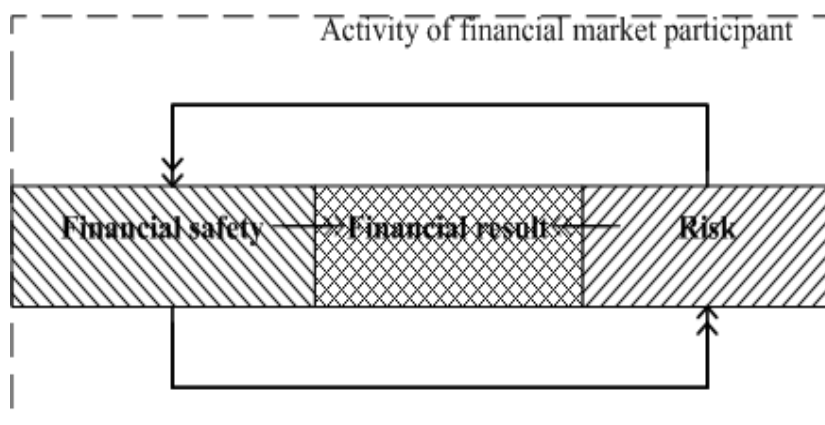

Fig. 3 ER-diagram tasks justify the essence of interaction between entity types

Source: in-house development

Apparently from fig. 3, essence type "the financial result" represents area of crossing of sets "financial safety" and "risk". I.e.:

$$C_{\text{Profit}} = A_{\text{FSec}} \cap B_{\text{Risk}}$$

where A FSec – a set of conditions of financial safety of the participant of the financial market;

BRisk – a set of risks to which the participant of the financial market in the activity is exposed;

CProfit – a set of financial results of activity of the participant of the financial market.

If $(A_{FSec} + B_{Risk}) \cup C_{Profit} = const$, then $B_{Risk} \text{ card card } A_{FSec} \equiv A_{FSec} B_{Risk}$. It specifies on the return communication between risk and financial safety.

When performing a condition $C_{Profit} = A_{FSec} \cap B_{Risk}$:

$$\begin{cases} C_{Profit} = const, A_{FSec} \uparrow, B_{Risk} \downarrow; \\ C_{Profit} = const, A_{FSec} \downarrow, B_{Risk} \uparrow; \end{cases}$$

From this it follows that

$$C_{Profit} \rightarrow \max, A_{FSec} \rightarrow \min, B_{Risk} \rightarrow \max;$$

$$C_{Profit} \rightarrow \min, A_{FSec} \rightarrow \max, B_{Risk} \rightarrow \min;$$

If $B_{Risk} \text{ card card } A_{FSec} \equiv A_{FSec} B_{Risk}$, then, generally

$$C_{Profit} \subseteq (A_{FSec} \cap B_{Risk})$$

It indicates direct dependence of financial result of activity of the participant of the financial market on efficiency of process of ensuring its financial safety.

Conclusions The researches of substantial loading of communication between the economic categories "financial safety" and "risk" allow to draw the following conclusions.

1. Process of ensuring financial safety of the participant of the financial market is continuous in time; its evolution happens according to the basic dialectic laws of development.

2. The essence of process of ensuring financial safety of the participant of the financial market consists in continuous search of optimum balance between financial result of activity and the risk accompanying it.

3. Financial safety of the participant of the financial market has direct feedback with risk.

4. Activities of the participant of the financial market for receiving the maximum financial result are in a zone of the maximum risk with a minimum level of safety.

5. Counteraction of risk and financial safety leads to more and more sharp disagreement and comes to an end with change of a financial condition of the participant of the financial market.

Specification of substantial loading of the economic categories "financial safety" and "risk" and intrinsic communication between them, definition of laws of their evolution, in our opinion, allows to gain a scientific impression about conditions and mechanisms of interaction of subjects and objects of the financial market, opens an opportunity for more accurate formulation of tasks and requirements of policy of financial safety of its participants.

List of references

1. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко; М-во освіти України, НБУ, – 4-е вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2002. – 576 с.; Zaghorodniy A. H. *Finansovo-ekonomichniy slovnik* / A. H. Zaghorodniy, H L. Vozniuk, T. S Smovzhenko; M-vo jsvity Ukrainy, NBU, – 4-e vyd., vupr. i dop. – K. : Znannia, 2002. – 576 s.

2. Defining and achieving financial stability. William A. Allen and Geoffrey Wood / *Journal of Financial Stability*, 2006, vol. 2, issue 2, pages 152-172

3. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К.С. Горячева // Економіст. – 2003. – №8. – С. 65–67; Horiacheva K. S. Finansova bezpeka pidpriemstva. Sutnist ta mistse v systemi ekonomichnoi bezpeky. / K. S. Horiacheva // Ekonomist. – 2003. – №8. – S. 65-67.

4. Мартюшева Л.С. Фінансова безпека підприємства як самостійний об'єкт управління / Л.С. Мартюшева, Т.Е. Петровська, Н.І. Трихліб // Комунальне господарство міст : Вісник Харківського державного технічного університету будівництва та архітектури. – 2006. – № 4 – С. 256–258; Martiusheva L. S. Finansova bezpeka pidpriemstva yak samostiinyi obiekt upravlinnia / L. S. Martiusheva, T.E. Petrovska, N. I. Tryhlib // Komunalne hospodarstvo mist : Visnyk Kharkivskogo derzhavnoho tehnicnoho universytetu budivnytstva ta arhitektury. – 2006. – № 4 – S. 256-258.

5. Єпіфанов А. О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін. [за заг. редакцією д-ра екон. наук, проф. А.О.Єпіфанова]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с; Yepifanov A. O. Finansova bezpeka pidpriemstv i bankivskyh ustanov : monografiia / A. O. Yepifanov, O. L. Plastun, V. S. Dombrovskii ta in. [za zah. redaktsieiu d-ra ekon. nauk, prof. Yepifanova]. – Sumy : DVNZ «UABS NBU», 2009. – 295 s.

6. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк – К. : Эльга, Ника Центр, 2004. – 784 с.; Blank, I. A. Upravlenie finansovoi bezopasnostiu predpriatiia / I. A. Blank – K. : Elha, Nika Tsentr, 2004. – 784 s.;

7. Гукова А. В. Роль финансовой безопасности предприятия в системе его экономической безопасности / А.В. Гукова, И.Д. Аникина // Образование и общество. – 2006. – №3. – С. 98–102; Hukova A. V. Rol finansovoy bezopasnosti predpriatiya v sisteme ego ekonomicheskoy bezopasnosti / A.V. Hukova, I.D. Anikina // Obrazovanie i obshchestvo. – 2006. – №3. – S. 98–102

8. Інформаційні системи і технології в економіці: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За редакцією В. С. Пономаренка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 544 с.; Informatsiyni sistemi i tekhnologii v ekonomitsi: Posibnyk dlia studentiv vishchych navchalnykh zakladiv / Za redaktsieiu V. S. Ponomarenka. – K.: Vidavnichii tsentr «Akademiia», 2002. – 544 s.

9. Семенча И.Е. База знаний основных социально-экономических и общенаучных терминов в помощь руководителю: терминологический словарь-справочник / И.Е. Семенча – Дн-вск: Изд-во Маковецкий, 2010. – 88с.; Semencha I.Ye. Baza znanii osnovnykh sotsialno-ekonomicheskikh i obshchenauchnykh terminov v pomoshch rukovoditelyu: terminologicheskii slovar-spravochnik / I.Ye. Semencha – Dn-vsk: Izd-vo Makovetskii, 2010. – 88s.

10. Scott Deerwester, Susan T. Dumais, George W. Furnas, Thomas K. Landauer, Richard Harshman (1990). «Indexing by Latent Semantic Analysis» (PDF). Journal of the American Society for Information Science 41 (6): 391–407.

Стаття надійшла до редакції 11.03. 2016.

Р. Г. Сніщенко

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ ЕКОНОМІЧНИМИ КАТЕГОРІЯМИ «ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА» І «РИЗИК»

У статті проведений латентно-семантичний аналіз зв'язку між термінами «фінансова безпека» і «ризик». Проблемна сфера задачі визначення змістового навантаження зв'язку між економічними категоріями «фінансова безпека» і «ризик»

представлена на понятійному рівні у вигляді ER-діаграм. Автором визначені принципові особливості типів сутностей фінансової безпеки і ризику, зроблений висновок їх безпосередню та зворотню залежність.

Наведені дослідження змістового навантаження зв'язку між економічними категоріями «фінансова безпека» і «ризик» дозволяють зробити наступні висновки.

Процес забезпечення фінансової безпеки учасника фінансового ринку є безперервним у часі; його еволюція відбувається згідно з основними діалектичними законами розвитку.

Суть процесу забезпечення фінансової безпеки учасника фінансового ринку полягає в постійному пошуку оптимального балансу між фінансовим результатом діяльності і супроводжуваним їй ризиком.

Фінансова безпека учасника фінансового ринку має безпосередній і зворотній зв'язок з ризиком.

Діяльність учасника фінансового ринку по отриманню максимального фінансового результату знаходиться в зоні максимального ризику з мінімальним рівнем безпеки.

Протидія ризику і фінансової безпеки призводить до все більш гострої суперечності і закінчується зміною фінансового стану учасника фінансового ринку.

Уточнення змістового навантаження економічних категорій «фінансова безпека» і «ризик» та сутнісного зв'язку між ними, визначення законів їх еволюції, на наш погляд, дозволяє отримати наукове уявлення про умови та механізми взаємодії суб'єктів і об'єктів фінансового ринку, відкриває можливість для більш чіткого формулювання завдань та вимог політики фінансової безпеки його учасників.

Результати дослідження дозволяють отримати наукове уявлення про умови та механізми взаємодії суб'єктів і об'єктів фінансового ринку, відкривають можливість для більш чіткого формулювання завдань та вимог політики фінансової безпеки його учасників.

Ключові слова: безпека фінансова, ризик, фінансовий результат, зв'язок, рівень.

УДК 336.01

Г.О. Черніченко, О.А. Пахомова

ГЕНЕЗА ТЕОРІЙ РУХУ КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН

Данна робота включає подальший розвиток теоретико-методологічних основ здійснення процесу руху капіталу. В статті проаналізовано декотрі теоретичні погляди на рух капіталу різними науковими школами. Охарактеризовано основні етапи розвитку теорій руху капіталу. В дослідженні описано основні теорії руху капіталу. Оцінено участь окремих вчених в теоретичних напрацюваннях.

Ключові слова: глобалізація, капітал, надлишковий капітал, додаткова вартість, платіжний баланс.

Сучасні процеси глобалізації є дуже актуальними в світовій економіці. Однією з важливіших форм міжнародної економіки є фінансовий ринок, невід'ємною ланкою котрого є теоретичні погляди на розвиток процесу. Однак незважаючи на поширеність наукової думки у науковій літературі недостатньо уваги приділено саме формуванню етапів теорій руху капіталу, що зумовлює необхідність подальшого дослідження.

Теоретико-методологічною основою роботи є праці відомих вітчизняних та зарубіжних авторів таких як: В.Д. Базилевич, Ю.Г. Білоус, С.Е. Борисова, А.О. Бузні, Д. Гелд, Е. Мак-Грю, З.В. Герасимчук, Г.Г. Дилигенський, Гж. В. Колодко, А.С. Филипенко та інші.

Головною метою роботи виступає визначення основних етапів розвитку теорій руху капіталу та визначення основних теоретичних поглядів різних наукових шкіл.

Гене́за теорій руху капіталу пройшла довгий період становлення, причому етапи розвитку процесу є досить умовними. Розглядаючи історичне становлення та розвиток теорій міжнародної міграції капіталів зазначимо, що важливий внесли школа меркантилізму, класична, марксистська школи та школи сучасної політекономії.

До першої школи буржуазної політичної економії належить меркантилізм. Меркантилізм виник в XV ст. та належить до доби первісного нагромадження капіталу, як правило відстоював інтереси торгової буржуазії. Оскільки меркантилісти вважали джерелом збагачення зовнішню торгівлю, тому активно досліджували сферу обігу. Протягом періоду становлення меркантилізм пройшов два етапи.

Перший етап меркантилізму (XV ст. - XVI ст.) мав вигляд монетаризму. Цей період ототожнювався з ідеалізацією золота та срібла як єдиної форми збагачення. За період монетаризму панувала теорія грошового балансу (У. Стаффорд, Г. Скаруффі, Ж. Борден, А.Л. Ордин-Нащокін), за якою заборонявся вивіз грошей, золота, срібла з країни, встановлювалося високе мито на ввіз товарів [3].

Нажаль теорія монетаризму виявилася недосконалою, оскільки активний ріст торгівлі в середині XVIст. Став мало контрольованим.

Другий етап так званого «зрілого меркантилізму» з'явився в другій половині XVIст. і був популярним в середині XVII ст. (Т.Мен, А. Монкретъєн, І.Т. Посошков, Ф. Прокопович) [5].

Більш глибоке вивчення економічної теорії зробила класична політична економія, оскільки: визначила реальне джерело багатства - виробництво; дослідило господарську діяльність як систему, що включає виробництво, розподіл, обмін, споживання благ/послуг; не тільки описували економічні явища та процеси, а перейшли до виявлення їх сутності, законів розвитку [2].

Класична теорія міжнародної торгівлі кінця XVIII - першої половини XIX ст. А. Сміта і Д. Рікардо, обґрунтувавши причини міжнародної мобільності товарів і послуг, відштовхувалися від передумов, що чинники виробництва (а саме капітал) в міжнародному плані не мобільні. За нею теорією в умовах обмежень на вивезення грошового капіталу курс національної валюти знижується, а ціни в свою чергу підвищуються, оскільки грошова маса (золота і срібла) значно більше за попит в країні.

Інший вчений Дж.Ст. Мілль в XIX ст., аналізуючи активізацію вивозу капіталів з Англії в «Принципах політичної економії» (1848р.), дійшов висновку, що експортується та частина капіталів, яка сприяє зниженню норми прибутку. Дж.Ст. Мілль також показав, що як готові вироби, так і капітал може бути мобільними в міжнародному плані.

Щодо марксизму (політичної економії праці) його основою стала теорія К. Маркса та Ф. Енгельса, котрі зробили вагомий внесок з аналізу сутності товару та капіталу. Основою цією школи була теорія додаткової вартості, котра давала відповідь на протистояння між капіталістами та найманими працівниками.

В період кінець XIX ст. - початок XX ст. Панувала більшість економічних теорій сучасності: неокласична теорія, кейнсіанство, інституціоналізм.

Неокласична школа бере свій початок в 70-х роках XIX ст. Засновниками цієї течії були вчені К. Менгер, Ф. Візер, Є. Бем-Баверк, У. Джевонс, А. Маршалл, Л.

Вальрас, Дж. Кларк, К. Віксель.

Неокласична теорія певною мірою спиралася на переконання Дж. Ст. Мілля, котрий розділяв рикардівський принцип порівняльних переваг в міжнародній торгівлі.

Уявлення науковців-неокласиків про міжнародну міграцію капіталу сформувавши цілу теоретичну систему в 20-х рр. ХХ ст. Основні представниками стали Е. Хекшер, Б. Олін, Р. Нурксе, К. Іверсен, котрі сформувавши неокласичну теорію міжнародного руху капіталу. Неокласики інтегрували процес руху чинників виробництва, у тому числі і капіталів, в теорію міжнародної торгівлі. Так, рух капіталів у формі зовнішніх позик є розтягнутою в часі торгівлею.

Нажаль подальший розвиток неокласичної теорії показав, що вона малопридатна в дослідженні прямого інвестування, так як одна з її головних передумов - наявність досконалої конкуренції - не дозволяє її прихильникам аналізувати ті фірмові переваги (в економічній теорії як монополістичні), на яких зазвичай базуються інвестиції. Це зумовило подальше активне дослідження міжнародного руху капіталу та формування нових теорій.

Теорія регульованої валюти виникла під час світової економічної кризи 1929-1933 рр., а за основу постала теорія Дж. М. Кейнса та наукові погляди І. Фішера [2]. Панує думка що складовою теорії є дві наукові думки: теорія рухомих паритетів І. Фішера, Дж. М. Кейнса та теорія курсів рівноваги, або нейтральних курсів М. Фрідмана та Ф. Хайека [6].

Кейнсіанство ґрунтується на теоретичних поглядах відомого вченого Дж. М. Кейнса. В роботі Дж. М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості» (1936р.) вчений виходив з того, що рух капіталу взагалі виникає через нерівновагу платіжних балансів у різних країнах. Він зробив висновок, що вивіз капіталу із країни здійснюється, коли експорт товарів і послуг перевищує імпорт, а при порушенні цієї рівноваги виникає необхідність втручання держави [4].

І. Фішер пропонував за допомогою маневрування золотим паритетом грошової одиниці (на основі «еластичності» долара) стабілізувати купівельну спроможність грошей.

Майже одночасно з кейнсіанством в 1930р. виникла і інша школа, а саме неолібералізм (А. Мюллер-Армак, В. Ойкен). Основою теоретичних поглядів школи було невтручання держави в економіку, але на відміну від класичного лібералізму залишає за державою можливість встановлення принципів конкуренції, законів вільного ринку. Представниками лібералізму ХХ ст. були Л. Мізерс, Ф. Хайек.

Неокейнсіанська теорія міжнародного руху капіталу розроблена в кінці 30-х - початку 50-х рр. ХХст. і спиралася на переконання Дж. М. Кейнса. Погляди Дж. М. Кейнса мали своє відзеркалення в концепціях неокейнсіанської школи, яскравими представниками стали Ф. Махлупа, Р. Харрода, Е. Домара.

Ф. Махлуп аналізуючи взаємозалежність між експортом капіталу, вітчизняними інвестиціями, платіжним балансом і національним доходом, показав їх вплив на економіку країн, експортерів, та імпортерів капіталу.

Інший вчений Р. Харрод інтегрував проблеми міжнародного руху капіталу в теорію економічного зростання. Зв'язок експорту капіталу, обсягу заощаджень, розміру платіжного балансу відображено в моделі «економічної динаміки» з темпами зростання, котрий залежить від обсягу інвестицій.

Е. Домар, під час аналізу торговельного балансу і зайнятості, зазначив, що експорт капіталу знаходиться в залежності від темпів зростання доходів країни, отриманих від іноземних інвестицій, співвідноситься з темпами зростання вітчизняних інвестицій, а на цій базі - і з темпами зростання ВВП.

Перший хто розглянув теорію ключових витрат в 1945р. були вчені Дж. Вільямс, Є. Хансен, Р. Хоутрі. Теорія відображала політику гегемонії долара на протидію золота та була першим науковим обґрунтуванням принципів Бреттон-Вудської валютної системи. На той час лідируюча роль долара орієнтувала валютну політику всіх країн на долар і підтримування його роль як резервної валюти. Є. Хансен у власній книзі «Грошова теорія і фінансова політика» (1949р.) зауважив за необхідне створення у всіх країнах стабілізаційних фондів [1, с.279].

Теорія великого бізнесу - економічна теорія виникла в 40-х рр. ХХ ст. представниками були А. Берклі та Б. Мінза. За основу теорії було покладено твердження, що рушійним мотивом діяльності великих корпорацій є не отримання прибутку, а «суспільне благо», що великий бізнес - необхідна умова науково-технічного прогресу, найвища форма розвитку виробництва, що направлено на задоволення потреб усього суспільства [6, с.721].

В 90-х рр. ХХ ст. спостерігається стрімкий ріст портфельного інвестування, що зумовлює активне вивчення процесу. Вченими що вивчали цей напрямок інвестування були Г. Марковитц, У. Шарп.

Теорія інтернаціоналізації, основними представниками є Р. Коуз, П. Баклі, Дж. Макманус, М. Кессон, Дж. Даннінг та інші. Науковці школи інтернаціоналізації здебільшого аналізували проблемні питання внутрішньофірмових зв'язків міжнародних корпорацій, пояснюють, чому вони вигідніші, ніж зв'язки між різними незалежними фірмами. Це пояснюється перевагами від масштабу виробництва однієї крупної транснаціональної корпорації (ТНК) ніж декількох незалежних фірм. Сучасна теорія міжнародної корпорації називає інтернаціоналізацію рушійною силою для створення ТНК.

В рамках концепції міжнародної корпорації активно розвиваються моделі прямих інвестицій. До яких належить модель монополістичних переваг, модель життєвого циклу продукту, еkleктична модель.

Модель монополістичних переваг була розроблена С. Хаймером, надалі розвинена Ч. Кіндлебергером, Р. Кейвзом, Дж. Джонсоном, Р. Лакруа, досліджує пряме інвестування за умов недосконалої конкуренції. Основу складають теорія, що іноземний інвестор знаходиться у менш сприятливому становищі, оскільки гірше знає ринок країни, не має широких зв'язків, несе додаткові транспортні витрати і більше страждає від ризиків, у нього немає так званого «адміністративного ресурсу». Тому він потребує наявності монополістичних переваг, через які отримуватиме прибуток.

Модель життєвого циклу продукту, розроблена Ф. Верноном, відображає взаємозв'язок руху товарів і капіталів, відображає закономірності переходу від експорту продуктів до організації їх виробництва за кордоном. Міжнародний цикл життя продукту має 4 стадій циклу свого життя. При посиленні загрози експорту виробництво починається за кордоном, що продовжує життєвий цикл продукту і оскільки на стадії зростання й зрілості витрати зазвичай знижуються, це в свою чергу сприяє нагромадженню прибутку.

Еkleктична модель Дж. Даннінга увібрала з інших моделей практичну перевірку теорії та отримала назву «еклектична парадигма». Згідно еkleктичної моделі фірма приймає участь у прямому інвестуванні за наявності трьох передумов: наявності переваг на закордонному ринку; за умов коли пряме інвестування вигідніше, ніж товарний експорт; наявності більш ефективного використання ресурсів ніж удома.

За умов коли в окремих країнах і регіонах світу періодично спостерігається відтік капіталу за рубіж, розповсюдження отримала теорія втечі капіталу. Існують різні трактування вмісту даного поняття.

Дж. Каддінгтон розуміє під втечею капіталів відтік короткострокових приватних капіталів спекулятивного характеру. Ч.П.

Кіндлебергер вважав, що втеча капіталу - це рух із країни, що суперечить її інтересам і відбувається внаслідок несприятливого інвестиційного клімату. За М. Дулі феномен відбувається, коли резиденти різних країн можуть з невеликими витратами виграти від існуючої або очікуваної різниці у податках.

Сучасна форма монетаризму виникла в середині 50-х рр. ХХ ст., згідно неї грошова система розглядається як вирішальний фактор зростання валового національного продукту і головна причина інфляції, а грошово-кредитна політика - як найважливіший інструмент здійснення економічної політики держави.

М. Фрідман у своїх працях неодноразово вказував на продовження ним ліберальної думки, сформованої Ф. Найтом, Дж. Вінером, Г. Саймоном. Сам же термін «монетаризм» вперше був впроваджений в 1968р. К. Брунером і використовувався для інтерпретації теоретичного підходу щодо місця грошей в економіці. Зазначає, що грошова маса є вирішальним фактором економічної кон'юнктури та вказує на пріоритет особливого типу грошово-кредитної політики – прямого регулювання темпів зростання грошової маси - на протидію іншим методам впливу, насамперед фіскальній політиці та кредитно-грошовому регулюванню, орієнтованому на вплив через процентні ставки [7].

Передусім монетаризм асоціюється з М.Фрідменом, а істотний внесок в розвиток напрямку внесли А. Шварц, К. Брунер, А. Мерцер, Д. Лейдлер, Р. Селден, Ф. Кейген [2].

Вагомий внесок в розвиток теорії валютного курсу зробив А. Нобель та «за створення і застосування динамічних моделей аналізу економічних процесів» 1969р. Ян Тінберген. Правило Тінбергена - для певної кількості економічних цілей необхідно використати таку ж або більшу кількість інструментів макроекономічної політики.

Ще на початку 1960-х рр. питаннями ринкової класифікації займалися Дж. Флеминг та Дж. Манделла. Модель Манделла-Флеминга - модель цілеспрямованого корегування відкритої економіки, що показує механізм одночасного досягнення внутрішнього й зовнішнього балансу шляхом використання інструментів грошової й бюджетної політики в умовах різної політики відносно міжнародного руху капіталу. В кінці 1970-х рр. в економічній теорії формується новий напрям неокласичної концепції, найвідомішими течіями цього напрямку є теорія пропозиції (А. Лаффер, М. Фельдстейн, П. Еванс економічне зростання за рахунок розширення пропозиції факторів виробництва) та теорія раціональних очікувань (Р. Лукас, П. Сарджмент, Н. Уолес схилиються, що прийняття рішень економічними суб'єктами повинні оптимально використовувати необхідну для них інформацію) [3].

Значний внесок в розвиток економічної думки щодо ПЗІ та ТНК зробив М. Портер в роботі «Конкуренція» [8]. Під конкурентною перевагою країни М. Портер має на увазі здатність національних фірм використовувати дислоковані усередині країни ресурси таким чином, щоб успішно конкурувати на міжнародних ринках. М. Портер розміщує основні детермінанти цієї здатності в «даймонд», що вбирає набір перемінних, котрі характеризують середовище, де функціонують місцеві фірми, а також сприяють або перешкоджають створенню конкурентного ринку [9].

М. Портер відзначив, що існує низка принципів, якими повинна керуватися держава для створення і розвитку сильної держави. Перед усім є створення сприятливого інвестиційного середовища для формування факторів виробництва через приток інвестицій, це є основою національного економічного потенціалу [10].

Розглянувши теоретичні погляди руху капіталу підrezюмеюємо вище наведене. Отже міжнародна міграція капіталів представляє рух капіталів між країнами, до якого належать експорт, імпорт і їх функціонування за кордоном. Причини міжнародної міграції капіталів неоднозначно трактуються вченими різних напрямів економічної

думки. Підходи до тлумачення цього суперечливого процесу еволюціонують із зміною економічних умов, масштабів, форм, механізму, наслідків міжнародного руху капіталів. Узагальнену схему етапів розвитку теоретичних поглядів на рух капіталу зображено на рис. 1.

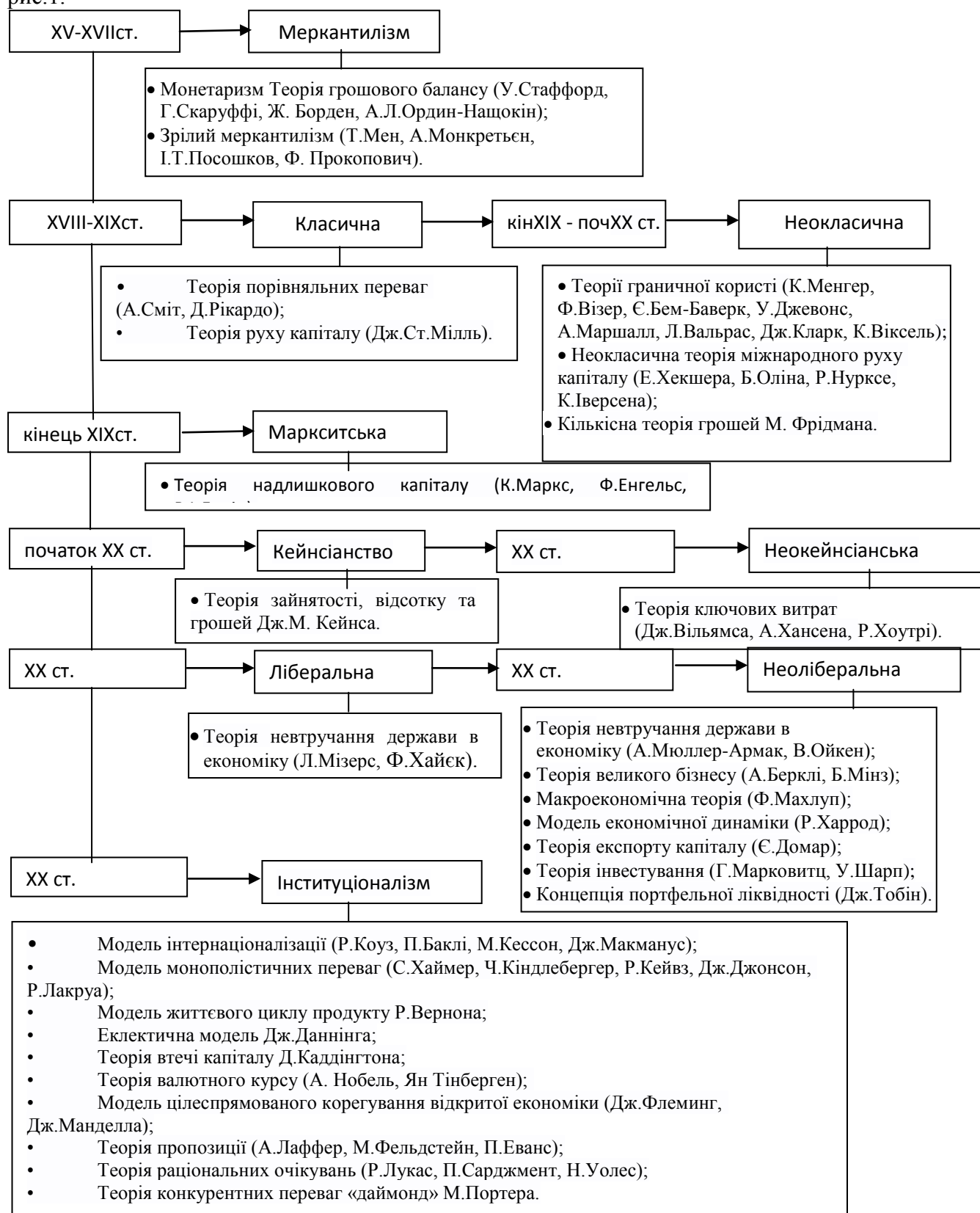

Рис. 1. Схема етапів розвитку теоретичних поглядів на рух капіталу світової наукової думки

Зазначимо, що на початку III тисячоліття світ перетворився на глобальну економічну систему, в якій практично не залишилось можливостей для сповідування стихійних ринкових відносин між державами. Багатовимірність глобалізації виявляється через зростання масштабів і динамізацію міжнародного руху товарів, послуг, факторів виробництва, інформації, технології, інновацій, але певну велику частку в цьому процесі займає саме фінансовий ринок.

Список використаної літератури

1. Дилигенський Г.Г. Глобализация в человеческом измерении / Г.Г. Дилигенський // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. - №7. – С.14; Diligenskij G.G. Gglobalizaciya v chelovecheskom izmerenii / G.G. Diligenskij // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya. – 2002. - №7. – S.14
2. Бузни А. О сопряженной модели экономического развития / А. Бузни, А. Карлова // Вісник економічної науки України. - 2012. - №2(22). - С.24-26; Buzni A. O sopryazhennoj modeli ekonomicheskogo razvitiya / A. Buzni, A. Karlova // Visnik ekonomichnoi nauki Ukraini. - 2012. - №2(22). - S.24-26.
3. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація / антиглобалізація [Текст] / Пер. з англ. І. Андрущенко. - К.: К.І.С., 2004. - 180с.; Geld D., Mak-Gry E. Globalizaciya / antiglobalizaciya [tekst] / Per. z angl. I. Andrushenko. - K.: K.I.S., 2004. - 180s.
4. Борисова С.Е. Инвестиционная стратегия развития мировой экономики / С. Борисова // Проблемы и перспективы сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. Сборник научных трудов. - Албена-Донецк: ДонНУ, РФ НИСИ в г.Донецке. - 2012. - С.66-68.; Borisova S.E. Investicionnaya strategiya razvitiya mirovoj ekonomiki / S. Borisova // problemy i perspektivy sotrudnichestva mezhdru stranami Yugo-Vostochnoj Evropy v ramkax Chernomorskogo ekonomicheskogo sotrudnichestva i GUAM. Sbornik nauchnyx trudov. - Albena-Donceck: DonNU, RF NISI v g.Donecke. - 2012. - s.66-68.
5. Глобальний конкурентний простір / [О.Г. Білорус, Ю.М. Пахомов, І.Ю. Гузенко та ін.]; ред. О.Г. Білорус. - К.: КНЕУ, 2007. - 680с.; Globalnij konkurentnij prostir / [O.G. Bilorus, U.M. Pаhomov, I.U. Guzenko ta in.]; red. O.G. Bilorus. - K.: KNEU, 2007. - 680s.
6. Базилевич В.Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах / В.Д. Базилевич // Фінанси України. - 2009. - №12. - С.5-12; Bazilevich V.D. Rozvitok finansovogo rinku v suchasnix umovax / V.D. Bazilevich // Finansi Ukraini. - 2009. - №12. - s.5-12.
7. Енциклопедія постмодернізму / [за ред. Чарльз Е. Вінквіста та Віктора Е. Тейлора; пер. з англ. В. Шовкун]. - К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. - 503с.; Enciklopediya postmodernizmu / [za red. Charlz E. Vinkvista ta Viktora E. Tejlora; per. z angl. V. Shovkun]. - K.: Vidavnictvo Solomii Pavlichko «Osnovi», 2003. - 503s.
8. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / [за заг. ред. проф. Б. Гуменюка і проф. С. Шергіна]. - К.: Університет «Україна», 2009. - 508с.; Globalizaciya i suchasnij mizhnarodnij proces / [za zag. red. prof. B. Gumenyuka i prof. S. Shergina]. - K.: Universitet «Ukraina», 2009. - 508s.
9. Андреев М.Ю. Сильный магистральный эффект в модели рациональных ожиданий современной банковской системы России / М.Ю. Андреев, Н.П. Пильник, И.Г. Поспелов // Журнал новой экономической ассоциации. - 2011. - №3(4). - С.72-96; Andreev M.U. Silnyj magistralnyj effekt v modeli racionalnyx ozhidaniy sovremennoj bankovskoj sistemy Rossii / M.U. Andreev, N.P. Pilnik, I.G. Pospelov // Zhurnal novoj ekonomicheskoy asociacii. - 2011. - №3(4). - s.72-96.
10. Глобалистика: Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / [гл. ред.: И.И. Мазур, А.Н. Чумаков]. - М. - Спб.-Н-Й.: ИЦ «ЕЛИМА», ИД

«Питер», 2006. - 1160с.; Globalistika: Mezhdunarodnyj mezhdisciplinarnyj enciklopedicheskij slovar / [gl. red.: I.I. Mazur, A.N. Chumakov]. - M. - Spb.-N-J.: IC «ELIMA», ID «Piter», 2006. - 1160s.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2016.

G. Chernichenco, O. Pahomova

THE GENESIS OF CAPITAL MOVEMENT THEORIES IN TERMS OF FINANCIAL RELATIONS GLOBALSATION

The development of globalization nowadays is very relevant in the world economy; almost all countries of the world try to participate in these processes, especially in the form of finance.

Unfortunately, not enough attention was pay to the study of capital theories. It is primary process, which determines the relevance of the topic, direction and content.

Theoretical and methodological basis of this research are the works of famous Ukrainian and foreign scientists in the field of finance (such as V.D. Bazilevich, U.G. Bilous, C.E. Borisova, A.O. Buzni, D. Geld, E. Mak-Gry, Z.B. Gerasimchuk, G.G. Digilensky, G.B. Kolodco, A.S. Filipenko and other scientists).

The main purpose of the topic is to determine the main stages of the development of capital movement theories and identification of the main theoretical views of different scientific schools.

The Genesis of capital movement theories has a long period of formation. Development stages of the process are fairly conventional and directly connected with schools and scientific thoughts surrounding this period. Considering the historical formation and development of international migration capital theories, we note that the important was the school of mercantilism (such as W. Stafford, G. Skaruffy, G. Borden, A.L. Ordin-Nachocin, T. Men, A. Moncrethen, I.T. Posochcov, F. Procopovich and others), classical (such as A. Smith, D. Ricardo and others), marxist school (such as K. Marcs, F. Engels, V.I. Lenin and others) and school of modern political economy (such as R. Koyz, P. Bakli, M. Kesson, D. Makmanys, S. Chymer, Ch. Kindleberger, R. Keyvz, D. Djonson, R. Lakrya, R. Vernon, D. Danning, D. Kaddinkton, A. Nobel, I. Tinbergen, D. Flemming, D. Mandella, A. Lafffer, M. Feldsteyn, P. Evans, R. Lukas, P. Sargment, N. Yolesy, M. Porter and others).

This work includes further development of theoretical and methodical basics of the process of capital movement.

The article analyzed some theoretical views to the movement of capital by different scientific schools. It described the main stages of the movement of capital theories development.

The research outlined the main movement of capital theories trends of the global currency market. It estimated participation of individual scientists in theoretical developments.

Key words: *globalization, capital, capital surplus, surplus value, the balance of payments.*

НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 336.025:338.45:67.05

Ю. О. Швець, К. В. Морозова,

ОЦІНКА ПОДАТКОВОГО ТЯГАРЯ ТА СПОСОБИ ЙОГО ЗМЕНШЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів оподаткування діяльності машинобудівних підприємств. Розглянуто основні податки досліджуваного підприємства, визначено обсяг податкового тягара за кожним податком. Узагальнено теоретичні засади оподаткування машинобудівних підприємств. Розглянуто і запропоновано дієві методики зменшення податкового тягара для підприємств машинобудування, а також план їх виконання.

Ключові слова: податковий тягар, динаміка податкового навантаження, розрахунок ПСО, податкове регулювання, податковий менеджмент.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток податкової системи України грає важливе значення у наповненні державного бюджету. На сьогодні податки – це найбільш ефективний інструмент впливу держави на суспільне виробництво, його динаміку і структуру. Однак умови військового конфлікту на Донбасі, прагнення до наповнення бюджету при зменшенні реального валового внутрішнього продукту, недостатня обґрунтованість податкових реформ викликають надмірний податковий тягар на виробників продукції машинобудування. Саме тому дослідження проблеми розміру податкового тягара та шляхів його зменшення є надзвичайно актуальним і важливим як для підприємств, так і для суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оподаткування діяльності машинобудівних підприємств активно займалися такі українські вчені: Гузенко І. С. [2], Жерж Л. А. [3]. Однак попри значну кількість напрацювань вчених недостатньо дослідженими є питання зменшення податкового тягара діяльності машинобудівних підприємств з урахуванням українського податкового законодавства.

Виклад основного матеріалу. Проблема існування великого податкового тягара наразі є як ніколи актуальною, як для фізичних, так і для юридичних осіб нашої держави. Девальвація гривні, яка призвела до зменшення реальних доходів населення, а отже, падіння їх платоспроможності, за ланцюжковою реакцією відобразилася на підприємствах-виробниках різноманітної продукції. Крім того, умови військового конфлікту негативно вплинули на фінансове вираження кількості експортованої продукції в Росію, яка була одним з основних споживачів української продукції. Варто відзначити, що українська економіка знаходиться у стані пошуку нових ринків збуту з метою забезпечення позитивного торгового сальдо і виходу на якісно новий рівень.

Відповідно до економічної ситуації в країні зміни помітні і в податковій системі. Зокрема, зменшились обсяги надходжень до державного бюджету, це можна пов'язати із зменшенням надходжень таких загальнодержавних і місцевих податків: ПДВ, податку на прибуток, мита, рентної плати, єдиного податку тощо [7].

Ситуація з експортом, від якого залежить розмір податкового кредиту зі сплати ПДВ на українських підприємствах в Україні нестабільна. До 2014 р. Україна експортувала в ЄС та СНД переважно металургійну продукцію, продукцію

машинобудування, але з 2014 р. ситуація змінилась – більшу частину експорту зайняла сільськогосподарська продукція [2, с.50].

Серед недоліків податкового законодавства, які існують на сьогоднішній день для підприємства, варто виділити:

- нерівномірність надходження виручки протягом року;
- постійні зміни податкового законодавства;
- низька зацікавленість у надходженні податку на прибуток або ПДВ до місцевих бюджетів.

Незважаючи на перелічені недоліки, податок на прибуток українських підприємств є одним з бюджетоутворюючих. Його структура в обсягах надходження податків до бюджету змінювалась від 20-28% у 2002 р. до 20% з впровадженням Податкового кодексу у 2011 р. [4, с.113]

Одним з основних платників податків в Запоріжжі і Запорізькій області є підприємство ПАТ «Мотор Січ». Дане підприємство розпочало свою діяльність у 1907 році і, згідно КВЕД, займається виробництвом літальних апаратів, електродвигунів, генераторів, а також інших виробів з металу [6]. Відповідно до своєї діяльності, підприємство є платником таких загальнодержавних податків: ПДВ, податок на прибуток, мито.

Відповідно до статті 195 ПКУ, за нульовою ставкою оподатковуються операції з продажу товарів у митному режимі експорту, а також безмитної торгівлі. ПАТ «Мотор Січ» реалізовує свою продукцію, зокрема, чеським, китайським, арабським контрагентам і партнерам, ці операції проводяться в режимі експорту та оподатковуються за нульовою ставкою [7]. Відповідно до цього, підприємство має можливість зменшити свої зобов'язання перед державою на суму, що залежить від обсягів реалізації продукції. Інформація про обсяги повернення податку на додану вартість за період з 3 кварталу 2013 р. по 3 квартал 2015 р., наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Розрахунок поверненого обсягу ПДВ до ПАТ «Мотор Січ» за 3 квартал 2013-2015 рр.

Показник	2013	2014	2015
Повернення податків і зборів	433 305	321 583	858 057
В тому числі податку на додану вартість	431 032	321 572	858 057
Чистий прибуток	991625	1 533697	2 535796
Чистий дохід від реалізації	5 917 705	7 263 141	10 508 322
Відношення повернених податків до величини чистого прибутку, %	43,7%	20,97%	33,84%
Відношення повернених податків до величини чистого доходу, %	7,32%	4,43%	8,17%
Відношення повернених податків до величини чистого прибутку, грн	558 320	1 212 114	1 677 739
Відношення повернених податків до величини чистого доходу, грн	5 484 400	6 941 558	9 650 265

Примітка. Джерело : [6].

З табл. 1 можна побачити, що сума поверненого ПДВ у порівнянні з величиною чистого прибутку та чистого доходу компанії досить велика. На підставі отриманих даних можна відзначити, що відбувся спад кількості повернених грошей у 2014 р., що можна пояснити втратою багатьох контрагентів з Російської Федерації, але вже в 2015 р. завод виправив становище, збільшивши кількість експорту продукції до інших країн

та збільшивши співвідношення поверненого ПДВ до свого прибутку.

Податок на прибуток – загальнодержавний податок, основна ставка якого, згідно статті 136 ПКУ, для підприємств складає 18% [7]. Не є виключенням і ПАТ «Мотор Січ», який без пільг повинен сплачувати цей податок. Витрати зі сплати податку на прибуток відображені в звіті про фінансові результати (форма 2), а величину коштів, на які зменшується завдяки цьому чистий прибуток підприємства, можна побачити в табл.2.

Таблиця 2

Витрати з податку на прибуток ПАТ «Мотор Січ» за 3 квартал 2013-2015 рр.

Стаття	2013	2014	2015
Фінансовий результат до оподаткування	1 207 385	1 843 752	3 447 179
Витрати з податку на прибуток	215 760	310055	911 383
Чистий прибуток	991 625	1 533 697	2 535 796

Примітка. Джерело : [6].

Динаміка витрат на податок на прибуток залежить від обсягів прибутку до оподаткування. Незважаючи на економічну нестабільність в країні, щороку з 2013 р. ми можемо спостерігати підвищення величини чистого доходу від реалізації. Наприклад, у 2015 р. спостерігається різке підвищення обсягу фінансового результату до оподаткування (викликане девальвацією гривні), але разом з тим зростає і сума податку на прибуток (табл. 2). Для того, щоб зрозуміти, яку частину складає податок на прибуток в об'ємах продажу ПАТ «Мотор Січ», варто розглянути такий показник, як податкове навантаження з податку на прибуток в об'ємі продажу [5, с. 77]. Воно розраховується так:

$$ПН=ППр:ОП*100\%, \quad (1)$$

де ПН – податкове навантаження;
ППР – об'єм податку на прибуток;
ОП – об'єм продаж підприємства;

Більш детальна інформація щодо розрахунку наведеного показника надана в табл. 3.

Таблиця 3

Доля податку на прибуток в об'ємі продажу за 3 квартал 2013-2015 рр. на ПАТ «Мотор Січ»

Показник	2013	2014	2015
1	2	3	4
Чистий дохід від реалізації	5 917 705	7 263 141	10 508 322
Податок на прибуток	215 760	310 055	911 383
Податкове навантаження	3,65	4,27	8,67

Примітка. Джерело : [6].

З даних табл. 3 можна спостерігати зростаючу динаміку податкового навантаження. З одного боку, воно негативно впливає на розвиток підприємства, проте з іншого вчені дотримуються думки, що податки виступають основним джерелом стимулювання отримання більших доходів [2, с.52].

З метою оцінки величини податкового тягаря на підприємстві використовуються різні методики. Зокрема, зарубіжна практика передбачає розрахунок інтегральної повної ставки оподаткування (ПСО) доданої вартості [3, с. 79]. Розраховується ставка за наступною формулою:

$$ПСО=(ПП+ПП\text{прац}+ПВ)*100\%/ДВ, \quad (2)$$

де ДВ – додана вартість (різниця між виручкою від реалізації продукції і матеріальними затратами на її виробництво);

ПП – податки з підприємства (включно зі зборами, обов'язковими відрахуваннями та іншими вилученнями до бюджету);

ППрац – податки з працівників (ПДФО і внески до ПФР);

ПВ – податок з власників або інвесторів (податок на дивіденди).

Практика показує, що при перевищенні ПСО порогу 40% (так званий поріг Лаффера) інвестування у виробництво буде не вигідним [3, с. 79]. Обсяг ПСО визначений в табл. 4.

Таблиця 4

Розрахунок ПСО на ПАТ «Мотор Січ» за 3 квартал 2013-2015 рр.

Елементи ПСО	2013	2014	2015
ДС (Додана вартість)	2 507 438	3 861 040	6 857 012
НП (Податки підприємства)	104 145 + 215 760 = 319 905	70 827 + 310 055 = 380 082	33 144 + 911 383 = 944 527
НС (Податок з дивідендів)	-	-	-
НР (Податок з працівників)	935 270 * 18% = 168 348,6	984 714 * 18% = 177 248,52	1 337 116 * 18% = 240 680,88
ПСО	19,47	14,46	17,28

Примітка. Джерело : [6].

Дані таблиці підтверджують, що поріг Лаффера підприємством перевищено не було, отже, рівень податкового тягара для ПАТ «Мотор Січ» є нормальним.

Вище було розглянуто показники ПАТ «Мотор Січ», які стосуються податку на прибуток та ПДВ – основних наповнюючих бюджет податків. Варто відзначити, що податковий тягар не є критичним, однак, виходячи із звітності, є певні передумови до його збільшення, що потребує впровадження ефективного податкового менеджменту. Серед методик, які активно використовуються в світовій практиці і підходять для впровадження (з урахуванням особливостей українського податкового законодавства) на таких великих підприємствах, як ПАТ «Мотор Січ», можна виділити наступні (табл. 5).

Таблиця 5

Методики зменшення податкового тягара для ПАТ «Мотор Січ»

Методика	Сутність	Умови
1	2	3
Відстрочка чи розстрочка податкових платежів	Перенесення сплати податку в повному обсязі або частково на певний термін, що визначається податковою службою.	Визначення податковою службою необхідності у перенесенні сплати повного чи часткового обсягу податку. Може бути досягнуте шляхом перегляду договорів з контрагентами [5].
Податкові канікули	Введення тимчасової ставки 0% на певний податок (в даному випадку – на податок на прибуток).	Можлива при розширенні дії нульової ставки для резидентів за умов, визначених законодавством. Для підприємств-резидентів України на даний момент нульова ставка не передбачена [7].
Інвестиційний податковий кредит	Відстрочка на певний час строку сплати податкових зобов'язань з податку	ПАТ «Мотор Січ» зможе зменшити свої податкові зобов'язання з податку на прибуток за таких умов: • придбає або створить матеріальні

	на прибуток, отриманий від реалізації інвестиційних та (або) інноваційних проектів.	активи, які підлягатимуть амортизації; <ul style="list-style-type: none"> • такі активи будуть введені в експлуатацію підприємством в період з 1 січня 2016 р. по 31 грудня 2018 р; • розмір кредиту становитиме 30% від вартості активів, але не більше за 50% від суми податкових зобов'язань за період [7].
Податковий компроміс	Звільнення від юридичної відповідальності платника податків за заниження податкових зобов'язань з податку на прибуток та/або ПДВ за будь-які податкові періоди до 1 квітня 2014 р. з урахуванням строків давності.	Підприємство повинне подати відповідні уточнюючі розрахунки податкового зобов'язання з податку на прибуток та/або ПДВ, де визначить суму перевищення витрат, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування податком на прибуток та/або суму завищення податкового кредиту з ПДВ [1].

Примітка. Джерело : [1; 5; 7].

Відповідно до того, що ПАТ «Мотор Січ» є великим підприємством галузі машинобудування, воно потребує ведення податкового менеджменту. За умови, якщо ведення податкового обліку на ПАТ «Мотор Січ» здійснюється бухгалтером, то ми пропонуємо створити групу спеціалістів, які матимуть справу виключно з податками та іншими обов'язковими платежами до бюджету.

З метою налагодження ефективної роботи відділу податкового менеджменту на ПАТ «Мотор Січ» рекомендуємо:

1. Законодавчо встановити (на підставі статуту) всі податки, які сплачуються заводом до бюджетів різного рівня, а також до позабюджетних фондів.

2. Скласти податкову таблицю, де описати кожен податок за джерелами сплати, бухгалтерських проведень, базою оподаткування, ставкою податку, строком його сплати, реквізитами органів, на користь яких робиться перерахування, а також пільгових умов сплати податку. Всі можливі пільги зі сплати того чи іншого податку повинні аналізуватися та впроваджуватися.

3. Обрати методику з вищеперерахованих, яка допоможе зменшити податковий тягар на підприємство.

При розрахунку ефективності оподаткування менеджери підприємства на основі звітності можуть враховувати коефіцієнт ефективного оподаткування, податкомісткість продукції та інші показники, які враховують питому частку податку у собівартості готової продукції [3, с.81-82].

Висновки. Можна відзначити, що сучасні ринкові умови господарювання разом з ефективною податковою політикою дозволять ПАТ «Мотор Січ» зменшити податковий тягар, а також знизити податкові ризики, при цьому залишаючись в правомірній сфері українського податкового законодавства. Таким чином, податкова політика, яка в перспективі буде комбінуватись із інноваційною діяльністю, підвищенням рентабельності виробництва, а також покращенням ділової активності, конкуренції на міжнародному ринку та комерційного розрахунку, зможе створити умови для покращення розвитку діяльності ПАТ «Мотор Січ» та виконання ним податкових зобов'язань.

Список використаної літератури

1. Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей уточнення податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість у разі застосування податкового компромісу від 25.12.2014 № 63-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/63-viii>; Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrainy shchodo osoblyvosti utocnennya podatkovykh zobov'iazan z podatku na prybutok pidpriemstv ta podatku na dodanu vartist u razі zastosuvannya podatkovogo kompromisu vid 25.12.2014 № 63-VIII [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/63-viii>

2. Гузенко І. С. Податкове регулювання фінансової діяльності підприємства [Електронний ресурс] / І. С. Гузенко // Реформування податкової системи України в контексті глобалізаційних викликів: матеріали наук.–практ. інт.–конф. — Ірпінь, 2014 р. — С. 50—53. Режим доступу до журн. : <http://asta.edu.ua/files/akualno/11.2014/ZBIRNUK.pdf>; Guzenko I. S. Podatkove reguliuvannia finansovoi diialnosti pidpriemstva [Elektronnyi resurs] / I. S. Guzenko // Reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy v konteksti globalizatsiinykh vyklykiv: materialy nauk.–prakt. int.–konf. — Irpin, 2014 r. — S. 50—53. Rezhym dostupu do zhurn. : <http://asta.edu.ua/files/akualno/11.2014/ZBIRNUK.pdf>

3. Жерж Л. А. Оптимізація податкових платежів та підвищення ефективності формування і реалізації податкової політики на підприємствах [Електронний ресурс] / Л. А. Жерж // Реформування податкової системи України в контексті глобалізаційних викликів: матеріали наук.–практ. інт.–конф. — Ірпінь, 2014 р. — С. 79—82. Режим доступу до журн. : <http://asta.edu.ua/files/akualno/11.2014/ZBIRNUK.pdf>; Zherzh L. A. Optymizatsiia podatkovykh platezhiv ta pidvyschennia efektyvnosti formuvannia i realizatsii podatkovoi polityky na pidpriemstvakh [Elektronnyi resurs] / L. A. Zherzh // Reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy v konteksti globalizatsiinykh vyklykiv: materialy nauk.–prakt. int.–konf. — Irpin, 2014 r. — S. 79—82. Rezhym dostupu do zhurn. : <http://asta.edu.ua/files/akualno/11.2014/ZBIRNUK.pdf>

4. Козак І. В. Податкове навантаження та його вплив на розвиток підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / І. В. Козак // Реформування податкової системи України в контексті глобалізаційних викликів: матеріали наук.–практ. інт.–конф. — Ірпінь, 2014 р. — С. 113—116. Режим доступу до журн. : <http://asta.edu.ua/files/akualno/11.2014/ZBIRNUK.pdf>; Kozak I. V. Podatkove navantazhennia ta yogo vplyv na rozvytok pidpriemnytstva v Ukraini [Elektronnyi resurs] / I. V. Kozak // Reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy v konteksti globalizatsiinykh vyklykiv: materialy nauk.–prakt. int.–konf. — Irpin, 2014 r. — S. 79—82. Rezhym dostupu do zhurn. : <http://asta.edu.ua/files/akualno/11.2014/ZBIRNUK.pdf>

5. Наказ Міністерства доходів і зборів Про затвердження Порядку розстрочення (відстрочення) грошових зобов'язань (податкового боргу) платників податків від 10.10.2013 № 574. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1853-13>; Nakaz Ministerstva dokhodiv i zboriv Pro zatverdzhennia Poriadku rozstrochennia (vidstrochennia) groshovykh zobov'iazan (podatkovogo borгу) platnykiv podatkovid vid 10.10.2013 № 574. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1853-13>

6. Офіційний сайт ПАТ «Мотор Січ». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.motorsich.com/>; Ofitsiynyi sait PAT «Motor Sich». [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.motorsich.com/>

7. Податковий кодекс України із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 24.12 2015. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/nk/>; Podatkovyi kodeks Ukrainy iz zminamy i dopovnenniamy, vnesenyu Zakonamy Ukrainy vid 24.12 2015. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://sfs.gov.ua/nk/>

Стаття надійшла до редакції 20.04.2016.

Y. Shvets, K. Morozova

TAX BURDEN VALUATION AND WAYS OF ITS DECREASE ON ENGINEERING COMPANIES

Taxes are the most effective tool of state on public production, its dynamics and structure. However, the conditions of military conflict in the Donbass, the governments desire to fill the budget while reducing the real gross domestic product, insufficient justification of tax reforms causing excessive tax burden on manufacturers of engineering products. PJSC «Motor Sich» is one of the major taxpayers in Zaporizhzhia. This company has been producing aircraft, motors, generators. PJSC «Motor Sich» sells its products, including Czech, Chinese, Arab contractors and partners.

Therefore, the company can reduce its obligations to the state for a certain amount, depending on the volume of sales. Despite the economic instability in the country every year since 2013 we can see a higher value of net income from sales at PJSC «Motor Sich». For example, in 2015 there was a sharp increase in the volume of financial result before tax (it is caused by the devaluation of the hryvnia), but at the same time increased and the amount of income tax. We can see, basing on the data from reporting the plant, the growing dynamics of the tax burden. On the one hand, it negatively affects the development of the company. But on the other hand, we can say that taxes are the main source of stimulation to obtain higher revenues. The tax burden of the enterprise is not critical, however, as the reports, there are prerequisites to increase it. This requires the implementation of effective fiscal management.

There are several ways to reduce the tax burden applicable: delay tax payments, implementing of tax holidays, using investment tax credit or tax compromise.. Provided that tax accounting at PJSC «Motor Sich» carried an accountant, we propose to create a group of experts who will deal only with taxes and other obligatory payments to the budget. In order to develop effective work of tax management at PJSC «Motor Sich», firstly, managers should legislate all taxes paid by the plant to the budgets of different levels, and secondly, they must make the tax schedule, which describes each tax at source of payment, posting accounting, tax base, tax rate, term of payment, tax-collection organs. Specialists should estimate revenues and expenditures of the plan, and, basing on this calculation, calculate the tax that will be paid to the budget.

Therefore, the modern market economy with an effective tax policy will allow PJSC «Motor Sich» reduce the tax burden and reduce tax risks, remaining in the legal field Ukrainian tax legislation. Tax policy, which will be combined with innovation activity, increase profitability, and improving business activity, will create conditions for the improvement of the activity of PJSC «Motor Sich» and fulfillment of tax liability.

Key words: *tax burden, dynamics of tax burden, FTR calculation, tax regulation, tax management.*

УДК 338.49

Засадко В. В.

ЗАГРОЗИ І РИЗИКИ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ГАРАНТУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МІСТ УКРАЇНИ

У статті проаналізовані виявлені ризики для економічної безпеки урбанізованих територій, які створюють наявні проблеми у функціонуванні міської інфраструктури в Україні. Проаналізовані проблеми житлово-комунальної інфраструктури, серед яких виділено високу енергоємність експлуатації житла, погіршення технічного стану інженерного обладнання, конструктивних елементів будівель, наявність ветхого та аварійного житла, відсутність належного благоустрою в квартирах. Окреслені ризики еколого-техногенної інфраструктури, що пов'язані із дестабілізацією функціонування систем водопостачання і водовідведення, збиранням та утилізацією твердих побутових відходів. Ризики дорожньо-транспортної інфраструктури охарактеризовані в таких аспектах, як низька якість дорожнього покриття, недостатня розвиненість дорожньої мережі та її пропускної спроможності.

Ключові слова: економічна безпека, інфраструктура, ризик, місто, урбанізація.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток урбанізаційних процесів у світі та в Україні формує передумови для перетворення міст у точки економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності, але разом з тим урбанізовані території часто стають центрами концентрації значних соціально-економічних проблем, які створюють перешкоди для безпечного людського розвитку. Зростання кількості населення в містах зумовлює виникнення нових потреб в товарах та послугах, інфраструктурі, зайнятості, а отже формує нові виклики, ризики та загрози для економічної безпеки держави, регіонів та міст. Для щільно населених міст необхідним є формування ефективної міської інфраструктури, що передбачає створення надійної системи життєзабезпечення, якісної системи видалення та переробки промислових та побутових відходів, забезпечення безперебійного функціонування транспортної мережі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки високорозвинена інфраструктура має суттєве значення для ефективного функціонування економіки, показники якості інфраструктури розглядаються при оцінці рівня конкурентоспроможності, економічної безпеки держав, регіонів і міст. Наприклад, Всесвітній економічний форум щорічно розробляє індекс глобальної конкурентоспроможності [1], до складу якого входить оцінка якості інфраструктури. Так, динаміка індексу якості інфраструктури України (складника індексу глобальної конкурентоспроможності) ілюструє досягнення позитивних результатів у вдосконаленні транспортних, телекомунікаційних мереж, хоча рівень цього показника досить низький (рис. 1).

Взаємозв'язки між рівнем розвитку інфраструктури міст та їх економічною безпекою демонструють дослідження іноземних науковців. Група аналітиків «Intelligence Unit» журналу «The Economist», формуючи індекс безпечних міст світу, розглядає безпеку міської інфраструктури як одну з чотирьох категорій безпеки урбанізованого середовища (решта категорій – інформаційна безпека, безпека здоров'я, безпека особи) [2]. За цією методикою у 2015 р. найбільш безпечну інфраструктуру мають міста Цюрих, Мельбурн та Сідней.

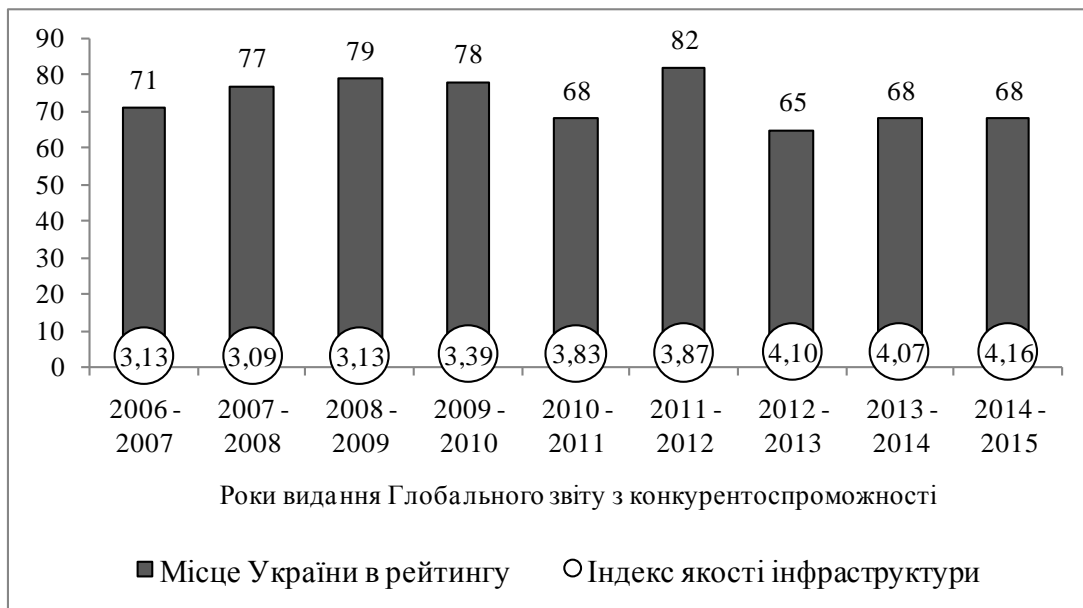

Рис. 1. Динаміка індексу якості інфраструктури України (складника індексу глобальної конкурентоспроможності), 2006-2015 рр.

Побудовано за: [1]

Останні дослідження перспектив розвитку міст в умовах інтенсифікації процесів урбанізації та глобалізації містять ґрунтовну аргументацію важливості міської інфраструктури для безпеки населення та стабільного функціонування урбанізованих територій. Ця теза відображена у популяризації концепції «зеленої» міської інфраструктури [3], яка спрямована на мінімізацію екологічних ризиків, та реалізації моделі «розумного міста». Наприклад, європейська модель «Розумного міста» містить такі ключові елементи, як розумна економіка, розумна мобільність, розумне довкілля, розумні люди, розумне життя та розумне врядування [4]. Для реалізації цієї моделі в ЄС створена Європейська ініціатива «Розумного міста», де пріоритетними напрямками визначено: розвиток «розумного» житлового будівництва (із застосуванням новітніх енергозберігаючих технологій), модернізація енергетичних мереж, розбудова транспортної інфраструктури. До цієї ініціативи залучено понад 4500 міст [5].

Зважаючи на важливість стану міської інфраструктури для забезпечення сталого розвитку міст, особливо в умовах урбанізації, доцільним є виявлення труднощів, пов'язаних з нагромадженням хронічних соціальних, економічних та екологічних проблем, які суттєво впливають на якість та безпеку життя людей у містах України.

Метою статті є виявлення основних ризиків, які створюють наявні проблеми у функціонуванні міської інфраструктури, а також характеристика їх впливу на гарантування економічної безпеки міст України.

Виклад основного матеріалу. Вищий рівень розвитку інфраструктури характерний, переважно, для більш урбанізованих регіонів України (рис. 2). Практика показує, що майже всі основні елементи індустріально-інноваційної економіки зосереджені на урбанізованих територіях. У містах концентрується основна маса капіталу і керівні структури. Переважна частина сучасної економіки просторово розміщена в містах. Отже, урбанізація сприяє прискоренню економічного зростання, оскільки в місті продуктивність вища, ніж у сільській місцевості. Таким чином, виявляється логічний взаємозв'язок – для забезпечення позитивного впливу урбанізації в умовах прискореної модернізації країни необхідна ефективна міська інфраструктура.

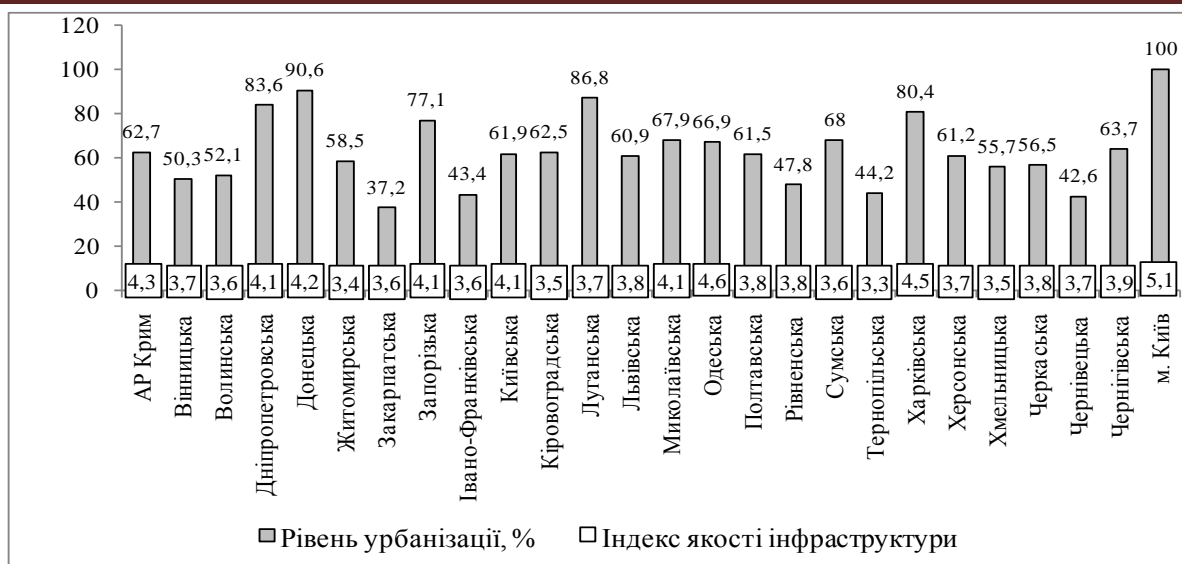

Рис. 2. Рівень урбанізації та індекс якості інфраструктури регіонів України, станом на 01.01.2014 р.

Побудовано за: [6; 7]

Разом з тим, сповільнені темпи розвитку елементів міської інфраструктури, що не відповідають динаміці чисельності населення, суб'єктів господарської діяльності і зростанню їхніх потреб, зумовлюють низку ризиків для економічної безпеки міст. Найбільш загрозливими є недоліки і проблеми функціонування житлово-комунальної, дорожньо-транспортної та еколого-техногенної інфраструктури.

Житлово-комунальна інфраструктура

Належні житлові умови є головним критерієм якості житлово-комунальної інфраструктури міста. Саме тому для формування комфортності життєвого простору міста поряд із політикою соціально-економічного розвитку та просторового планування необхідним є забезпечення доступного житла для населення. Доступне житло є одним із ключових факторів підвищення привабливості міст для постійного проживання.

Протягом 2000-2013 рр. в українських містах спостерігалася позитивна динаміка забезпеченості населення житлом (рис. 3).

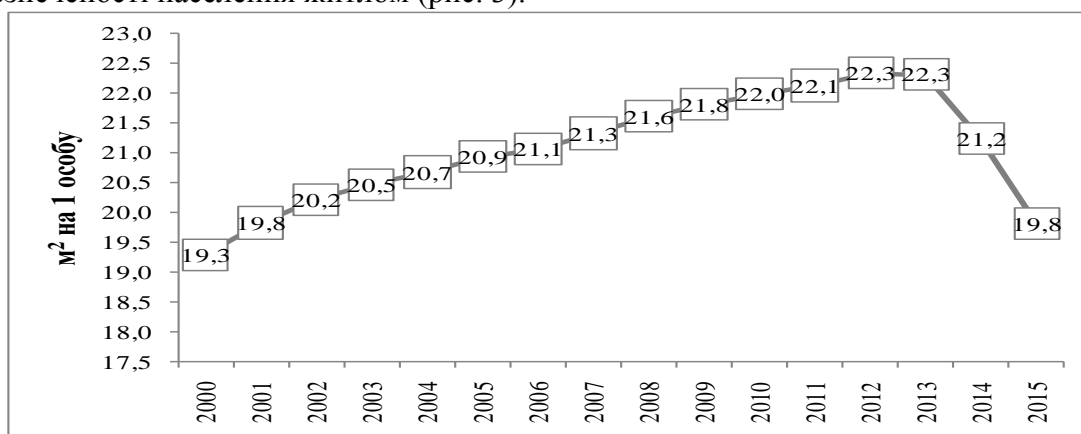

Рис. 3. Забезпеченість міського населення житлом в Україні, 2000-2015 рр.

Побудовано за: [8]

Зниження цього показника у 2014-2015 рр. передусім пов'язане із виключенням зі статистичного обліку тимчасово окупованих територій та зони проведення антитерористичної операції. Однак, навіть максимальний рівень забезпеченості

міського населення житлом (22,3 м² на особу) у 2012-2013 рр. є значно, подекуди вдвічі, нижчим, ніж у країнах ЄС. Незабезпеченість громадян житлом погіршує якість життя окремих прошарків населення, створюючи ризики соціальної напруги.

Понад 50 % житлового фонду міст України побудовано в період 1960 –1990 рр., коли вимоги щодо енергозбереження, енергоефективності та теплоізоляції були нечітко окреслені. Це зумовило виникнення ризику високої енергоємності експлуатації та теплозабезпечення житла, який супроводжується значними фінансовими затратами, що особливо відчутно в період глибокої економічної та енергетичної кризи держави.

Хронічне недофінансування капітального ремонту житлового фонду та, як наслідок, значне погіршення технічного стану інженерного обладнання, окремих конструктивних елементів будівель, спричиняють наявність ветхого та аварійного житла. В містах України кількість житлових будинків, що входять до складу аварійного житлового фонду, налічує понад 80,0 тис. одиниць, ветхого – 15,0 тис. одиниць. У 2014 р. у будинках аварійного та ветхого житлового фонду проживали 96 тис. осіб (рис. 4). Сумарно площа ветхого та аварійного житлового фонду в українських містах становить 2,8 млн м² – понад третину нинішніх річних обсягів будівництва в міських поселеннях.

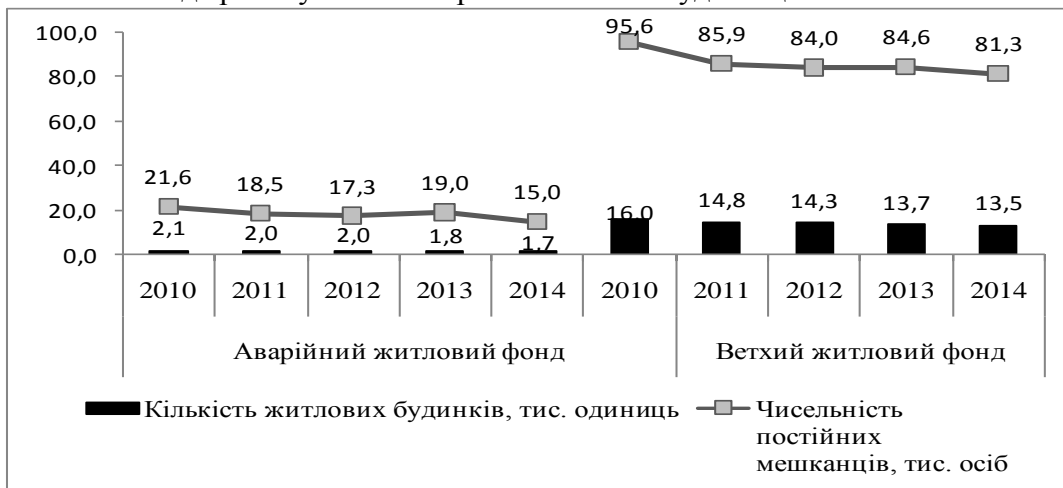

Рис. 4. Динаміка показників аварійного та ветхого житлового фонду в містах України, 2010-2014 рр.

Побудовано за: [8]

Суттєві незручності в побуті створює відсутність належного благоустрою в квартирах. У міських поселеннях України необладнані водопроводом 23,0 % квартир, гарячим водопостачанням – 36,6 %, каналізацією – 25,8 %, опаленням – 21,4 % (рис. 5). Значна частина необладнаних помешкань знаходиться у застарілих будівлях та гуртожитках.

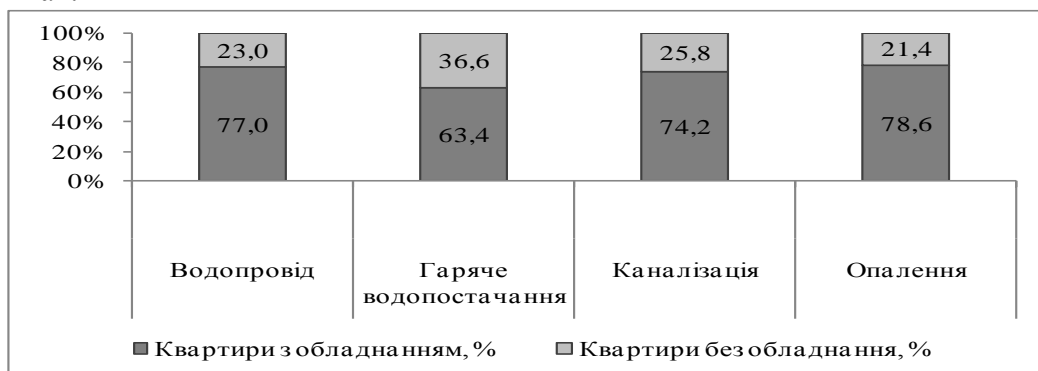

Рис. 5. Обладнання квартир в міських поселеннях України, станом на 01.01.2015 р.

Побудовано за: [8]

Низка житлових будинків з вищим рівнем благоустрою, у яких наявні водопровід та каналізація, зазнають аварійних ризиків. Адже технічний стан об'єктів системи водопостачання визначається високим ступенем зношеності: у 2014 р. із загальної протяжності водопровідних мереж в аварійному стані знаходилося 38,2 %. Найбільша питома вага ветхих та аварійних водопровідних мереж від загальної їх протяжності в областях: Луганській – 63,4 %, Донецькій – 48,4 %, Львівській – 45,2 %, Дніпропетровській – 44,0 %.

У 2014 р. на території України кількість міст, обладнаних каналізацією чи окремою каналізаційною мережею, становила 385 од., або 87,1 % загальної кількості міст в Україні; селищ міського типу (смт) – 397 од., або 47,9 % загальної кількості смт в Україні. У цілому протяжність ветхих та аварійних головних колекторів становила у міських поселеннях – 3792,5 км (35,2 %). Найбільшою у 2014 р. протяжність головних колекторів, що перебували у ветхому та аварійному стані, спостерігалась у Харківській (54,6 %), Херсонській (46,9 %), Миколаївській (42,0 %) та Одеській (40,8 %) областях.

Актуальними для усіх міст країни є проблеми утримання, ремонту, модернізації і заміни ліфтів, серед яких – недостатні обсяги фінансування робіт з капітальному ремонту, модернізації та заміни ліфтів; відсутність повної диспетчеризації ліфтів; низька свідомість населення міст, що призводить до пошкодження кабін ліфтів, розкрадання ліфтового обладнання. Станом на 01.04.2015 р. кількість ліфтів, які мають термін експлуатації 25 і більше років, становить 48 981 од., що складає 58,8 % ліфтового парку України. Найкритичніша ситуація склалася у таких регіонах, де кількість ліфтів, що експлуатуються 25 і більше років: Донецька обл. – 80,8 %; Закарпатська обл. – 80,5 %; Львівська обл. – 80,3 % [9]. Експлуатація ліфтів, у яких закінчився термін експлуатації або технічний стан яких є неналежним, загрожує життю та здоров'ю мешканців.

Практично у всіх регіонах України у занедбаному стані перебувають диспетчерські системи. Більшість з них відпрацювала 20 і більше років та потребуює заміни або модернізації. Не будуються і не вводяться в експлуатацію нові диспетчерські системи. Все це призвело до зменшення кількості диспетчеризованих ліфтів в Україні: з 80 % у 1994 р. до 61,6 % – у 2015 р. Кількість непрацюючих ліфтів на цей час – 1 950 од., що складає 2,3 % від загальної кількості ліфтів [9]. За результатами аналізу можна констатувати вкрай високий рівень фізичного і морального зносу ліфтового обладнання та недостатню дієвість заходів, спрямованих на його відновлення.

Екологічно-техногенна інфраструктура

Зростання кількості населення в містах зумовлює значне навантаження на житлово-комунальне господарство, створюючи ризики, пов'язані із дестабілізацією функціонування систем водопостачання і водовідведення (каналізаційних мереж), погіршенням санітарно-гігієнічної ситуації, збиранням та утилізацією (знешкодженням) твердих побутових відходів (ТПВ). Подача води за графіками та її тривала відсутність у водопровідних мережах, що характерне для низки міст України, сприяє бактеріальному забрудненню питної води. Ситуацію у санітарній сфері значно погіршують випадки відключення об'єктів водопостачання від систем енергопостачання. На 01.10.2014 р. 4 міста та 379 селищ міського типу [10] не мали централізованих систем водовідведення. У населених пунктах, де відсутнє централізоване водовідведення, для скидання стічних вод населення продовжує користуватися септиками або вигрібними ямами, використання яких погіршує екологічний стан джерел водопостачання, що призводить до їх забруднення патогенними бактеріями та вірусами, а також – сприяє збільшенню територій підтоплення населених пунктів.

У 261 населеному пункті населення отримує питну воду з місцевих джерел з відхиленням від нормативних вимог за фізико-хімічними показниками: загальна жорсткість, хлориди, сухий залишок, сульфати, фтор, загальне залізо, нітрати, аміак, марганець. Найбільшу кількість води з відхиленням від нормативних вимог на питну воду було подано: у Луганській області – 45 169 тис. м³ або 24,5 % від відпущеної води, у Дніпропетровській області – 26 842 тис. м³ або 4,9 %, у Херсонській області – 6322 тис. м³ або 13,6 %. Четверта частина водопровідних очисних споруд потребує відновлення. Кожна п'ята насосна станція відпрацювала нормативний термін амортизації, потребує заміни більше 40 % насосних агрегатів [8].

Однією з основних проблем утримання водогонів є значний термін їх експлуатації, що впливає на їх пропускну спроможність та може призводити до розриву труб при підвищенні тиску у мережі. Разом з тим, крім утримання водогонів, важливим проблемним питанням залишається подача води в населених пунктах за графіками, а також непідтримання нормативного тиску, що створює ще один ризик для безпеки міст – ускладнення гасіння пожеж. Від наявності необхідної кількості джерел протипожежного водопостачання, їх справності, а також нормативного тиску води у водогінній мережі залежить своєчасне оперативне реагування на пожежі та інші надзвичайні ситуації, що передусім дозволяє уникнути додаткових людських жертв та значних матеріальних збитків. Незважаючи на проведену територіальними органами ДСНС України роботу, загальний стан утримання джерел протипожежного водопостачання в Україні у 2014 р., порівняно з попереднім роком, у цілому погіршився (рис. 6).

Рис. 6. Динаміка показників стану джерел протипожежного водопостачання, кількості пожеж та завданих ними збитків у містах України, 2009 – 2014 рр.

Побудовано за: [11]

Так, кількість несправних пожежних гідрантів у 2014 р. становила 9,1 тис. одиниць проти 8,5 тис. у 2013 р. Протягом останніх кількох років понад 3 тис. пожежних водіймищ є несправними. Неналежний стан протипожежного водопостачання призводить до збільшення людських жертв та збитків, завданих пожежами. Так, наприклад, у 2014 р. збитки від пожеж у містах оцінені на рівні 3,2 млрд грн проти 2,0 млрд грн у 2013 р.

Одним із викликів еколого-техногенної інфраструктури міст є нагальна проблема забезпечити екологічну безпеку життєдіяльності населення. Особливо гостро постає питання поводження з твердими побутовими відходами (ТПВ), обсяги яких попри зусилля органів місцевої влади та природоохоронних організацій невпинно зростають. Землі, на яких знаходяться сміттєзвалища ТПВ не тільки забруднюють землі, але й повітря, є розсадником для гризунів і диких птахів, які можуть швидко розносити хвороби по усьому місту та за їх межі. Поряд з цим, стоки таких

сміттєзвалищ забруднюють підземні води, що створює додаткові загрози забрудненню питної води у містах (насамперед – у бюветах та у колодязях, розташованих у секторі приватних житлових будинків у межах міста та на околиці міст).

За даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, станом на 01.01.2015 р. понад 50 % звалищ і полігонів ТПВ потребують паспортизації, 21 % – підлягають рекультивациі, а 19 % – не відповідають нормам експлуатації за параметрами екологічної безпеки. За гострої потреби у будівництві нових 576 полігонів зі зберігання ТПВ у містах України щорічно виявляється майже 24 тис. несанкціонованих (стихійних) звалищ, що займають площу понад 1,5 тис. га [12].

Внаслідок неналежного поводження з ТПВ, звалища та полігони продукують велику кількість небезпечних та токсичних речовин, які утворюються в результаті хаотичного протікання різноманітних хімічних, ферментативних і біохімічних реакцій (розпаду, гноіння, бродіння тощо). Надходячи у навколишнє природне середовище, ці речовини стають джерелом шкідливих викидів у атмосферу, забруднюють водні та земельні ресурси, призводять до порушення екологічного балансу, провокують загострення санітарно-епідеміологічної ситуації за місцем їх розташування.

Дорожньо-транспортна інфраструктура

Проблема низької якості транспортної інфраструктури характерна для більшості міст України. Вона щороку ускладнюється недостатньою взаємодією між різними галузями транспортного сектора, низьким припливом інвестицій, застарілою системою регулювання і високим ступенем зносу основних фондів.

Ризики для безпеки учасників дорожнього руху створює стан дорожнього покриття. Так, загальна протяжність вулиць в містах України у 2014 році становила 87,6 тис. км, з якої лише 7,7 тис. км (8,8 % від їх загальної протяжності) обладнані системою зливової каналізації, з них – 39 % вулиць потребують ремонту зливової каналізації. Решта вулиць – 80 тис. км, що становить 91 % від їх загальної протяжності, взагалі не обладнані зливовою каналізацією [13]. Її відсутність позначається на експлуатації дорожнього покриття та призводить до негативних явищ в умовах можливої повені та паводків.

Неналежна якість дорожньої інфраструктури, що проявляється в низькій якості дорожнього покриття, поганому вуличному освітленні, недостатній розвиненості дорожньої мережі та її пропускної спроможності, нестачі місць для паркування зумовлює появу частих заторів. Затори мають опосередкований, однак значний вплив на економічний розвиток міст. Йдеться про втрати часу, пального, знос транспортних засобів. Так, зокрема, за приблизними підрахунками мешканці Києва щорічно в дорожніх заторах втрачають по 360 годин кожен, або 45 8-годинних робочих днів на рік [14]. Щорічні матеріальні втрати, спричинені заторами в містах країн ЄС, оцінюють на рівні 1 % від ВВП [15]. Скорочення заторів на 25 % може збільшити роздрібні продажі на 6 % і забезпечити зростання приватних заощаджень, що сприяє зміцненню економічної безпеки міст [16].

Дослідження підтверджують [17], що неналежний стан дорожньої інфраструктури є чинником збільшення дорожньо-транспортних пригод (ДТП) в урбанізованому середовищі, що, поряд із загрозою життю людей, спричиняють низку негативних соціально-економічних наслідків та ризиків, таких як: тимчасова або постійна втрата працездатності осіб, що постраждали від ДТП; втрата роботи; збільшення часу на пошуки нової роботи; зменшення платоспроможності. Економічні втрати від ДТП важко оцінювати кількісно, оскільки необхідно враховувати низку непрямих наслідків. Світова організація охорони здоров'я дослідила, що загальні економічні втрати від ДТП для країн становлять 1 – 3 % ВВП щорічно [18].

Важливим елементом дорожньо-транспортної інфраструктури міст є громадський транспорт, що забезпечує основну частину приміських і міських пасажирських перевезень. Суттєві ризики створює проблема низького рівня якості транспортного обслуговування населення, що виявляється у зростанні витрат часу на переміщення, недотриманні розкладу та інтервалу руху на маршрутах, зниженні рівня безпеки та комфортності перевезень, екологічності послуг. На якості транспортних послуг позначається критичний рівень зношеності рухомого складу. Адже, наприклад, більшість засобів електротранспорту, які експлуатуються в містах України, були випущені ще в часи СРСР, а 2 % трамваїв – ще до 1960 р. (рис. 7).

Рис. 7. Рік випуску трамваїв та тролейбусів, що експлуатуються в Україні, станом на 01.01.2015 р.

Побудовано за: [19]

Проблемним є й стан автомобільного громадського транспорту (маршрутних таксі, автобусів). Застарілий та, в багатьох випадках, «аварійний» автопарк, відсутність його елементарного щоденного прибирання, грубе порушення графіку руху свідчать про низьку якість пасажирських перевезень та існування небезпечних для здоров'я умов руху. Популярна масова невидача квитків пасажирам у маршрутних таксі є порушенням діючого законодавства, втратою доходів до місцевого бюджету і суттєвою загрозою для економічної безпеки міст.

Поточний стан дорожньо-транспортної інфраструктури вимагає запровадження якісних змін, пов'язаних із посиленням безпеки на дорогах, розвитком пішохідної та велосипедної інфраструктури, удосконаленням послуг з пасажирських перевезень. В цілому потреби в інвестуванні модернізації дорожньо-транспортної інфраструктури міст України оцінюються на рівні 13,5 млрд євро (рис. 8).

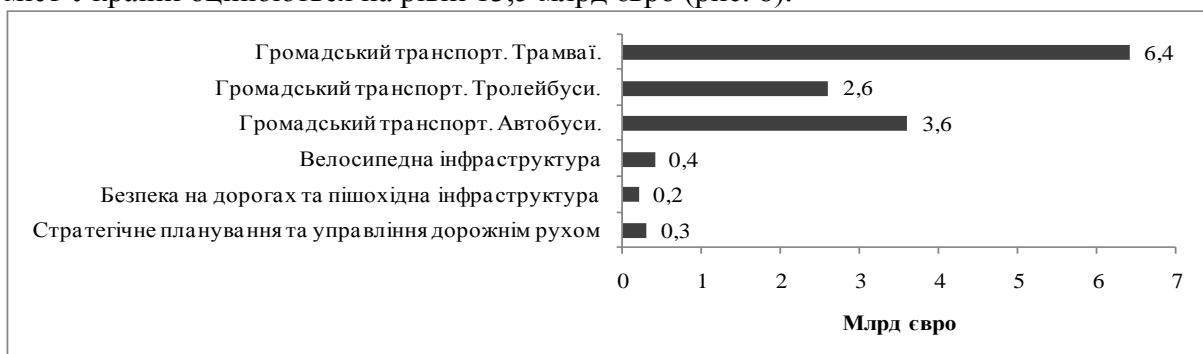

Рис. 8. Потреби в інвестуванні модернізації дорожньо-транспортної інфраструктури міст України, станом на початок 2014 р.

Побудовано за: [20]

Висновки. Сучасні процеси урбанізації створюють виклики для інфраструктури міст, в тому числі й в Україні. Невідповідність темпів розвитку елементів міської інфраструктури динаміці чисельності населення, суб'єктів господарської діяльності і зростанню їхніх потреб обумовлює виникнення ризиків для економічної безпеки міст. Серед найбільш загрозливих для безпечного розвитку урбанізованих територій є недоліки і проблеми функціонування житлово-комунальної, дорожньо-транспортної та екологічно-техногенної інфраструктури.

Здійснення ефективних реформ в Україні потребує нівелювання інфраструктурних обмежень міського розвитку, які створюють загрози безпеці систем життєзабезпечення міст, знижують рівень конкурентоспроможності урбанізованих територій. Перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування стоїть завдання пошуку додаткових інструментів та ресурсів для розвитку міської інфраструктури, системи життєзабезпечення міст, створення умов для підвищення ефективності та надійності функціонування житлово-комунального господарства, залучення інвестицій у технічне переоснащення об'єктів громадського транспорту та дорожньої інфраструктури.

Список використаної літератури

1. The Global Competitiveness Index data platform [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/competitiveness-0/gci2012-data-platform/>; The Global Competitiveness Index data platform [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.weforum.org/issues/competitiveness-0/gci2012-data-platform/>.

2. The Safe Cities Index: Assessing urban security in the digital age [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://safecities.economist.com/wp-content/uploads/2015/06/Safe_cities_index_2015_EIU_report-1.pdf; The Safe Cities Index: Assessing urban security in the digital age [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://safecities.economist.com/wp-content/uploads/2015/06/Safe_cities_index_2015_EIU_report-1.pdf.

3. Merk O., Saussier S., Staropoli C., Slack E., Kim J. Financing Green Urban Infrastructure. OECD Regional Development Working Papers 2012/10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dc.doi.org/10.1787/5k92p0c6j6r0-en>; Merk O., Saussier S., Staropoli C., Slack E., Kim J. Financing Green Urban Infrastructure. OECD Regional Development Working Papers 2012/10. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dc.doi.org/10.1787/5k92p0c6j6r0-en>.

4. The smart city model [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.smart-cities.eu/index.php?cid=2&ver=3>; The smart city model [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.smart-cities.eu/index.php?cid=2&ver=3>.

5. European Initiative on Smart Cities [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://setis.ec.europa.eu/set-plan-implementation/technology-roadmaps/european-initiative-smart-cities>; European Initiative on Smart Cities [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://setis.ec.europa.eu/set-plan-implementation/technology-roadmaps/european-initiative-smart-cities>.

6. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2013. Назустріч економічному зростанню та процвітання. Фонд ефективне управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf; Zvit pro konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy 2013. Nazustrich ekonomichnomu zrostanniu ta protsvitanniu. Fond efektyvne upravlinnia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf.

7. Чисельність населення на 1 січня 2014 року та середня чисельність за 2013 рік. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/ds/kn/kn_u/kn0114_u.html; Chyselnist naseleennia na 1 sichnia 2014 roku ta serednia chyselnist za 2013 rik. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/ds/kn/kn_u/kn0114_u.html.

8. Житловий фонд України у 2014 році. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/bl/07/bl_gf_14.zip; Zhytlovyi fond Ukrainy u 2014 rotsi. Statystychnyi biulleten Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/bl/07/bl_gf_14.zip.

9. Ліфтове господарство станом на 01.04.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/zkh/zhitlove-gospodarstvo-reformuvannya-zhitlovo-komunalnogo-gospodarstva-127749/zhitlove-gospodarstvo-931228/liftove-gospodarstvo-385599/liftove-gospodarstvo-stanom-na-01-04-2015-955337/>; Liftove gospodarstvo stanom na 01.04.2015. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.minregion.gov.ua/zkh/zhitlove-gospodarstvo-reformuvannya-zhitlovo-komunalnogo-gospodarstva-127749/zhitlove-gospodarstvo-931228/liftove-gospodarstvo-385599/liftove-gospodarstvo-stanom-na-01-04-2015-955337/>.

10. Паспорт житлово-комунального господарства України. 01.10.2014 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/zkh/reforma-zhitlovo-komunalnogo-gospodarstva/pasporti-oblatey-stanom-na-01-10-2014-199968/>; Pasport zhytlovo-komunalnoho gospodarstva Ukrainy. 01.10.2014 r. Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho gospodarstva Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.minregion.gov.ua/zkh/reforma-zhitlovo-komunalnogo-gospodarstva/pasporti-oblatey-stanom-na-01-10-2014-199968/>.

11. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.mns.gov.ua/content/national_lecture.html; Natsionalna dopovid pro stan tekhnohennoi ta pryrodnoi bezpeky v Ukraini [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : http://www.mns.gov.ua/content/national_lecture.html.

12. Звітність «Санітарна очистка» за 2014 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/4225/TPV4.pdf>; Zvitnist «Sanitarna ochystka» za 2014 rik [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : <http://www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/4225/TPV4.pdf>.

13. Аналіз стану сфери дорожньо-мостового господарства за 2014 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://blagoustriy.info/media/attachments/16aac652-a5cb-494e-b574-73a241bda236.rtf>; Analiz stanu sfery dorozhno-mostovoho gospodarstva za 2014 rik [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : <http://blagoustriy.info/media/attachments/16aac652-a5cb-494e-b574-73a241bda236.rtf>.

14. Громадський транспорт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cd.greenpack.in.ua/gromadskyu-transport/>; Hromadskyi transport [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://cd.greenpack.in.ua/gromadskyu-transport/>.

15. Christidis P., Rivas J. Measuring road congestion. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/jrc/sites/default/files/congestion_report_final.pdf; Christidis P., Rivas J. Measuring road congestion. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://ec.europa.eu/jrc/sites/default/files/congestion_report_final.pdf.

16. Traffic Management for a Smarter Planet [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ibm.com/smarterplanet/us/en/traffic_congestion/article/traffic-management-and-prediction.html; Traffic Management for a Smarter Planet [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ibm.com/smarterplanet/us/en/traffic_congestion/article/traffic-management-and-prediction.html.

17. Sung N., Rios M. Road crashes have more impact on poverty than you probably thought [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.worldbank.org/transport/road-crashes-have-more-impact-poverty-you-probably-thought>; Sung N., Rios M. Road crashes have more impact on poverty than you probably thought [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://blogs.worldbank.org/transport/road-crashes-have-more-impact-poverty-you-probably-thought>.

18. Road traffic injuries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs358/en/>; Road traffic injuries [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs358/en/>.

19. Основні показники роботи міського електротранспорту України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korpmet.org.ua/wordpress/wp-content/uploads/2011/12/>; Osnovni pokaznyky roboty miskoho elektrotransportu Ukrainy za 2014 rik [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://korpmet.org.ua/wordpress/wp-content/uploads/2011/12/>.

20. Urban Mobility in Ukraine: The 13 billion Euro gap [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sutp.org/files/contents/documents/resources/E_Fact-Sheets-and-Policy-Briefs/GIZ_SUTP_PB_Urban-Mobility-in-Ukraine_EN.pdf; Urban Mobility in Ukraine: The 13 billion Euro gap [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.sutp.org/files/contents/documents/resources/E_Fact-Sheets-and-Policy-Briefs/GIZ_SUTP_PB_Urban-Mobility-in-Ukraine_EN.pdf.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2016.

V. Zasadko

THREAT AND RISKS OF INFRASTRUCTURE PROVISION AND ITS IMPACT ON ECONOMIC SECURITY OF UKRAINIAN CITIES

The rapid development of urbanization processes in the world creates preconditions for the transformation of cities in terms of economic growth and competitiveness. Moreover urban areas are often centers of concentration of significant social and economic problems that create obstacles for safe human development. The growth of population in urban areas leads to the emergence of new needs in goods and services, infrastructure, employment, and therefore creates new risks and threats to the economic security of cities.

The article aims to identify the main risks and problems in the functioning of the existing urban infrastructure in Ukraine.

As far as a highly developed infrastructure is essential for the effective functioning of the economy, quality of infrastructure is considered when assessing the level of competitiveness, economic security of states, regions and cities. The relationship between the quality of infrastructure of cities and their economic security is studied in article.

The fast growth of urban areas has prompted a sharp increase in housing demand and prices, worsening the housing affordability situation in the country. Declining urban areas, on the other hand, are not attractive and do not generate jobs, thus triggering emigration and demographic changes. Key problems of housing and communal infrastructure are due to high energy performance of houses, degradation of the engineering equipment and structural elements of buildings, the presence of dilapidated and emergency housing, lack of adequate

sanitary equipment in the apartments.

Risks of ecological and technological infrastructure relate to the destabilization of the operation of water supply and sanitation, collection and disposal of solid waste.

Risks of road infrastructure causes low quality of road surface, lack of development and capacity of the road network, lack of parking, frequent traffic congestions, problems with public transport. The current state of urban transport infrastructure requires the introduction of qualitative changes related to increasing road safety, the development of pedestrian and cycling infrastructure, improvement of passenger transportation services.

Modern urbanization poses challenges for urban infrastructure, including in Ukraine. This challenge is not just about the quantity of population, but also its composition. Cities are changing rapidly, especially in terms of both the scale and rate of demographic, social and economic transformation. This pattern of growth will also place additional strains on environmental resources needed for cities, such as clean water and clean air. Growing demand for infrastructure services places immediate pressures on natural resources. Environmental studies show that cities have important impacts upon the natural environments in which they are located, what is known as their 'ecological footprint'. More urbanized regions of Ukraine have higher level of infrastructure development. The most threatening risks are in housing, road infrastructure, ecological and technological infrastructure.

Key words: *economic security, infrastructure, risk, city, urbanization.*

УДК 316.4:338.24

Т.М. Завора

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Здійснено аналіз індикаторів соціальної безпеки держави, виявлено найважливіші загрози соціальній безпеці. Визначено основи соціальної відповідальності держави у сфері соціальної безпеки, напрями активізації процесів у галузі соціальної відповідальності бізнесу. Виявлено об'єктивні чинники низького рівня соціальної відповідальності населення. Окреслено стратегічні пріоритети соціальної відповідальності суб'єктів соціальної безпеки.

Ключові слова: *соціальна відповідальність, соціальні ризики та загрози, соціальна безпека, соціальна політика.*

Актуальність теми дослідження. Стійкий соціально-економічний розвиток України нерозривно пов'язаний із встановленням і реалізацією її національних інтересів у соціальній сфері. Від якості процедури визначення основних економічних пріоритетів та ефективності процесу їх реалізації залежить соціально-економічне становище держави. Ефективна реалізація стратегічних пріоритетів потребує вдосконалення правових і організаційних механізмів управління соціальною безпекою. Удосконалення системи управління передбачає зміну на краще й розвиток правових засад з питань соціальної безпеки шляхом приведення законодавства з питань соціальної безпеки у відповідність з Конституцією України та європейським законодавством. У зв'язку із цим, визначення пріоритетних напрямів і особливостей соціальної відповідальності суб'єктів забезпечення соціальної безпеки є своєчасним та актуальним.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. У вітчизняних наукових працях проблематика формування в Україні соціальної відповідальності висвітлена в роботах учених О. Грішної, З. Галушки, В. Довбні, А. Колота, Е. Лібанової, О. Новікової, І. Римар та інших, вони узагальнили підходи й дали власні трактування поняття, розглядали прикладні аспекти соціальної відповідальності. Серед науковців переважають дослідження соціальної відповідальності бізнесу [1 – 3]. Одночасно важливими науковими напрацюваннями є визначення теоретичних засад соціальної відповідальності людини, наукове забезпечення її становлення та розвитку. Потребу застосування в практиці управління механізмів затребування соціальної відповідальності держави обґрунтував О. Амоша, визначивши правові й організаційно-управлінські важелі застосування соціальної відповідальності [2]. У свою чергу Білецька визначає соціальну відповідальність як обов'язок особи оцінити власні наміри та здійснити вибір поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, а у випадку порушення їх – обов'язок звітувати перед суспільством і нести покарання. Зміст соціальної відповідальності, умови та можливості її застосування, напрями вдосконалення оцінки ефективності органів державного управління щодо людського й соціального розвитку запропоновано О. Новіковою. Про значення морально-духовної компоненти у сукупному потенціалі соціуму в період загострення загроз, глибокі зміни у структурі цінностей членів суспільства та необхідність нарощування потенціалу цих цінностей зазначає А. Колот [4]. Аналіз наукових праць О. Білорус, І. Гнибіденка, Т. Заяць, О. Ілляш, Е. Лібанової, О. Новікової, В. Скуратівського, А. Халецької й інших, а також власні дослідження дозволили нам визначити концептуальні засади формування соціальної безпеки та пріоритетні напрями реформування соціальної політики в контексті забезпечення соціальної безпеки [5 – 9].

Постановка завдання. Питання забезпечення належного рівня людського розвитку, що має виявлятися насамперед у забезпеченні високих стандартів медицини, освіти та соціального захисту, потребує розвитку соціальної відповідальності держави, бізнесу й окремого громадянина України. З урахуванням актуальності зазначеної тематики виникає необхідність поглиблення наукових досліджень у сфері соціальної відповідальності в забезпеченні соціальної безпеки держави.

Основний матеріал і результати. Трансформаційні процеси у соціально-економічному розвитку держави, загострення соціальних протистоянь та майнові нерівності в суспільстві призводять до актуалізації питання соціальної безпеки на макро- й мікрорівнях, що у свою чергу потребує аналізу загроз соціальної безпеки з метою їх попередження та визначення напрямів соціальної відповідальності. Аналіз індикаторів оцінювання стану соціальної безпеки на рівні держави відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 № 1277 дозволяє стверджувати, що найважливішими загрозами соціальній безпеці на рівні держави залишається бідність населення, різке розшарування та збільшення соціальної нерівності, неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, невідповідність реформування системи охорони здоров'я та соціального захисту населення трансформаційним перетворенням у державі (табл. 1).

Неспроможність держави одноосібно та своєчасно реагувати на загострення існуючих загроз і появу нових потребує активізації соціальної відповідальності всіх суб'єктів забезпечення соціальної безпеки. Сьогодні вкрай важливим є запровадження практики взаємодії держави, бізнесу, суспільства, людини, яка дозволила б посилити взаємну відповідальність усіх учасників суспільного життя, створюючи умови для подальшого стабільного розвитку суспільства, заснованого на врахуванні

якнайширшого кола інтересів.

Визначення засад соціальної відповідальності держави, бізнесу та населення щодо забезпечення соціальної безпеки у першу чергу потребує з'ясування поняття «відповідальність». «Відповідальність – філософсько-соціологічне поняття, що відображає об'єктивний історично-конкретний характер взаємовідносин між особистістю, колективом, суспільством з погляду свідомого задоволення взаємних вимог, які до них висувуються» [4]. Категорія «відповідальність» використовується у різних галузях знань в аспекті, визначеному предметом дослідження. А. Плахотний, В. Томашов вважають, що в основі трактування дефініції «відповідальність» знаходиться співвідношення таких категорій, як свобода і необхідність. А. Плахотний доводить доцільність розкриття діалектичного взаємозв'язку категорій: «свобода», «необхідність», «соціальна активність», «діяльність», «спілкування», «спосіб життя» [10].

Наступним кроком є розкриття поняття «соціальна відповідальність». Соціальну відповідальність не можна зводити до одного з її різновидів: моральної, політичної, юридичної, професійної та ін. На основі узагальнення існуючих підходів до понятійного апарату нами запропоновано під соціальною відповідальністю забезпечення соціальної безпеки розуміти системну діяльність, яка передбачає не лише розуміння і прийняття соціально значущих інтересів суб'єктів забезпечення соціальної безпеки, але й готовність до попередження ризиків та загроз, мінімізації їх впливу, передбачаючи наслідки такої діяльності.

Таблиця 1

Аналіз індикаторів оцінювання соціальної безпеки України

№ З/п	Найменування індикатора	Характеристичні значення індикаторів					Рік		
		Х опт.	Х здв.	Х незд.	Х небезп.	Х крит.	2012	2013	2014
1	Частка населення із середньодуш. еквівалентними заг. дох. на місяць, нижчими 75 % медіан. рівня загальних доходів, %	18	20	23	25	30	24,6	22,4	20,6
2	Відношення середньоміс. номін. зарплати до прож. мінімуму на одну працездатну особу, разів	3	2,5	2	1,8	1,5	2,8	2,8	3,0
3	Відношення середнього розміру пенсії за віком до прож. мінімуму осіб, які втратили працездатність	2	1,75	1,5	1,5	1	1,4	1,6	1,6
4	Співвідн. заг. доходів 10% найб. та найм. забезпеч. насел., разів	4,5	5	5,5	6	7	4,6	4,9	4,5
5	Частка витрат на прод. тов. в спож. грош. витратах домогосп., %	20	25	30	40	50	56,4	56,5	57,0
6	Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків ВВП	7	6,5	5,5	4,5	3	4,1	4,2	3,6
7	Обсяг видатків зведеного бюджету на освіту, відсотків ВВП	7	6,5	5,5	4,5	3	7,2	7,3	6,4
8	Чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановл. уперше в житті, осіб на 100 тис. осіб	0	6	12	20	30	45,8	47,8	46,7
9	Чисельність хворих на активний туберкульоз із діагнозом, який установлений уперше в житті,	0	10	20	40	60	68,2	68,0	59,5

	осіб на 100 тис. осіб населення								
10	Загальна чисельність учнів ден-них загальноос. навч. закладів, відсотків до загальної чисельності постійного населення у віці 6 – 17 років	80	70	65	60	55	82,5	83,0	78,4
11	Сума невилп. зар. плати станом на 1 січня (1 липня) до фонду оплати праці за груд. (черв.) звітн. року, %	0	0,5	2,5	5	10	3,0	2,5	2,2
12	Рівень злочинності, кількість злочинів на 100 тис. осіб населення	1000	1100	1200	1300	1400	980	1237	1165
13	Рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років, відсотків населення відповідної вікової групи	60	58	55	53	50	59,7	60,3	56,6
14	Відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 та в Україні, разів	0	2	3	4	5	12,1	33,7	30,4
15	Віднош. середньої вартості 1 м ² заг. площі житла до середньоміс. заробітної плати, разів	1	1,5	2	3,5	5	-	-	-

На нашу думку, соціальну відповідальність у забезпеченні соціальної безпеки правомірно розглядати у розрізі суб'єктів, зокрема державних, регіональних, місцевих органів влади; бізнесу; населення; установ соціальної сфери; позабюджетних соціальних фондів; громадських організацій та ін. Виходячи з того, що соціальна безпека – це безпека людини, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, вважаємо за необхідне визначати основи соціальної відповідальності за кожним суб'єктом окремо стосовно інших. У дослідженні акцентовано увагу на трьох видах соціальної відповідальності: соціальна відповідальність держави, бізнесу та людини. Оскільки безпека держави передбачає її спроможність через управління підсистемами національної безпеки запобігти і ліквідувати загрози для влади, законності та правопорядку, територіальної цілісності держави, усунути соціальні деформації, що перешкоджають функціонуванню і розвитку особи та суспільства, соціальна відповідальність держави у першу чергу полягає в розробленні й реалізації внутрішньої та зовнішньої соціально-економічної політики, у результаті здійснення якої держава впливає на різні сторони економічного життя, застосовуючи як адміністративно-правові, так і суто економічні важелі впливу. Тому для забезпечення прав громадян України та гідного рівня життя необхідно визначити пріоритетні галузі розвитку економіки та забезпечити їх конкурентоспроможність на зовнішніх ринках на основі інноваційного розвитку, оскільки якість життя громадян країни визначається насамперед станом національного виробництва товарів і послуг, тому що саме вітчизняне виробництво створює можливість зростання кількості зайнятого населення та його доходів. Уряд і місцеве самоврядування відповідають за впровадження принципів соціальної відповідальності в повсякденне життя громадян. Визначення пріоритетних напрямів розвитку держави, стратегічних орієнтирів забезпечення національної безпеки й оборони, законодавчого забезпечення розвитку, формування ефективної економічної і соціальної політики залежить від парламентських ініціатив, активності чиновників міністерств, місцевого самоврядування. Відповідальністю держави є своєчасна підготовка та прийняття законодавчих актів і здійснення контролю за їх виконанням; створення сприятливого середовища для ведення бізнесу; реформування податкового законодавства, судоустрою, судочинства; забезпечення ефективності державної служби; кардинальне, системне реформування системи

охорони здоров'я; забезпечення енергетичної безпеки.

Здійснений аналіз законодавства виявив, що на рівні нормативно-правової бази забезпечення національної безпеки має місце декларування пріоритетності розвитку громадянського суспільства, яке в наступних положеннях цих нормативно-правових документів не набуває необхідного розвитку, у зв'язку із чим потребує доопрацювання в напрямі створення правових основ і механізмів реального залучення потенціалу інститутів громадянського суспільства до забезпечення соціальної безпеки [11, 12]. Погоджуємося з О. Амошею в тому, що для становлення та запровадження соціальної відповідальності в Україні на державному рівні необхідно:

- внести зміни й доповнення до Конституції України, Закону України «Про основи національної безпеки України», Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», Стратегії національної безпеки України з визначенням та конкретизацією положень із соціальної відповідальності держави;
- визначити індикатори та здійснювати щорічно соціологічний моніторинг оцінювання соціальної відповідальності держави та забезпечити широке висвітлення цієї інформації у ЗМІ;
- контролювати стан виконання реформ і програм розвитку держави, визначених Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020»;
- створити умови та надати можливості для розвитку демократичних засад контролю за діяльністю держави з боку суспільства [2].

Сталий економічний розвиток України, її інтеграція до європейського співтовариства вимагають взаємодії держави, бізнесу та суспільства, що сприятиме подальшому стабільному розвитку нашої держави. В основу світової практики ведення бізнесу покладено етичні підходи до суспільства, співробітників, навколишнього середовища. У світі відбувається переформатування сприйняття бізнесу не лише з боку його прибутковості, а й з урахуванням ціни, наслідків отримання прибутку, соціальної та екологічної складової. Важливою характеристикою соціальної відповідальності є прагнення організації впроваджувати соціальні й екологічні питання у свій процес прийняття рішень та бути підзвітними за впливи, які їх рішення й дії справляють на суспільство та навколишнє середовище. Це передбачає як етичну, так і прозору поведінку, котра сприяє сталому розвитку, враховує інтереси зацікавлених сторін, відповідає чинному законодавству та міжнародним нормам поведінки, впроваджена у діяльність організації і практикується у її відносинах [13].

Визначаючи стратегічні напрями соціальної відповідальності бізнесу, О. Грішнова зазначає, що «сутність соціальної відповідальності полягає насамперед в етичних відносинах із персоналом підприємства, які передбачають дотримання прав працівників та врахування їх інтересів; у формуванні соціально прийнятних цін та забезпеченні високої якості продукції та послуг, у дотриманні законів і сумлінній сплаті податків, у мінімізації екологічного навантаження на природу...» [1].

Основною умовою соціально відповідального бізнесу є реалізація сумлінної ділової практики стосовно основних груп стейкхолдерів, а базовим рівнем – дотримання законодавства України. Як не дивно, але саме ухилення від вимог законодавства у сфері оплати праці, сплати податків, порушення кадрових питань призводять до загострення проблеми безробіття, бідності, недофінансування соціальної сфери, неспроможності населення отримувати у майбутньому достатній розмір пенсійного забезпечення, якісну освіту та медичні послуги. Разом із цим не варто забувати, що в першу чергу це є обов'язком власників і керівників підприємств, які здійснюють свою діяльність згідно із законодавством України. Розширений рівень соціальної відповідальності бізнесу передбачає додаткову відповідальність, не визначену законодавчими актами, це і підвищення кваліфікації працівників, додаткові

виплати працівникам, медичне й пенсійне страхування за рахунок підприємства, турбота про громаду, довкілля понад норми, визначені законодавством. Соціально відповідальна компанія демонструє успішну діяльність за умов корисності свого виробництва, випуску продукції для суспільства і найголовніше – не завдаючи шкоди навколишньому середовищу. Одним із каналів поширення соціальної відповідальності у світі є Глобальний договір ООН (United Nations Global Compact) – ініціатива Організації Об'єднаних Націй, спрямована на сприяння соціальній відповідальності бізнесу та підтримку розв'язання підприємницькими колами проблем глобалізації й створення стабільнішої та всеохоплюючої економіки.

Незважаючи на переваги соціально відповідального бізнесу, в Україні його розвиток проходить повільними темпами, про це свідчить низький рівень оплати праці, тінізація заробітної плати, недотримання законодавства стосовно соціально-трудова відносин, зростаючі розміри заборгованості з виплати заробітної плати. Погоджуємося з науковцями щодо необхідності розроблення законодавства, створюючи правові рамки соціальної відповідальності. Але, на нашу думку, важливе місце займає особистісна соціальна відповідальність кожного працюючого, менеджера, керівника підприємства. Адже сьогодні недотримання законодавства у соціально-трудова сфері, зокрема несплата податкових платежів і єдиного соціального внеску в разі неоформлення працівника на роботу та виплати заробітної плати у «конвертах», є основною загрозою, мінімізація якої є справою всіх суб'єктів забезпечення соціальної безпеки. Тому активізація процесів у сфері соціальної відповідальності бізнесу в першу чергу потребує:

- зміцнення суспільної свідомості щодо значущості соціальної відповідальності для сталого економічного розвитку держави й конкурентоспроможності підприємства;
- формування податкового законодавства з урахуванням можливостей зменшення оподаткування соціально-відповідальними підприємствами;
- розроблення та прийняття Національної стратегії розвитку СББ в Україні;
- стимулювання поширення українськими суб'єктами господарювання й організаціями нефінансових звітів, у т.ч. через українські та міжнародні спеціалізовані портали й бази звітів.

Соціальна відповідальність, за визначенням стандарту ISO 26000, – це відповідальність організації за вплив своїх рішень і діяльності на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору й етичну поведінку, відповідає сталому розвитку та добробуту суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін, поширена в усій організації й не суперечить відповідному законодавству і міжнародним нормам поведінки. Згідно зі стандартом ISO 26000, компанія у свою діяльність включає такі компоненти, як захист прав людини, захист навколишнього природного середовища, безпеку праці, права споживачів та розвиток місцевих общин, а також організаційне управління й етику бізнесу.

У вересні 2013 року при Координаційній раді з питань розвитку громадянського суспільства при Президентові України створено робочу групу щодо доопрацювання проекту Стратегії сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні. З метою надання методичної та практичної допомоги соціальним партнерам усіх рівнів соціального діалогу та представникам органів державної влади, місцевого самоврядування, професійним, громадським організаціям, підприємствам та іншим зацікавленим сторонам у розвитку та впровадженні системи соціальної відповідальності бізнесу на виробничому рівні розроблено Методичні рекомендації [14]. Таким чином, СББ – це сфера діяльності підприємства, яка характеризується розв'язанням соціально значущих проблем як у самому бізнесі, так і за його межами, тобто на виробничому (локальному), місцевому, регіональному та національному

рівнях. Фундаментальним принципом СВБ є дотримання правових і законодавчих норм у діяльності підприємства. У той же час соціальна відповідальність передбачає активні дії підприємства за межами норм, визначених законом, та прийняття на себе додаткових, добровільних (не виділених законодавством) зобов'язань перед суспільством. До напрямів забезпечення системи СВБ правомірно віднести:

- створення умови для запровадження системи гідного соціально-економічного забезпечення працівників підприємства, зокрема забезпечення стійкого та постійного зростання заробітної плати з урахуванням соціально-економічних тенденцій у країні;
- удосконалення системи соціального забезпечення працівників, у тому числі шляхом надання їм соціальних пакетів;
- запровадження системи додаткового соціального страхування, зокрема медичного та недержавного пенсійного;
- співучасть у виконанні соціальних програм і заходів регіону, держави та міста;
- стабілізація ринку праці шляхом створення нових робочих місць і застосування новітніх гнучких форм зайнятості;
- співпраця з органами місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, сторонами соціального партнерства з метою забезпечення соціальної безпеки.

В основі соціальної відповідальності держави і бізнесу лежить соціальна відповідальність людини, оскільки на нашу думку саме соціальна відповідальність людини має безпосередній вплив на прийняття всіх управлінських рішень на вищих рівнях: підприємства, міста, регіону, держави. А. Колот наголошує, що наростання загроз у різних формах, загострення проблем збереження людства актуалізують значення морально-духовної компоненти в сукупному потенціалі соціуму [4, с. 3]. Погоджуємося з точкою зору автора стосовно перекладання відповідальності за зміну соціальних умов життєдіяльності людини на державні органи влади.

Соціальна відповідальність людини щодо впровадження в Україні європейських стандартів життя в першу чергу полягає в осмисленні нових викликів та формуванні у кожного з нас особистісної відповідальності та соціально відповідальної поведінки, в тому числі й стосовно самої себе. Підвищення життєвого рівня населення потребує не лише вдосконалення системи оплати праці, а й постійної підготовки та перепідготовки населення з метою його конкурентоспроможності на ринку праці. У свою чергу реформування пенсійної системи не дасть бажаних результатів за відсутності бажання отримувати офіційну заробітну плату громадянами, брати участь у недержавному пенсійному страхуванні; підвищувати свою фінансову грамотність з метою диверсифікації фінансових ресурсів. Доцільно констатувати, що в результаті аналізу діяльності недержавних пенсійних фондів (НПФ) встановлено, що вони за роки свого існування в Україні не стали інструментом забезпечення гідної старості, а інвестовані кошти – вагомим джерелом потреб національної економіки. Причиною цього став у першу чергу низький рівень життя більшої частини населення, що унеможливило його участь у недержавному пенсійному страхуванні. Важливою загрозою у системі пенсійного забезпечення залишається перекладання відповідальності за майбутнє пенсійне забезпечення громадян України на державу. У зв'язку із цим, ми провели соціологічне дослідження серед респондентів Полтавського регіону щодо їх ставлення до участі у системі недержавного пенсійного страхування та особистісної відповідальності за своє майбутнє, зокрема пенсійне забезпечення [15].

У результаті аналізу поінформованості щодо використання інструментів заощаджень та інвестицій і ставлення до них респондентів ми виявили, що краще за все опитувані знають про готівкові заощадження в гривнях та іноземній валюті (відповідно 77 і 76%); накопичення готівки у гривні й банківські картки використовують найбільш

активно (відповідно 41 і 30%) (табл. 2). Установлено, що банківські депозити та ощадні рахунки займають третє місце у рейтингу відомих способів заощадження (71%), але лише 9% респондентів зберігають свої заощадження в банківських установах. Відомим засобом заощадження з метою належного забезпечення у пенсійному віці є придбання нерухомості й землі: про це знають близько 58% респондентів, а використовують лише 14 і 20% відповідно. Одночасно респондентам мало відомі «сучасні» способи чи інструменти заощаджень та інвестицій: лише 9% опитаних вважають привабливим інвестування в недержавні пенсійні фонди.

Серед основних об'єктивних чинників низької активності населення як потенційних вкладників НПФ варто відмітити: фінансову неспроможність більшості населення здійснювати відрахування до недержавного пенсійного фонду через високі витрати на поточне споживання; недостатню розвиненість фондового ринку України з обмеженим вибором фінансових інструментів для вкладення залучених коштів; відсутність чітких гарантій збереження коштів та низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення; недостатню інформованість населення про переваги участі у НПФ; відносно жорсткі обмеження вкладання активів фондів у різні фінансові інструменти інвестиційних процесів, що не дозволяє в повному обсязі реалізувати всі потенційні можливості використання заощаджень населення.

Таблиця 2

Обізнаність респондентів Полтавського регіону зі способами заощадження та інвестування

Способи заощадження	Знаю	Вважаю привабливим	Планую використати	Використовую зараз
Накопичення готівкою у гривнях	77	34	31	41
Накопичення готівкою в іноземній валюті	76	25	17	13
Банківські депозити (строкові вклади) й ощадні рахунки	71	30	6	9
Придбання нерухомості як спосіб вкладання грошей	58	38	4	14
Придбання землі як спосіб вкладання грошей	58	29	5	20
Банківські картки, поточні рахунки	63	16	7	30
Дорогоцінні метали	51	5	4	1
Надання позик іншим людям під відсотки	50	4	3	0
Накопичувальне страхування життя	59	11	1	1
Банківські метали чи депозити у дорогоцінних металах	51	10	1	1
Інвестування в акції та облігації підприємств	53	14	1	1
Інвестування у державні облігації	59	11	0	0
Вклади в кредитні спілки	56	7	0	0
Участь у недержавних пенсійних фондах	49	9	2	0
Участь в інвестиційних фондах	50	6	0	0

Висновки. Таким чином, як видно з аналізу індикаторів оцінювання стану забезпечення соціальної безпеки в Україні, соціальна відповідальність і соціальна

безпека нерозривно пов'язані між собою. На основі узагальнення встановлено, що соціальна відповідальність – це системна діяльність, яка передбачає не лише розуміння та прийняття соціально значущих інтересів суб'єктів забезпечення соціальної безпеки, але й готовність до упередження ризиків, мінімізації впливу загроз, передбачаючи наслідки такої діяльності. У свою чергу соціальна відповідальність є гарантом забезпечення соціальної безпеки, засобом підтримання і зміцнення соціальної злагоди, цілісності суспільства, його подальшого стабільного розвитку, заснованого на врахуванні якнайширшого кола соціальних інтересів.

Список використаної літератури

1. Грішнова О. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, значення, стратегічні напрями розвитку в Україні / О. Грішнова // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 7. – С. 3 – 8; Hrishnova O. Sotsialna vidpovidalnist biznesu: sutnist, znachennia, strategichni napriamy rozvytku v Ukraini / O. Hrishnova // Ukraina: aspekty pratsi. – 2010. – № 7. – S. 3 – 8.
2. Амоша О.І. Соціальна відповідальність держави за людський та соціальний розвиток / О.І. Амоша [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/guturyak-y>; Amosha O. I. Sotsialna vidpovidalnist derzhavy za liudskyy ta sotsialnyi rozvytok / O. I. Amosha [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://intkonf.org/guturyak-y>.
3. Людський потенціал: механізми збереження та розвитку: [монографія] / НАН України. Інститут економіки промисловості / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. – Донецьк, 2008. – 468 с; Liudskyy potentsial: mekhanizm zberezhennia ta rozvytku: [monografiia] / NAN Ukrainy. Instytut ekonomiky promyslovosti / O.F. Novikova, O. I. Amosha, V.P. Antoniuk ta in. – Donetsk, 2008. – 468 s.
4. Колот А. Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 3. – С.3 – 10.; Kolot A. Sotsialna vidpovidalnist liudyny yak chynnyk stiikoi sotsialnoi dynamiky: teoretychni zasady / A. Kolot // Ukraina: aspekty pratsi. – 2011. – № 3. – S. 3 – 10.
5. Лібанова Е.М. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / Е.М. Лібанова та інші. – К.: І-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.; Libanova E.M. Liudskyy rozvytok v Ukraini: minimizatsiia sotsialnykh ryzykiv (kolektyvna naukovo-analitychna monografiia) / E.M. Libanova ta inshi. K.: I-t demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Derzhkomstat Ukrainy, 2010 – 496 s.
6. Olga Pyash The principles of state regulation in the sphere of socio-economic security of Ukraine / Pyash Olga // Економічний часопис: XXI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://soskin.info/ea/2014/7-8/zmist_eng_6.html; Olga Pyash The principles of state regulation in the sphere of socio-economic security of Ukraine / Pyash Olga // Ekonomichnyi chasopys: XXI [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://soskin.info/ea/2014/7-8/zmist_eng_6.html
7. Заяць Т.А. Оцінювання ефективності соціальних інвестицій, що фінансуються з бюджетів територіальних громад / Т.А. Заяць, Н.Я. Яневич // Економічний часопис: XXI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2013/5-6/201320.html>; Zaiats T.A. Otsiniuvannia efektyvnosti sotsialnykh investytsii, shcho finansuiutsia z biudzhetiv terytorialnykh gromad / T.A. Zaiats, N.Ya. Yanevych // Ekonomichnyi chasopys: XXI [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://soskin.info/ea/2013/5-6/201320.html>
8. Онищенко В.О. Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / В.О. Онищенко, Т.М. Завора, О.В. Чепурний. – Полтава: ПолтНТУ, 2015.

– 274 с.; Onyshchenko V.O. Sotsialna bezpeka regionu: teoretychni ta prykladni aspekty: monografiia / V.O. Onyshchenko, T.M. Zavora, O.V. Chepurnyi. – Poltava: PoltNTU, 2015. – 274 s.

9. Zavora T. Forming the diagnostics methods of social security condition in a region / T. Zavora, O. Chepurny // Economics & Sociology. – 2014. – Vol. 7. – № 1. – P. 228 – 248.

10. Плахотный А.Ф. Проблемы социальной ответственности / А.Ф. Плахотный. – Х., 1981. – С.11 – 12.; Plakhotnyy A.F. Problemy sotsialnoy otvetstvennosti / A.F. Plakhotnyy. – Kh., 1981. – S.11 – 12.

11. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.; Strategiiia stalogo rozvytku «Ukraina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2015 roku № 5/2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

12. Указ Президент України «Про Стратегію національної безпеки України» від 26.05.2015 № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Strategiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 26.05.2015 № 287/2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

13. ISO 26000: 2010 (Draft) Guidance on Social Responsibility [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iso.org/iso/discovering_iso_26000.pdf.; ISO 26000:2010 Guidance on Social Responsibility [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=42546

14. Мельник С.В. Методичні рекомендації щодо формування та впровадження в Україні системи соціальної відповідальності бізнесу (виробничий рівень) / С.В. Мельник, Д.Д. Чумаков, М.М. Мартиненко та ін. Державна установа «Науково-дослідний інституту соціально-трудова відносин». – Луганськ, 2012. – 28 с.; Melnyk S.V. Metodychni rekomendatsii shchodo formuvannia ta vprovadzhennia v Ukraini systemy sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu (vyrobnychy riven) / S.V. Melnyk, D.D. Chumakov, M.M. Martynenko ta in. Derzhavna ustanova «Naukovo-doslidnyi instytut cotsialno-trudovykh vidnosyn». Lugansk, 2012. – 28 s.

15. Завора Т.М. Сучасні реалії реформування пенсійної системи України / Т.М. Завора / Розвиток фінансового ринку в Україні: проблеми та перспективи: колективна монографія за редакцією д.е.н., проф. В.О. Онищенко. – Полтава: ПолтНТУ, 2013. – С. 62 – 75.; Zavora T.M. Suchasni realii reformuvannia pensiinoi systemy Ukrainy / T.M. Zavora / Rozvytok finansovogo rynku v Ukraini: problemy ta perspektvy: kolektyvna monografiia za redaktsiieiu d.e.n. prof. V.O. Onyshchenko. – Poltava: PoltNTU, 2013. – S. 62 – 75.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2016.

T. Zavora

SOCIAL RESPONSIBILITY AS A FACTOR FOR SOCIAL SECURITY ENSURING OF THE STATE

The analysis of social security indicators is done in the article. The major threats to social security: the poverty of population, a sharp increase in stratification and social inequality, the ineffectiveness of public policies to improve labour incomes, the discrepancy of health care reform and social protection of population by transformational change in the state is find out.

The necessity of using in social security providing practice of the state social responsibility is substantiated, the legal and organizational administrative levers of its application is defined. Dialectical categories relationship of "responsibility" and "social responsibility" is disclosed in the article. On the basis of existing approaches generalization to the conceptual apparatus is suggested under social responsibility to provide social security to realize a system activity, that includes not only the understanding and acceptance of socially important interests of social security providing entities, but also a willingness to prevent risks and threats, minimize their impact by providing for the consequences of such activities.

Separation of three social responsibility types: social responsibility of business, government and human rights is focused in the study.

The state social responsibility is to develop and implement internal and external social and economic policy. The necessity of determining the economy priority sectors and ensure its competitiveness in the international markets on the basis of innovative development as a prerequisite for improving the citizens life quality and social security ensuring.

Principles of state social responsibility of social security sphere, directions of processes activization in sphere of social responsibility of business is determined.

The main condition for socially responsible business is to implement good business practice in relation to the main groups of stakeholders, and the underlying level of compliance with the legislation of Ukraine is proved in the article.

Objective factors of low social responsibility level of Ukrainian population.

Social person responsibility of European life standards implementation in Ukraine lies in realizing of new challenges and forming in each of us the personal responsibility and socially responsible behavior, including in relation to itself is substantiated. It was established that An important threat to the pension ensuring system is still responsibility transposition for future pension ensuring of Ukrainian citizens in the state is established.

On the basis responsibility as potential contributors of private pension funds: the financial failure of the population majority to make contributions to the pension fund; underdevelopment of the Ukraine stock market; the lack of clear guarantees for facilities safety and the low public confidence level in the non-state pension provision; awareness lack about benefits participation in NPF; responsibility transposition for future pension ensuring in the state is defined of sociological research identified the main objective factors of low social population.

Strategic priorities of subjects social responsibility of social security is defined.

Keywords: *social responsibility, social risks and threats, social security, social policy.*

УДК 354:334.012.32.008.8(477)

М.О. Воробйова

СИСТЕМА ОРГАНІВ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ

У статті досліджено систему органів, що здійснюють регулювання державно-приватного партнерства в Україні. Визначено органи, що регулюють відносини між державним та приватним секторами на державному, місцевому рівнях, а також на рівні неурядових структур. Розглянуто завдання та основні напрямки їх діяльності. Виявлені перешкоди та недоліки існуючої системи регулювання, що гальмують розвиток партнерських взаємовідносин. Надано пропозиції щодо створення

ефективної системи регулювання державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, регулювання, органи влади, проект, завдання, діяльність.

Постановка проблеми. Державно-приватне партнерство (далі - ДПП) це сучасний ефективний механізм взаємодії між державним та приватним секторами національної економіки. В Україні, де велика кількість об'єктів інфраструктури потребує модернізації та належного управління, саме цей інструмент може стати потужним поштовхом для залучення інвестицій, кваліфікованого досвіду, що сприятиме розбудові інфраструктури та вирішенню проблемних питань у низці галузей економіки. Однією з важливих вимог для ефективного розвитку та прискореного поширення співробітництва державних органів влади та бізнесу є формування відповідного інституційного середовища, що передбачає створення єдиного органу управління, до компетенції якого відносились би всі питання в сфері ДПП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти розвитку державно-приватного партнерства знайшли своє відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Бутник О., Варнавський В., Задорожний Г., Соколик Л., Філіпова Н., Стрельцов В., Шилептицький П., Запатріна І., Вінник О., Павлюк К., Павлюк С. та інші. У той же час, питання регулювання державно-приватного партнерства в Україні залишається недостатньо дослідженим та потребує подальшої уваги.

Метою даної статті є дослідження існуючої в Україні системи органів регулювання державно-приватного партнерства, визначення основних недоліків та розробка пропозицій для удосконалення системи регулювання державно-приватного партнерства, що склалася в державі.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні, система органів регулювання у сфері державно-приватного партнерства досить розгалужена. Уповноваженими органами в цій сфері є перш за все: Кабінет Міністрів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України, структурні підрозділи обласних державних організацій та органів місцевого самоврядування. Крім вищеперехованих органів регулятивні функції також поширюються і на інші міністерства та відомства. Так, до виконавчих органів влади, що опікуються державним регулюванням у певних галузях економіки, можуть реалізовувати проекти ДПП, сприяти розвитку інституційного середовища ДПП та розвитку інвестиційної сфери належать: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України, Державне агентство автомобільних доріг України, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, Державна інвестиційна компанія, Фонд державного майна України, антимонопольні органи та інші.

При цьому кожен з вищеперерахованих органів влади намагається проводити власну політику щодо регулювання ДПП, що призводить до дублювання функцій та виникнення суперечностей між ними.

Розглянемо більш детально особливості діяльності та повноваження деяких органів влади.

На державному рівні головним координуючим органом виступає Кабінет Міністрів України. Він є уповноваженим суб'єктом публічної адміністрації, який, відповідно до ст. 13 Закону України «Про державно-приватне партнерство» приймає рішення про здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів державної

власності, проведення конкурсу та затвердження результатів конкурсу з визначення приватного партнера [1]. До основних завдань Кабінету Міністрів України належить забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності; здійснення управління об'єктами державної власності [2].

В свою чергу, Закон України «Про державно-приватне партнерство» передбачає створення уповноваженого органу виконавчої влади з питань державно-приватного партнерства. Відповідно до Указу Президента України від 31 травня 2011 р. № 634/2011 [3] головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що зокрема забезпечує формування та реалізацію політики у сфері державно-приватного партнерства визначено Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (далі - Мінекономрозвитку), діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Законом України «Про державно-приватне партнерство» на Мінекономрозвитку України покладені такі основні завдання [1]:

– прийняття рішення про здійснення ДПП щодо об'єктів державної власності, проведення конкурсу та затвердження результатів конкурсу з визначення приватного партнера;

– організація перевірки виконання договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства;

– підготовка пропозицій щодо забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері ДПП;

– проведення моніторингу, узагальнення та оприлюднення в установленому порядку результатів ДПП, у тому числі здійснення оцінки та моніторингу загального рівня ризиків державного партнера в договорах, укладених у рамках державно-приватного партнерства;

– ведення обліку договорів, укладених у рамках ДПП.

Мінекономрозвитку також співробітничає із Програмою розвитку державно-приватного партнерства Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Реалізацію завдань Мінекономрозвитку забезпечує департамент інвестиційно-інноваційної політики та розвитку державно-приватного партнерства (далі - департамент), який є самостійним структурним підрозділом центрального апарату. Метою діяльності департаменту є розроблення пропозицій та забезпечення виконання прийнятих рішень щодо формування державної політики у сфері інвестиційної діяльності та управління національними проектами, а також формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері державно-приватного партнерства [4].

У 2003 році, при Міністерстві регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства (далі - Мінрегіону) створене Державне підприємство «Центр розвитку державно-приватного партнерства». Воно працює виключно у сфері житлово-комунального господарства (далі - ЖКГ).

Цілями діяльності Центру є розробка та впровадження ефективних механізмів реалізації проектів ДПП, проведення їх експертної оцінки, введення єдиної інформаційно-аналітичної системи проектів, консультування, організації, координації проектів державно-приватного партнерства у галузях житлово-комунального господарства та будівництва.

До основних напрямків його діяльності відноситься [5]:

- проведення моніторингу грантових програм, інформування про наявність цих програм, вивчення можливості залучення кредитного чи грантового фінансового ресурсу в розвиток житлово-комунального господарства та підготовка заявок на участь;

- розробка бізнес-планів для кредитування підприємств ЖКГ за рахунок

міжнародних та вітчизняних кредитних організацій;

- внесення відомостей про проекти в галузі ЖКГ до єдиної структурованої бази даних;

- проведення незалежних експертиз схем оптимізації тепlopостачання, водopостачання та водовідведення та формування рекомендацій для усунення недоліків;

- розробка і супровід інвестиційних програм для підприємств-ліцензіатів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг;

- здійснення консультативного супроводу укладання контрактів з енергосервісними компаніями (ЕСКО-контракти);

- проведення підготовки кваліфікаційного рівня фахівців через проведення навчальних семінарів, тренінгів й інших заходів;

- надання повного комплексу послуг щодо супроводу проектів ДПП у галузі ЖКГ з моменту виникнення ідеї до моменту повної реалізації проекту державно-приватного партнерства або на окремих етапах проекту;

- надання комунальним підприємствам та місцевим органам самоврядування консультативних послуг та супровід підприємства на етапі отримання кредитних коштів на пільгових умовах із залученням державних гарантій.

Крім цього, ДП «Центр розвитку державно-приватного партнерства» здійснює адміністрування програми розвитку муніципальної інфраструктури України.

Окремими повноваженнями у сфері ДПП наділене Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України (далі - Держінвестпроект), що створено у травні 2011 року в якості головного органу у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері інвестиційної діяльності та управління національними проектами. Основними завданнями Держінвестпроекту України є: реалізація державної політики у сфері інвестиційної діяльності та управління національними проектами, здійснення управління національними проектами, а також здійснення заходів, спрямованих на поліпшення інвестиційного іміджу України, та підтримка інвестиційного розвитку регіонів України [6].

Метою створення Держінвестпроекту була реалізація пріоритетних інвестиційних проектів, включаючи проекти «Чисте місто» (будівництво сміттєпереробних заводів), «LNG-термінал» (будівництво терміналу для прийняття скрапленого газу в Одеській області), «Повітряний експрес» (будівництво залізничної гілки до аеропорту «Бориспіль»). Передбачалось, що його результатом стане радикальне покращення інвестиційного клімату та формування системи якісних інвестиційних пропозицій – проектів підготовлених за міжнародними стандартами.

Керівництво відомства неодноразово заявляло про те, що Держінвестпроект залучив до країни значні інвестиційні кошти, однак за фактом жодного з проектів відомства не було реалізовано. Більше того, у листопаді 2012 року Держінвестпроект виявився фігурантом скандалу навколо проекту будівництва «LNG-терміналу». Угоду на будівництво на загальну суму близько 1 млрд дол. було підписано з нібито представником іспанської компанії Gas Natural Fenosa, який по факту не мав повноважень підписувати будь-які документи.

Наразі доля Держінвестпроекту така, що уряд прийняв рішення ліквідувати його. Відповідне рішення прийняв Кабінет Міністрів України, утворивши комісію з ліквідації Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами. Про це йдеться у розпорядженні Кабінету Міністрів № 290-р від 31 березня 2015 року [7]. Причиною такого рішення, на нашу думку, є розтрата керівництвом Держінвестпроекту сотен мільйонів коштів державного бюджету.

Заслужують на увагу і повноваження органів місцевого самоврядування під час реалізації державно-приватного партнерства. Нормативним підґрунтям для виділення органів місцевого самоврядування в якості уповноважених органів у сфері ДПП є положення ч. 2 ст. 10 Закону України «Про державно-приватне партнерство», згідно з яким пропозиції про здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів комунальної власності готуються відповідними органами місцевого самоврядування або особами, які відповідно до цього Закону можуть бути приватними партнерами, і подаються на розгляд відповідних сільських, селищних, міських, районних чи обласних рад або до уповноважених ними органів. Частина 2 ст. 13 цього закону передбачає, що місцеві ради приймають рішення про здійснення ДПП щодо об'єктів комунальної власності, проводять конкурс з визначення приватного партнера та затверджують результати. Укладення договору в рамках ДПП здійснюється органом, який прийняв рішення про здійснення державно-приватного партнерства, тобто уповноваженим органом місцевого самоврядування. Рішення про надання державної підтримки здійснення державно-приватного партнерства щодо об'єктів комунальної власності приймається органами місцевого самоврядування, а контроль за виконанням таких договорів здійснюють органи місцевого самоврядування, їх посадові особи відповідно до їхніх повноважень у порядку, встановленому законом [1].

Крім державних організацій є також і неурядові організації. Так, для сприяння розвитку ДПП в Україні створено Український центр сприяння розвитку публічно-приватного партнерства (далі - центр), який є невідповідною організацією, заснованою віце-президентом Національної Академії наук України, академіком Національної академії наук України В.М. Гейцем 27 квітня 2010 р. Метою створення центру є сприяння розвитку публічно-приватного партнерства для реалізації суспільно значущих інфраструктурних проектів; активізація використання науково-технічного потенціалу та інноваційних технологій для розв'язання завдань модернізації систем життєзабезпечення; сприяння підвищенню інвестиційної привабливості української економіки та її регіонів [8]. Центр активно співпрацює з українськими державними органами з питань консультації та допомоги своєю експертною думкою, а також виступає партнером в різних профільних проектах.

Також однією з організацій, що сприяє розвитку державно-приватного партнерства є Громадська організація (далі - ГО) «Платформа розвитку публічно-приватного партнерства в Україні». В своїй діяльності ГО залучає фахівців та фінансову допомогу до проектів у сфері державно-приватного партнерства.

Цілями ГО є: надання органам місцевого самоврядування фахової допомоги із започаткування проектів; експертний супровід проектів та підготовка проектних консультантів; консультації фінансових інститутів щодо участі у проектах та проведення моніторингу ефективності.

До напрямків діяльності ГО відносяться:

- організація та проведення круглих столів, семінарів, тренінгів, конференцій;
- розробка та супровід проектів;
- фахове консультування та правова допомога учасникам проекту;
- впровадження передових світових практик;
- робота з удосконаленням нормативно-правової бази в сфері ДПП.

Громадська організація співробітничала з центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, фінансовими організаціями, приватними інвесторами, учасниками експертного середовища [9].

Заслужує на увагу і експертний центр з питань державно-приватного партнерства та інфраструктури (далі - центр), який був створений в 2014 році та є спільним проектом Американської торгової палати в Україні та Програми розвитку

державно-приватного партнерства USAID. Центр об'єднує, з одного боку, досвід USAID в розвитку і реалізації проектів ДПП в Україні, а з іншого - досвід експертів. Метою його діяльності є сприяння розвитку державно-приватного партнерства для розширення громадської інфраструктури та поліпшення якості надання державних послуг громадянам України.

На початковому етапі діяльність центру зосереджена на наданні допомоги зацікавленим сторонам в розробці нової програми реформ в області інфраструктури і ДПП для Кабінету Міністрів України. Надалі діяльність центру буде спрямована на надання технічної експертизи, необхідної для розвитку інфраструктури і ДПП в Україні, поліпшення бізнес-середовища, створення нових можливостей для розвитку і залучення коштів і досвіду бізнесу для реалізації важливих інфраструктурних проектів по всій країні.

Керуючись результатами досліджень, що проведені вище, на рис. 1 представимо діючу систему органів регулювання ДПП в Україні з урахуванням взаємодії між ними.

Рис. 1. Система органів регулювання державно-приватного партнерства
Джерело: складено автором

З рис. 1 видно, що відносини ДПП регулюються достатньо розгалуженою системою органів. Така розгалуженість створює деякі суперечності в інституційному забезпеченні ДПП. Так, міністерство економічного розвитку і торгівлі України як спеціально уповноважений орган з питань ДПП відповідає за формування та забезпечення реалізації політики у сфері ДПП: проводить моніторинг ефективності діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері ДПП,

організовує перевірки виконання договорів, укладених у рамках ДПП. Водночас, Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України забезпечує реалізацію державної політики у сфері інвестиційної діяльності ДПП та управління національними проектами, бере участь в укладенні та виконанні договорів концесії, інших договорів, забезпечує розробку та реалізацію проектів ДПП. Крім цього, інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у реалізації політики ДПП у відповідних сферах. Місцеві органи влади формують і забезпечують реалізацію політики розвитку ДПП на відповідному рівні управління. Така ситуація породжує дублювання функцій та виникнення протиріч між органами влади і заплутує потенційного приватного партнера [10].

Крім цього, такі функції, як: розробка та супроводження проектів; розробка нормативно-правових актів; сприяння розвитку ДПП; підготовка наукових та професійних кадрів, підвищення кваліфікації фахівців, виконують декілька функціонуючих органів, однак ці проблеми ДПП досі залишаються невирішеними. Зважаючи на це, виникає питання доцільності функціонування цих органів. Доцільніше було б створити єдиний орган державного управління, який буде здійснювати регулювання в цій сфері. Таким органом може стати Центр розвитку ДПП. До основних функцій Центру слід віднести: ініціювання, підготовку і реалізацію проектів партнерства; здійснення просвітницької діяльності; проведення експертизи проектів; підготовку професійних кадрів; проведення конкурсу серед претендентів; супровід проектів; розвиток методологічного та методичного забезпечення, надання допомоги органам влади стосовно укладання і контролю за виконанням контрактів; проведення моніторингу реалізації проектів та інші.

Також можливим варіантом усунення дублювання функцій є чітке визначення органів, що залучаються до проектів ДПП на всіх стадіях, як на державному, так і регіональному та на місцевому рівнях, окреслення повноважень та засад координації їх діяльності, відповідальність за невиконання або неналежне виконання закріплених за ними повноважень.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дозволило дійти висновку, що основною проблемою, що стримує розвиток державно-приватного партнерства в Україні є розгалуженість системи органів його регулювання. В свою чергу, функції та повноваження окремих державних органів дублюються, що призводить до виникнення протиріч між ними та ускладнює вибір державного партнера при розробці та виконанні проекту ДПП. Для подолання недоліків та зміцнення інституційної складової необхідно створити інституційне середовище та удосконалити систему органів, що здійснюють управління інфраструктурними проектами на основі механізму ДПП. Можливим варіантом досягнення цієї мети може стати створення центру розвитку ДПП, що втілюватиме проекти ДПП та стане поштовхом для початку державної політики щодо сприяння залученню приватних інвестицій до інфраструктурних проектів. Отже, активізація та подальший розвиток ДПП в Україні можливий за умови створення центру ДПП, який стане фундаментом для вирішення низки проблем, пов'язаних з фінансуванням та розбудовою інфраструктурних об'єктів України та її регіонів.

Список використаної літератури

1. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01 липня 2010 р. № 2404-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>. ; Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo: Zakon Ukrainy vid 01 lypnia 2010 r. № 2404-VI [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – Rezhym

dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

2. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>. ; Pro Kabinet Ministriv Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 27 liutoho 2014 r. № 794-VII [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

3. Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: Указ президента України від 31 травня 2011 р. № 634/2011 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>. ; Pro Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy: Ukaz prezydenta Ukrainy vid 31 travnia 2011 r. № 634/2011 [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

4. Про затвердження Положення про департамент інвестиційно-інноваційної політики та розвитку державно-приватного партнерства: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 квітня 2013 р. № 431 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-departament-investiciino--doc144699.html>. ; Pro zatverdzhennia Polozhennia pro departament investytsiino-innovatsiinoi polityky ta rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva: Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29 kvitnia 2013 r. № 431 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-departament-investiciino--doc144699.html>.

5. Офіційний сайт Центру розвитку державно-приватного партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://center-dpp.com.ua/index.php/uk/biznes-planuvannia-teo>. ; Ofitsiyni sait Tsentru rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://center-dpp.com.ua/index.php/uk/biznes-planuvannia-teo>.

6. Про Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України: Указ президента України від 12 травня 2011 р. № 583/2011 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>. ; Pro Derzhavne ahentstvo z investytsii ta upravlinnia natsionalnymu proektamy Ukrainy: Ukaz prezydenta Ukrainy vid 12 travnia 2011 r. № 583/2011 [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua>.

7. Про утворення комісії з ліквідації Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. № 290-р [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>. ; Pro utvorennia komisii z likvidatsii Derzhavnoho ahentstva z investytsii ta upravlinnia natsionalnymu proektamy: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 bereznia 2015 r. № 290-r [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

8. Офіційний сайт Українського центру сприяння розвитку публічно-приватного партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrppp.com/uk/history>. ; Ofitsiyni sait Ukrainskoho tsentru spryannia rozvytku publichno-pryvatnoho partnerstva [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrppp.com/uk/history>.

9. Офіційний сайт Громадської організації «Платформа розвитку публічно-приватного партнерства в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ppp-platform.org>. ; Ofitsiyni sait Hromadskoi orhanizatsii «Platforma rozvytku publichno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ppp-platform.org>.

platform.org.

10. Щодо розвитку державно-приватного партнерства як механізму активізації інвестиційної діяльності в Україні: Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>. ; Shchodo rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak mekhanizmu aktyvizatsii investytsiinoi diialnosti v Ukraini: Analitychna zapyska [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2016.

M. Vorobiova

THE SYSTEM OF BODIES OF REGULATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN UKRAINE

The article is devoted to research, in the conditions of deficiency of financial resources, important for Ukraine problem - regulation of public-private partnership that is an instrument by which the public sector have opportunities to attract private capital and qualified experience of the private sector to management of infrastructure

In the article is noted that in Ukraine, the system of bodies of regulation in the sphere of public-private partnership is rather branched. The country has a large number of bodies which are engaged in government regulation in certain sectors of the economy. They can realize the PPP projects and promote development of the PPP institutional environment. In particular, the bodies that regulate relations between public and private sectors at the state and local levels as well as at the level of non-governmental structures are identified. Features of their activity, power, tasks and main directions of activity are considered. It was determined that each of the existing bodies tries to pursue its policy on public-private partnership regulation.

On the basis of the carried-out analysis, are presented the operating system of bodies of regulation of PPP taking into account relationship between them.

Author identified barriers and shortcomings of the existing regulatory system that slow down the development of partnership relations. It is proved that functions and powers of certain state bodies are duplicated that leads to emergence of contradictions between them and complicates the choice of the public partner during the developing and implementation of the PPP project.

It was concluded that for overcoming of shortcomings and strengthening of an institutional component it is necessary to create the center of development of PPP which will implement the PPP projects and will become a push to start a state policy to promote private investment in infrastructure projects. The main functions as a part of which the following is allocated are offered: initiation, preparation and implementation of projects of partnership; implementation of educational activity; examination of projects; preparation of professional shots; holding a competition among applicants; support of projects; development of methodological and methodical providing, assistance to authorities in the conclusion and control over the implementation of contracts; carrying out monitoring of implementation of projects and others.

Keywords: *public-private partnership, regulation, authorities, project, tasks, activity.*

УДК 330.3:338.1

Л. А. Слатвінська

ТЕЛЕОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

У статті досліджено системну сутність розвитку молокопродуктового підкомплексу, проаналізовано основні напрями наукових інтересів з даної проблеми. Запропоновано схему диференціації та інтеграції складових молокопродуктового підкомплексу України. Розроблено принципову модель системоутворення у молокопродуктовому підкомплексі, яка є об'єктом управління з метою досягнення телеологічних орієнтирів підкомплексу.

Ключові слова: молокопродуктовий підкомплекс, телеологічні орієнтири, системоутворення, інтеграція, диференціація.

Постановка проблеми. Сучасний економічний розвиток молокопродуктового підкомплексу України активно демонструє сильні та слабкі сторони, що створюють одночасно можливості та загрози довгостроковому економічному зростанню в контексті обраного стратегічного євроінтеграційного поступального курсу.

Найактуальнішими проблемами національного молокопродуктового підкомплексу є: зменшення поголів'я корів в усіх категоріях господарств; зменшення обсягів виробництва молока в господарствах населення; незначне зростання обсягів виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах; зменшення промислового виробництва молочних продуктів; зниження споживання молочних продуктів населенням України, що становить 54 % від раціонально встановленої норми. Зменшення обсягів експорту молочної продукції у 2015 році порівняно з 2011 роком на 69,8%. В цілому зовнішня торгівля у 2015 році характеризується експортом молочних продуктів до 90 країн світу, а імпорт здійснювався з 29 країн. Також Україна отримала європейські сертифікати якості на початку 2016 року, які підтвердили відповідність молочної продукції 10 – ти підприємств міжнародним нормам та стандартам, завдяки чому вдалося увійти на ринок ЄС [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання інтересу до проблем розвитку молокопродуктового підкомплексу підтверджується численними працями вітчизняних науковців як С. Васильчак, О. Данилевська, М. Ільчук, І. Лукінов, Н. Мазур, Ю. Нестерчук, М. Пархомець, О. Шубравська. Проте прискорення техніко-технологічного оновлення молокопродуктового підкомплексу породжує потребу формування системи цілей та стандартизаційних передумов інноваційного інвестування молокопродуктового підкомплексу, що й обумовило актуальність теми дослідження, його структурну побудову, наукове і практичне значення.

Метою дослідження є обґрунтування на основі системного підходу наукового узагальнення сутності цільових орієнтирів розвитку молокопродуктового підкомплексу. Побудова схеми якісної диференціації та інтеграції складових підкомплексу. Розробка моделі системоутворення молокопродуктового підкомплексу як об'єкта управління.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі молоко є продуктом, який виробляється у аграрному секторі економіки. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та АПК в народному господарстві» говорить про те, що згадана пріоритетність об'єктивно впливає з винятковою значущості та незамінності

вироблюваної продукції сільського господарства у життєдіяльності людини і суспільства [2].

І якщо в теоретичному плані пріоритет розглядається як переважаюче, найголовніше [3], то слід дослухатися до думки І.І. Лукінова щодо підтримки стратегічних пріоритетів, які визначають сьогоdnішній і майбутній прогрес, минаючи навіть мінливу поточну кон'юнктуру [4, с. 224].

Стратегія довгострокового розвитку економіки України, доводять вчені-економісти, може бути, на відміну від Заходу, орієнтована на традиційно розвинуті технології, що здійснюють переробку перш за все мінерально-сировинних ресурсів і продукції сільського господарства (ендогенізована модель розвитку – з якомога повнішим ступенем ефективного використання внутрішніх ресурсів і факторів розвитку; [5, с.30, 6]. Варто нагадати, що у свій час Ф. Кене пропагував рух від низької до високої аграрної культури [7, с.70]. І сучасна Україна має значні можливості для розвитку аграрного сектора, економіки, перетворення його у високоефективний сектор економіки, здатний повно забезпечувати економічну та продовольчу безпеку держави [8, с.181].

За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), молоко і молочні продукти є незамінними постачальниками важливих елементів харчування людини, які виробляються певними продовольчими системами (milk production system) [9, с. 35; 10, с. 28, 11].

Отже, розвиток молокопродуктового підкомплексу за своєю сутністю є розвитком певної виробничої системи, а тому потребує застосування системного підходу. Толковий словник іншомовних слів визначає таке поняття, як “комплекс” [англ. complex < фр. complexe < лат. complēxus зв'язок, сполучення]: сукупність, сполучення чогось, або ж сукупність пов'язаних одна з іншою галузей народного господарства [12].

Молокопродуктовий підкомплекс, за визначенням Н.А. Мазур, – це складна багаторівнева агробіотехніко-економічна система, де агробіологічні, технічні та економічні ланки в процесі виробництва вступають у взаємодію як між собою, так і з зовнішнім середовищем [13, с. 10]. Тому його розвиток має будуватися на системному підході, який забезпечує врахування усієї складності управління такими системами [14, с. 15].

Загалом, питанням інтеграції у молокопродуктовому підкомплексі були присвячені численні наукові дослідження. Так, М.М. Ільчук виділяє суб-інтегровані утворення (селекція – кормовиробництво – молочне скотарство – реалізація охолодженого молока), обґрунтовує можливість окупності залучених інвестицій саме в інтегровану галузь з досконалими взаємовідносинами усіх учасників інтеграції; крім того, враховуючи низьке завантаження молокозаводів (на рівні 25-40 %), М.М. Ільчук вказує (при зменшенні зовнішнього попиту й відповідного спаду цін на молоко-сировину) на тенденцію їх інтеграції з самими потужними виробниками молока ($\geq 2,5$ тонн молока за добу) [15, с. 12, 16, 17].

М.К. Пархомиць визначив молокопродуктовий підкомплекс як складову АПК, багатогалузеву систему, в якій постійно відбувається і вдосконалюється процес поєднання відокремлених виробництв у єдиний інтегрований спосіб виготовлення молокопродуктів за схемою «виробництво → переробка → споживання» (горизонтальна і вертикальна інтеграція суб'єктів виробництва і переробки молока) при закономірностях комплексоутворення: перетворення виробництва та переробки аграрної продукції в єдину цілісність на всіх рівнях: виробничо-територіальної єдності (район, область, країна) [18, с. 3].

Ю.О. Нестерчук наголошує на тому, що Україні на сьогодні потрібен якісно новий етап аграрно-промислової інтеграції через створення передумов для процесів

виробничої самоорганізації; агропромислова інтеграція означає організаційно-економічне поєднання сільськогосподарського і технологічно пов'язаного з ним промислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини та досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній зацікавленості усіх учасників агропромислового виробництва у кінцевих результатах спільного господарювання [19, с.17].

С. Янг пропонує проводити аналіз окремих властивостей системи, що виробляє рішення на основі оцінки кожної властивості в контексті цілісної системи, бо всі частини системи мають бути ефективним чином об'єднані в єдине ціле, хоча конкретні рекомендації, що дозволяють забезпечити повне об'єднання всіх елементів, ще не розроблені, за винятком загальних побажань щодо знання керівником переваг різних методів і використання їх в своїй роботі. Він стверджує, що поки всі частини системи не будуть погоджені, загальні результати виявляться неповноцінними, навіть якщо окремі частини системи управління ефективні; як вихід з такого становища – якомога точніше формулювати і визначати цілі організації та вибрати засоби їх досягнення. На його думку, дійсною мірою ефективності і добробуту організації є темпи її вдосконалення (досягнення мети завжди динамічне і вимірюється швидкістю наближення до стану теоретично граничної досконалості), але ж економічні системи можуть бути настільки складними, що побудова повної і точної моделі системи виявляється неможливою: у такому випадку слід скласти узагальнене уявлення про природу певних економічних процесів і постаратися дедукувати найкращу систему, виходячи з цієї ж абстракції [20, с. 29, 21, 22, 23].

Слід вказати й на певну асиметрію у дослідженнях проблематики розвитку молокопродуктового підкомплексу, яка переважним чином розглядає аспекти взаємодії виробників та переробників молока і часто ігнорує роль виробництва кормів. Так, Е.Я. Борисенко стверджував, що до факторів, які у найбільшій мірі впливають на молочну продуктивність тварин, відносяться умови годівлі (якщо середній надій на корову за 300 днів збільшився з 3389 до 5235 кг (+ 54,4 %), то кількість кормових одиниць у розрахунку на одну корову – з 3256 до 5420 (+ 66,5 %); при цьому кількість концентратів збільшилася на 65,4 % [24, с. 234].

М.К. Пархомець стверджує, що для отримання від корови за рік 4000–6000 кг молока систему кормовиробництва треба будувати так, щоб на корову щорічно згодовувати кормів загальною поживністю 42-54 ц корм. од., у тому числі концентрованих кормів – 28–35%. [25, с. 13]. За даними М.В. Калінчика й інших авторів, молочна продуктивність корів визначається на 97 % витратами концентрованих кормів на одну корову. При цьому, на їх думку, застосування нових підходів до годівлі корів потребує відповідних організаційних і технічних засобів для заготівлі кормів, їх зберігання, подрібнення, хімічної обробки, застосування технологічного устаткування для доїння, зберігання і транспортування молока з необхідними обсягами інвестицій та гарантування їх окупності з наступним досягненням стабільно високої ефективності галузі молочного скотарства. Підтримка високого рівня молочної продуктивності корів потребує також організації на рівні держави системи нагромадження, телекомунікаційної передачі і використання інформаційних ресурсів для моніторингу показників експрес-аналізу якості кормів, його хімічного складу і практики годівлі великої рогатої худоби, створення та постійної актуалізації електронних довідників з хімічного складу кормів за багатьма показниками, норм годівлі тварин тощо, що є основою для оптимізації раціонів годівлі тварин з відповідним реальним досягненням гарантованого рівня продуктивності та ефективності функціонування молочних ферм [26, с. 75; 27, с. 81]. Іншими словами, кормовиробництво потребує інновацій, інвестицій, інформатизації даної галузі з

врахуванням аспектів стандартів якості кормів і їх застосування.

В процесі дослідження встановлено, що останнім часом в Україні виробництво молока в сільськогосподарських підприємства стало об'єктом глибоких наукових інтересів. С. В. Васильчак наводить дані щодо мінімальної концентрації поголов'я на фермах Польщі (14) і Франції (52), бо саме це забезпечує таке виробництво молока на рівні вимог промислової переробки (без дотику людських рук і повітря); тому альтернативи інноваційних змін у виробництві молока не існує [24, с. 21]. За даними І. М. Кудлая, запровадження енергетично збалансованого і екологічно безпечного біотехнологічного комплексу з виробництва молока на 1000 корів дозволяє вдвічі збільшити обсяг виробленого молока при зменшенні витрат кормів на 1 ц молока на 37,5 % і витрат праці на 1 ц у 7,8 разів, а також собівартості 1 ц виробленого молока на 28 % порівняно з традиційною технологією [29, с. 30].

На думку О. Є. Данилевської, для підвищення економічної ефективності виробництва молока бажано: зростання продуктивності худоби; розширення використання досконалих засобів механізації і енергозберігаючих технологій, які дають змогу істотно знизити затрати праці та енергоресурсів на виробництво продукції; підвищення якості молочної сировини і посилення контролю за дотриманням належного санітарного стану на фермах [30, с. 10].

Проте на шляху цього результату можуть стати на заваді обставини, які вимагають суттєвих змін у галузі. Так, О. В. Шубравська вважає, що кількість і якість молочної сировини, що виробляється сьогодні в Україні, не відповідає вимогам ринку, а основними причинами цього є дрібно-товарність виробництва молока, скорочення молочної поголов'я, неефективність селекційної роботи, дефіцит коштів для впровадження передових технологій годівлі, утримання та відтворення стада, слабкість стимулів покращення організації праці [31, с. 91].

М. М. Ільчук стверджує, що майже 90 % великих господарств мають дуже низьку молочну продуктивність корів [17, с. 5]. На його думку, витрати на одержання якісного молока можуть бути окуплені, якщо буде досягнута достатньо висока молочна продуктивність корів при одночасному зниженні витрат кормів та їх собівартості, для чого необхідно змінити підхід до проблем кормовиробництва, беручи до уваги, що чим довше (і пізніше оптимального терміну) заготовляють сінаж, силос і сіно, тим нижча концентрація обмінної енергії в 1 кг сухої речовини корму (КОЕ), а відповідно для досягнення прогнозованого рівня продуктивності тварин слід значно збільшити (у 2-5 разів) концентрованих кормів (собівартість одиниці сухої речовини концентрованих кормів та їх основних елементів значно вища порівняно із собівартістю об'ємних кормів); тому поліпшення якості молока вимагає запровадження інновацій та інвестицій в систему виробництва кормів і їх раціонального використання, реконструкцію приміщень з утримання тварин, доїльних залів та молочних заводів [15, с. 37].

Кожна молочна ферма, яка прагне бути в ланцюгу постачань для виробництва молочної продукції на експорт чи отримати знак екомаркування продукції, повинна розробляти власну систему забезпечення менеджменту довілля, з використанням стандартів ДСТУ ISO 14001. Крім того, екологічний менеджмент повинен відображувати повний технологічний цикл виробництва і весь життєвий цикл продукції. Але перш за все керівництво ферми повинно бути готовим до впровадження екологічної політики в межах виробництва. Для цього необхідно розробити екологічну політику молочної ферми [36].

Таким чином, телеологія розвитку молокопродуктового підкомплексу є продовженням застосування системного підходу до даного об'єкта. Це свідчить про нагальність експериментування щодо застосування світового досвіду реалізації великих

програм і проектів, без яких вирішення державних завдань розвитку сфери молочного виробництва на сьогодні малоймовірне, а може й неможливе.

Відповідно на державному рівні активізується пошук форм і методів державного регулювання, при якому у більшій мірі розкриється потенціал молокопродуктового підкомплексу. Як відомо, Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [32] передбачала пошук і залучення високотехнологічних інвестицій при участі усіх рівнів державного управління (центр-регіон-район).

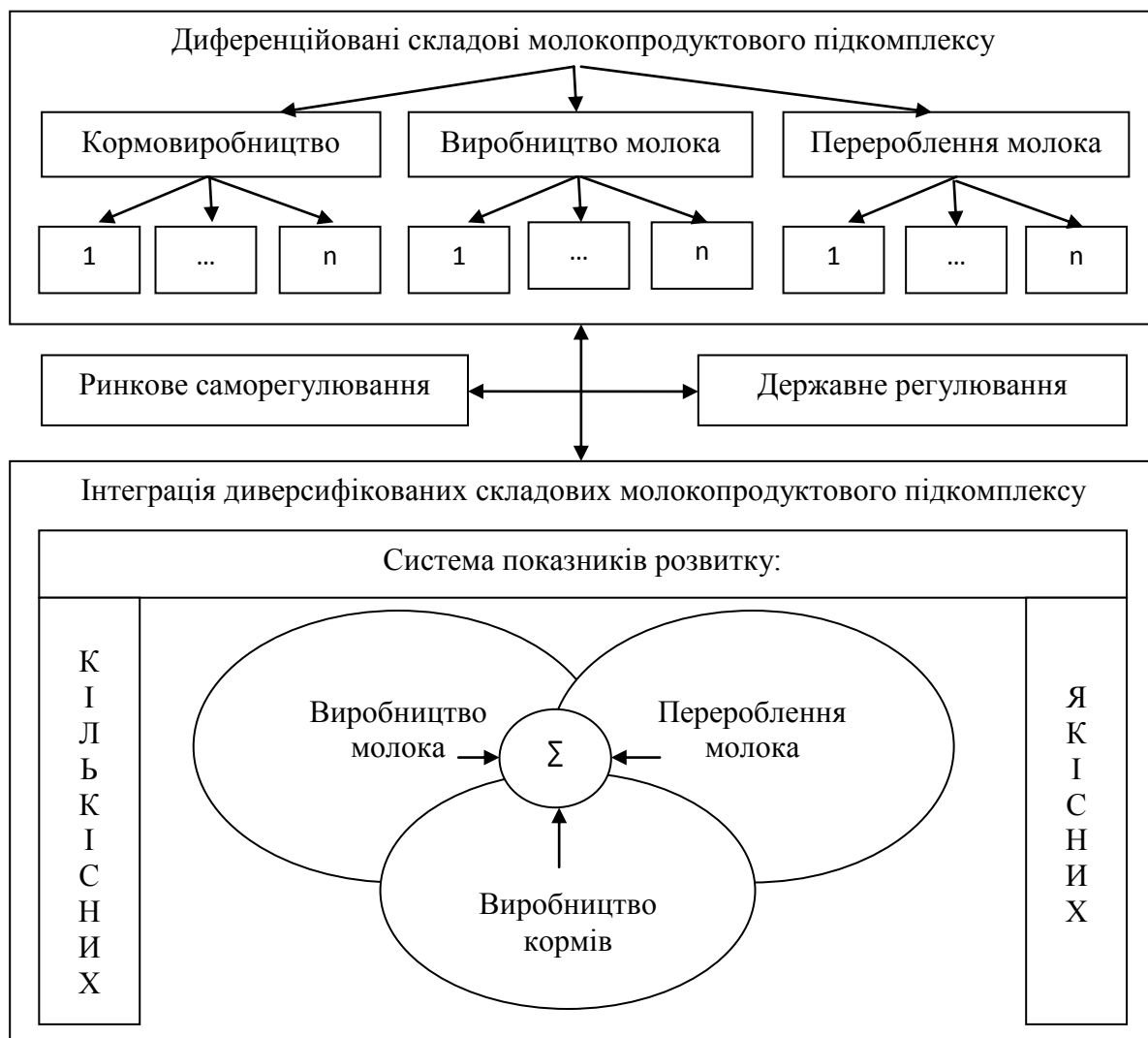

Рис. 1. Принципова схема диференціації та інтеграції складових молокопродуктового підкомплексу України

Джерело: розроблено автором

Інвестиції повинні спрямовуватися не на рівень адміністративного апарату, а безпосередньо на рівень системи виробництва, який потребує якнайскорішої модернізації з врахуванням вимог високих стандартів, у т. ч. стандартів інформаційного суспільства, яке нині входить органічною складовою до процесу розширеного відтворення міст і сіл України.

Таким чином, інвестиційно-інноваційна модель та оновлення основних засобів виробництва у молочній сфері, враховуючи виклики часу, особливо у частині реалізації завдань забезпечення продовольчої безпеки, мають високий рейтинг як актуальна

задача науки і практики.

Безумовно, враховуючи те, що розвиток економіки здійснюється на основі двох механізмів – її диференціації та інтеграції – при розробленні моделі економічного розвитку молокопродуктового підкомплексу, що схематично зображено на (рис 1.) нами було враховано дію вищезгаданих механізмів розвитку.

Відповідно до розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» [33] стратегічними цілями розвитку аграрного сектору є: гарантування продовольчої безпеки держави; підвищення рівня інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, ефективності галузей, забезпечення стабільності ринків; розширення участі України у забезпеченні світового ринку сільськогосподарською продукцією.

Пріоритетними напрямками досягнення стратегічних цілей є: забезпечення продовольчої безпеки держави шляхом: забезпечення якості та безпечності харчових продуктів, дотримання вимог до їх виробництва у результаті удосконалення системи сертифікації виробництва і стандартизації, впровадження на усіх підприємствах переробної та харчової промисловості систем управління якістю та безпечністю харчових продуктів, створення мережі лабораторій для визначення рівня якості сільськогосподарської продукції, делегування саморегульним об'єднанням на засадах взаємовідповідальності частини повноважень щодо здійснення контролю за відповідністю сільськогосподарської продукції національним стандартам.

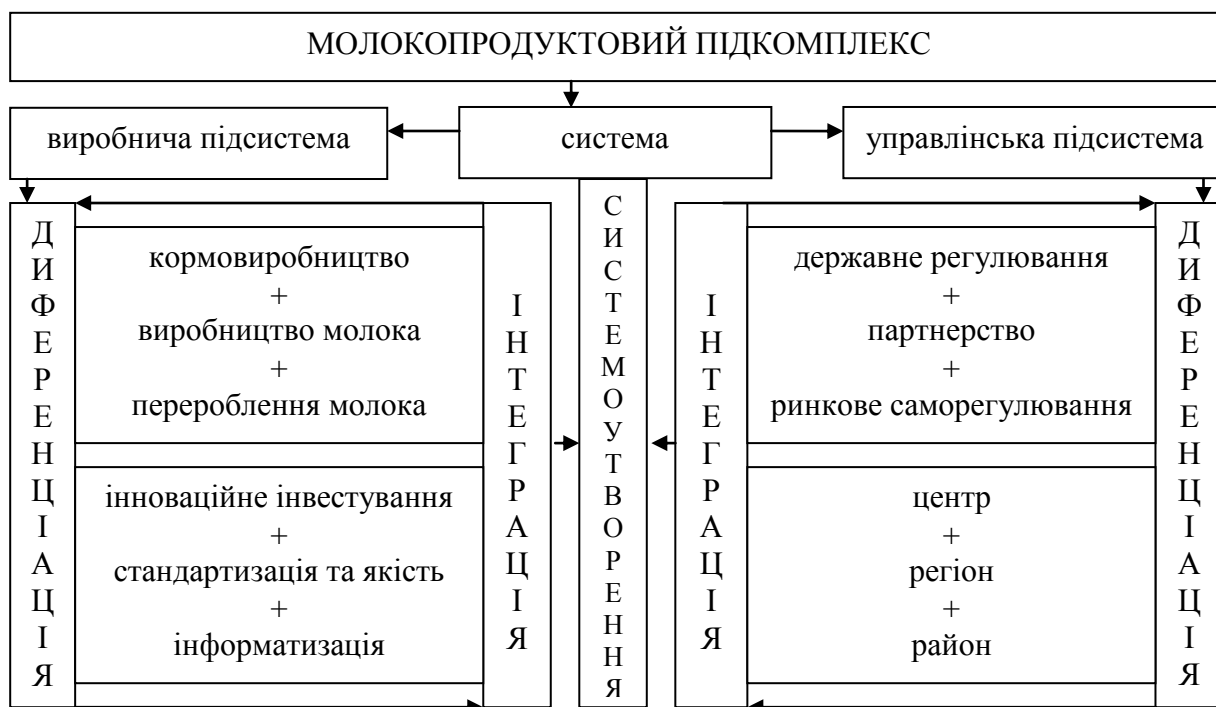

Рис.2. Принципова модель системоутворення у молокопродуктовому підкомплексі

Джерело: розроблено автором

Наступним орієнтиром в нашому дослідженні виступають принципи розвитку аграрного сектору у сфері організації аграрного виробництва та молокопродуктового підкомплексу зокрема, що передбачають збалансованість його розвитку за

економічними, соціальними та екологічними критеріями.

Також, зважаючи на тезу І.І. Лукінова щодо трансформації економіки у нову систему, моделюючи її з врахуванням конкретних умов та специфіки України [34, с. 17], то розробленню наукової моделі трансформації молокопродуктового підкомплексу має передувати діагностика економічної системи, по-перше, на мікрорівні – сукупність досліджень для з'ясування цілей функціонування підприємств, способів їх досягнення і виявлення недоліків, по-друге, на макрорівні – комплекс досліджень для виявлення реальних цілей розвитку економічної системи (у даному випадку – молокопродуктового підкомплексу), способів їх досягнення та недоліків, способів їх усунення та раціональних варіантів розвитку [35].

На основі проведеного дослідження нами запропонована загальна принципова модель системоутворення у молокопродуктовому підкомплексі, що схематично наведена на (рис. 2). Дана модель є об'єктом управління з метою досягнення телеологічних орієнтирів молокопродуктового підкомплексу.

Висновок. Розвиток молокопродуктового підкомплексу за своєю сутністю є відображенням структурно - функціональних змін пріоритетної в аграрному секторі економіки виробничої системи внаслідок інноваційного інвестування з врахуванням специфіки складових і характеру впливу на них ефективного партнерства системи державного регулювання і ринкового саморегулювання. Це пояснює необхідність поступального руху з урахуванням вимог суттєвої активізації інноваційного інвестування, впровадження стандартизації, сертифікації, інформатизації суспільства як мотиватора розвитку економічних відносин у всіх складових молокопродуктового підкомплексу.

При формуванні моделі розвитку підкомплексу чітко визначена мета системоутворення молокопродуктового підкомплексу, яка вимагає інтеграції та диференціації виробничої та управлінської підсистем, що має бути забезпечене якісним державним регулюванням, ринковим саморегулюванням та ефективним партнерством на всіх управлінських ієрархічних рівнях (центр-регіон-район). Ефективність управлінської підсистеми має підтверджуватись високими економічними показниками у виробничій сфері. Синергетичний ефект інноваційного інвестування, інформатизації, стандартизації та управління якістю має бути відображеним у кормовиробництві, селекції молочного скотарства, виробництві молока і молочної продукції, а також попитом молочних продуктів на внутрішньому та зовнішніх ринках.

Список використаної літератури

1. Сучасний стан та перспективи розвитку молочної промисловості. Спикери: Мончак Олександр, Денисенко Віктор /The Dairy News [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dairynews.com.ua/presentation/suchasniy-stan-ta-perspektivi-rozvitku-molochno-pr.html>; .Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku molochnoi promyslovosti. Spikery: Monchak Oleksandr, Denysenko Viktor /The Dairy News [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dairynews.com.ua/presentation/suchasniy-stan-ta-perspektivi-rozvitku-molochno-pr.html>

2. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві. Закон України № 400 від 17 жовтня 1990 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1990, № 45, ст.602; Pro priorytetnist sotsialnoho rozvytku sela ta ahropromyslovoho kompleksu v narodnomu hospodarstvi. Zakon Ukrainy № 400 vid 17 zhovtnia 1990 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 1990, № 45, st.602.

3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Резол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: видавничий центр “Академія”, 2002. – 952 с.; Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh. T.3 / Rezol.: ... S.V. Mochernyi (vidp. red.) ta in. – K.: vydavnychiy tsentr “Akademiia”, 2002. – 952 s.
4. Лукинов І.І. Вибрані твори. У двох книгах. – Кн. 1. / І.І. Лукинов– К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 816 с.; Lukinov I.I. Vybrani tvory. U dvokh knykhakh. – Kn. 1. / I.I. Lukinov– K.: NNTs IAE, 2007. – 816 s.
5. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. Акад. НАН України В.М.Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозув.; Фенікс, 2003. – 1008 с.; Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhostrokovoho rozvytku / Za red. Akad. NAN Ukrainy V.M.Heitsia. – K.: In-t ekon. prohnozuv.; Feniks, 2003. – 1008 s.
6. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество: Пер. с англ. / Дж. Гэлбрейт. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига»; СПб.: Terra Fantastica, 2004. – 602 с.; Helbreit Dzh. Novoe yndustryalnoe obshchestvo: Per. s anhl. / Dzh. Helbreit. – M.: ООО «Yzdatelstvo AST»: ООО «Tranzytknyha»; SPb.: Terra Fantastica, 2004. – 602 s.
7. Кенэ Ф. Избранные экономические сочинения. / Ф. Кенэ ; Пер. с англ. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – 5538 с.; Kene F. Izbrannye ekonomicheskie sochineniya. / F. Kene ; Per. s angl. – M.: Direktmedia Pabliishing, 2008. – 5538 s.
8. Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004-2015 рр. “Шляхом європейської інтеграції” / Авт. кол.: А.С.Гальчинський, В.М.Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.; Stratehiia ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy na 2004-2015 rr. “Shliakhom yevropeiskoi intehratsii” / Avt. kol.: A.S.Halchynskiyi, V.M.Heiets ta in.; Nats. in-t strateh. doslidzh., In-t ekon. prohnozuvannia NAN Ukrainy, M-vo ekonomiky ta z pytan yevrop. intehr. Ukrainy. – K.: IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2004. – 416 s.
9. Milk and dairy products in human nutrition / Food and agriculture organization of the United Nation. – Rome, 2013. – 404 p.; Milk and dairy products in human nutrition / Food and agriculture organization of the United Nation. – Rome, 2013. – 404 p.
10. The state of food and agriculture: food systems for better nutrition / Food and agriculture organization of the United Nation. – Rome, 2013. – 114 p.; The state of food and agriculture: food systems for better nutrition / Food and agriculture organization of the United Nation. – Rome, 2013. – 114 p.
11. Великий Ю.В. Економічна ефективність виробництва молока та шляхи її підвищення [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Юрій Володимирович Великий ; Нац. аграр. ун-т. – Київ, 2001. – 17 с.; Velykyi Yu.V. Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva moloka ta shliakhy ii pidvyshchennia [Tekst] : avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.06.01 / Yurii Volodymyrovych Velykyi ; Nats. ahrar. un-t. – Kyiv, 2001. – 17 s.
12. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. / Л.П. Крысин. – М.: Эксмо, 2008. – 944 с.; Krysin L.P. Tolkovyy slovar inoyazychnykh slov. / L.P. Krysin. – M.: Eksmo, 2008. – 944 s.
13. Мазур Н. А. Молокопродуктовый подкомплекс Поділля в системі продовольчого забезпечення населення . Монографія / Н. А. Мазур. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. – 216 с.; Mazur N. A. Molokoproductovyi pidkompleks Podillia v systemi prodovolchoho zabezpechennia naseleennia . Monohrafiia / N. A. Mazur. – Kam`ianets-Podilskiy : Vydavets PP Zvoleiko D.H., 2012. – 216 s.
14. Информационные системы в управлении производством: Пер. с англ. / ред. Васильева Ю.П. – М.: «Прогресс», 1973. – 350с.; Ynformatsyonnye systemy v upravlenyyu proyzvodstvom: Per. s anhl. / red. Vasyleva Yu.P. – M.: «Prohress», 1973. – 350s.

15. Ільчук М. М. Економічні напрямки ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу України [Текст] : автореф. дис... докт. екон. наук: 08.07.02 / М. М. Ільчук ; Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». - К., 2004. – 37 с.; Ілчук М. М. Економічні напрямки ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу України [Текст] : автореф. дис... докт. екон. наук: 08.07.02 / М. М. Ілчук ; Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». - К., 2004. – 37 с.

6. Гиппократ. Избранные книги. Пер. с греч. В.И.Руднева. – М.: Медгиз, 1936. – 736 с.; Hippokrat. Izbrannye knigi. Per. s grech. V.I.Rudneva. – М.: Medgiz, 1936. – 736 с.

17. Ільчук М. М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М. М. Ільчук. – К.: Нічлава, 2004. – 312 с.; Ілчук М. М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України / М. М. Ілчук. – К.: Нічлава, 2004. – 312 с.

18. Пархомиць М. К. Організаційно-економічні основи формування та ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу [Текст] : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.02 / Микола Кирилович Пархомиць ; Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2004. – 31 с.; Parkhomets M. K. Organizatsiino-ekonomichni osnovy formuvannya ta efektyvnoho funktsionuvannya molokoproductovoho pidkompleksu [Tekst] : avtoref. dys... d-ra ekon. nauk: 08.07.02 / Mykola Kyrylovych Parkhomets ; Ternopil'ska akademiia narodnoho hospodarstva. – Ternopil, 2004. – 31 s.

19. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві / Ю.О.Нестерчук // Умань: Видавець «Сочинський, 2009. – 372 с.; Nesterchuk Yu.O. Intehratsiini protsesy v ahrarno-promyslovomu vyrobnytstvi / Yu.O.Nesterchuk // Uman: Vydavets «Sochynskiy, 2009. – 372 s.

20. Янг С. Системное управление организацией. / С. Янг ; пер. с англ. под ред. С. П. Никанорова, С. А. Батасова. – М.: Советское радио, 1972. – 456 с.; Yang S. Sistemnoe upravlenie organizatsiyei. / S. Yang ; per. s angl. pod red. S. P. Nikanorova, S. A. Batasova. – М.: Sovetskoe radio, 1972. – 456 с.

21. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва [Текст] : автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.00.03 / А. Д. Діброва ; Нац. наук. центр «Інститут аграрної економіки» – К., 2008. – 40 с.; Dibrova A.D. Derzhavne rehuliuвання silskohospodarskoho vyrobnytstva [Tekst] : avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.03 / A. D. Dibrova ; Nats. nauk. tsentr «Instytut ahrarnoi ekonomiky» – К., 2008. – 40 с.

22. Мазур Н. А. Молокопродуктовий підкомплекс Поділля в системі продовольчого забезпечення населення . Монографія / Н. А. Мазур. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. – 216 с.; Mazur N. A. Molokoproductovyi pidkompleks Podillia v systemi prodovolchoho zabezpechennia naselennia . Monohrafiia / N. A. Mazur. – Kam'ianets-Podilskiy : Vydavets PP Zvoleiko D.H., 2012. – 216 с.

23. Музыченко А. С., Подзигун С. Н. Особенности государственного регулирования аграрной экономики в условиях рыночных отношений / А. С. Музыченко, С. Н. Подзигун // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – Серия : экономика и управление. – 2011. – № 3. – С. 26-30; Muzychenko A. S., Podzigun S. N. Osobennosti gosudarstvennogo regulirovaniya agrarnoy ekonomiki v usloviyakh rynochnykh otnosheniy / A. S. Muzychenko, S. N. Podzigun // Vektor nauki Tolyattinskogo gosudarstvennogo universiteta. – Seriya : ekonomika i upravlenie. – 2011. – № 3. – С. 26-30.

24. Борисенко Е.Я. Разведение сельскохозяйственных животных. Учебник / Е.Я. Борисенко. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – М.: Колос, 1966. – 463 с.; Borisenko Ye.Ya.

Razvedenie selskokhozyaystvennykh zhyvotnykh. Uchebnyk / Ye.Ya. Borisenko. – Izd. 4-e, pererab. i dop. – M.: Kolos, 1966. – 463 s.

25. Пархомец М. К. Організаційно-економічні основи формування та ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу [Текст] : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.02 / Микола Кирилович Пархомец ; Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2004. – 31 с.; Parkhomets M. K. Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy formuvannia ta efektyvnoho funktsionuvannia molokoproduktovoho pidkompleksu [Tekst] : avtoref. dys... d-ra ekon. nauk: 08.07.02 / Mykola Kyrylovych Parkhomets ; Ternopil'ska akademiia narodnoho hospodarstva. – Ternopil, 2004. – 31 s.

26. Калинин Николай Владимирович. Оптимизация размеров сельскохозяйственных предприятий по производству молока и говядины: монография / Н.В. Калинин, А.А. Петрыченко. – К.: ННЦ ИАЭ, 2011. – 208 с.; Kalinchik Nikolay Vladimirovich. Optimizatsiya razmerov selskokhozyaystvennykh predpriyatiy po proizvodstvu moloka i govyadiny: monografiya / N.V. Kalinchik, A.A. Petrychenko. – K.: NNTs IAE, 2011. – 208 s.

27. Калінчик М.В., Алексеєнко І.М., Лисенко К.О. Тенденції у досягненнях науки і практики годівлі тварин способом оптимізації раціонів // М.В. Калінчик, І.М. Алексеєнко, К.О. Лисенко // Продуктивність агропромислового виробництва (економічні науки): Науково-практичний збірник Українського НДІ продуктивності АПК. – 2012. – № 22. – С. 74-82; Kalinchyk M.V., Aleksieienko I.M., Lysenko K.O. Tendentsii u dosiahnenniakh nauky i praktyku hodivli tvaryn sposobom optymizatsii ratsioniv // M.V. Kalinchyk, I.M. Aleksieienko, K.O. Lysenko // Produktivnist ahropromysloвого vyrobnytstva (ekonomichni nauky): Naukovo-praktychnyi zbirnyk Ukrain'skoho NDI produktivnosti APK. – 2012. – № 22. – S. 74-82.

28. Васильчак С.В. Развитие производства молока та ринку молочних продуктів в Карпатському регіоні України [Текст] : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.03 / С. В. Васильчак ; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки" УААН. – Київ, 2007. – 37 с.; Vasylchak S.V. Rozvytok vyrobnytstva moloka ta rynku molochnykh produktiv v Karpatskomu rehioni Ukrainy [Tekst] : avtoref. dys... d-ra ekon. nauk: 08.00.03 / S. V. Vasylchak ; Nats. nauk. tsentr "In-t ahrar. ekonomiky" UAAN. – Kyiv, 2007. – 37 s.

29. Кудлай І.М. Наукове обґрунтування та зоотехнічна оцінка енергетично збалансованого і екологічно безпечного біотехнологічного комплексу з виробництва молока [Текст] : автореф. дис. ... д-ра с.-г. наук : 06.02.04 / І. М. Кудлай ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2011. – 39 с.; Kudlai I.M. Naukove obgruntuvannia ta zootekhnichna otsinka enerhetychno zbalansovanoho i ekolohichno bezpechnoho biotekhnolohichnoho kompleksu z vyrobnytstva moloka [Tekst] : avtoref. dys. ... d-ra s.-h. nauk : 06.02.04 / I. M. Kudlai ; Nats. un-t bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. – Kyiv, 2011. – 39 s.

30. Данилевська О.Є. Напрями розвитку та розміщення молочного скотарства і підвищення його економічної ефективності [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Ольга Євгенівна Данилевська ; Ін-т аграр. економіки УААН. – Київ, 2002. – 20 с.; Danylevska O.Ie Napriamy rozvytku ta rozmishchennia molochnoho skotarstva i pidvyshchennia yoho ekonomichnoi efektyvnosti [Tekst] : avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.07.02 / Olha Yevheniivna Danylevska ; In-t ahrar. ekonomiky UAAN. – Kyiv, 2002. – 20 s.

31. Шубравська О.В. Развитие ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи / О.В. Шубравська, Т.В. Сокольська // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 2. – С. 80-93; Shubravska O.V. Rozvytok rynku moloka i molochnoi produktsii: svitovi tendentsii i vitchyzniani perspektyvy / O.V. Shubravska, T.V.

Sokolska // Ekonomika i prohnozuvannia. – 2008. – № 2. – S. 80-93.

32. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України від 08.10.2007 - 2007 р., № 73, стор. 7, стаття 2715; Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ukrainskoho sela na period do 2015 roku. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 veresnia 2007 r. № 1158 // Ofitsiyni visnyk Ukrainy vid 08.10.2007 - 2007 r., № 73, stor. 7, stattia 2715.

33. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Розпорядження КМУ від 17 жовтня 2013 р. № 806 - р. Київ. Електронний ресурс [Режим доступу]: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/806-2013>; Pro skhvalennia Stratehii rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku. Rozporiadzhennia KМУ vid 17 zhovtnia 2013 r. № 806 - r. Kyiv. . Elektronnyi resurs [Rezhym dostupu]: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/806-2013>-

34. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем / И.И. Лукинов. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2002. – 567 с.; Lukinov I.I. Evolyutsiya ekonomicheskikh sistem / I.I. Lukinov. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2002. – 567 с.

35. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Резол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.; Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh. T.1 / Rezol.: ... S.V. Mochernyi (vidp. red.) ta in. – К.: vydavnychy tsentr “Akademiia”, 2000. – 864 s.

36. Оцінка життєвого циклу та визначення екологічних критеріїв виробництва молока на фермах. Касянчук В.В. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.researchclub.com.ua/jornal/247>; Otsinka zhyttievoho tsykladu ta vyznachennia ekolohichnykh kryteriiv vyrobnytstva moloka na fermakh. Kasianchuk V.V. [Elektronnyi resurs].– Rezhym dostupu: <http://www.researchclub.com.ua/jornal/247>

Стаття надійшла до редакції 29.04. 2016.

L. Slatvinska

TELEOLOGICAL KEY POINTS OF DEVELOPMENT OF MILK-PRODUCTION SUBCOMPLEX

Modern economic development of milk-production subcomplex of Ukraine actively demonstrates the strengths and weaknesses that create both opportunities and threats to the long-term economic growth in the context of the chosen strategic European integration forward course.

The most topical issues of national milk-production subcomplex are: reducing the number of cows at farms of all categories; reduction of milk production volume at peoples' farms; a slight increase of milk production at the agricultural enterprises; reduction of industrial dairy production; reduction of dairy products consumption by Ukraine's population, that is 54% of rationally established norm. The decrease in export of dairy products in 2015 compared to 2011 is by 69.8%.

The aim of the study is based on grounding the systematic approach of scientific general analysis of the essence of targets of milk-production subcomplex development.

Development of the milk-production subcomplex by its essence is a reflection of structural and functional changes of priority economy of production system in the agricultural sector due to innovative investment taking into account the specifics of components and nature of exposure to them of an effective partnership of public regulation system and market self-regulation. This explains the need for forward motion taking into account the requirements of a significant activation of innovative investments, the

introduction of standardization, certification, and informatization of society as a motivator of economic relations development of all components of milk-production subcomplex.

The system essence of development of the milk-production subcomplex has been investigated, the main directions of scientific interest on this issue have been analyzed in this work. The scheme of differentiation and integration of the components of milk-production subcomplex in Ukraine has been offered. Schematic diagram of system formation in milk-production subcomplex has been developed that is the object of management to achieve teleological key points of subcomplex.

The study determined that the purpose of system formation of the milk-production subcomplex requires the integration and differentiation of production and management subsystems that have to be provided with government regulation of high quality, market self-regulation and effective partnership at all hierarchical levels of management (the center-region-district). The effectiveness of management subsystem must be supported by high economic indexes in the manufacturing sector. Synergetic effect of innovation investment, information, standardization and quality control should be reflected in forage production, selection of dairy cattle, production of milk and dairy products, and demand for dairy products at domestic and foreign markets.

Key words: *milk-production subcomplex, teleological key point, system formation, integration, differentiation.*

УДК 336.14

L. Semkova

PECULIARITIES OF THE ALLOCATION OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE

The article examines the essence of the notion of local budget in terms of the Budget Code of Ukraine. The author specifies what is to be regarded as inter-budget transfers in terms of the legislation. Present paper provides the classification of the features of revenue to local budgets. They are as follows: the source of revenue; the purpose of income; the method of revenue generation; the method of raising revenue; the type of authority; the participation in inter-budget transfers calculation; budget classification and classification under the Budget Code of Ukraine. The article gives a detailed analysis of the main functions of local budget which are the function of fund establishment, the function of distribution, the function of funds collected and allocated to the challenges and targets determined the function of control. It is also noted that the local budgets are being decentralized in Ukraine in order to make them more financially sustainable. This process requires changes in taxation system together with the changes in revenue per unit raised in profit of local budgets as well as revision of transfer policy which cannot be based on a soviet principle “from each according to his ability, to each according to his needs”; granting local authorities more powers in the field of design and implementation of various social and economic development programs. The research provides the level of the decentralization of local budgets in 2011-2013 as well as the changes in active legislation 2015 that concerned the decentralization of local budgets. The author analyzed Ukrainian consolidated budget, state budget and local budgets revenue in 2011-2014.

Key words: *local budget, decentralization, the Budget Code of Ukraine, inter-budget transfer, consolidated budget, state budget.*

Problem statement. Local budgets are the tools for the implementation of policy conducted by the administration of any city. Their features and replenishment mechanisms predetermine the process of raising funds allocated to the improvement of social and economic state of the city as well as standards of living within a certain community.

The analysis of recent publications. Theoretical and practical aspects of local budgets have been already studied by such scholars as S. Bukovinskyi, A. Vasylyk, G. Hudz, A. Danilenko, V. Zubrilin, A. Kirilenko, V. Kravchenko, I. Lunin, M. Lutyi, O.Nabatov, V. Oparin, K. Pavluk, A. Romanenko, V. Fedosov, I. Chugunova, S. Yurii, K. Yurchenko and others.

The objective of the article is to determine the features of planning local budgets and to analyze current tendencies of decentralization of local budgets.

Summary. Under the Budget Code of Ukraine, local budgets are the most important financial basis concentrated under control of the Council of People's Deputies and local authorities, which draw up, approve and implement their budgets and raise revenue from businesses placed under their control [1].

Annual Laws of Ukraine on State Budget of Ukraine contain the information concerning the volume of inter-budget transfer, which includes equalization subsidies, supplementary grants and subventions which are passed to the local budgets in order to equalize the territory financially, balance the local budgets and provide the population of the region with basic social services guaranteed by the state.

The classification of the local budgets' revenue is described in the Table 1 based on the main features.

Table 1

The system of classification of the features of the local budgets' revenue [2]:

The feature of classification	Types of revenue
The source	a share of GDP; revenue from privatization of municipal property; revenue from local authorities' property sold and leased; revenue from other valuable municipal property.
The purpose	current revenues (general funds revenue); for a certain scope (special funds revenue)
The method of generation (mobilization)	tax revenue; non-tax revenue; inter-budget transfers; other.
The form of raising	- personal income; - fixed income; - regulating income.
The type of authorities	income for exercising personal authority; income for exercising delegated authority.
The participation in inter-budget transfer calculations	income taken into account while determining the volume of inter-budget transfers; income not taken into account while determining the volume of inter-budget transfers; income taken into account in terms of the horizontal equalization of taxpaying capacity of the territory.
A budget classification and classification under the Budget Code of Ukraine	tax receipts; non-tax receipts; revenue from capital operations; inter-budget transfers; special funds.

The features and the essence of local budgets are expressed through their functions which are: [3]

1) a function of local fund creation. The implementation of this function allows mobilizing funds, draw up revenues and expenditure planned in compliance with the provisions of the budget classification;

2) a function of distribution. This function resulted from almost total participation on the part of the public production participants in budgetary relations, which always act as legal relations; the funds are allocated between managers and recipients of these funds through the budget;

3) a function of the use of funds raised. The funds are used for achieving goals, i.e. funds of special purpose;

4) a function of control over the movement of budgetary resources. This function is implemented at all stages of budget process.

Budgetary decentralization is carried out in order to enhance the financial sustainability of local budgets. This is why the Budget and Tax Codes were amended and the Constitution of Ukraine a number of other laws are going to be amended too (in terms of the authority of state and local authorities). [4]

The main objectives to be implemented within the framework of budgetary decentralization are as follows: 1) to review and to determine a list of personal and delegated powers; 2) to expand the financial base of local authorities; 3) to move to a system of special purpose transfers aimed to cover the expenditure of local authorities after they exercise delegated powers; 4) to use the calculation based on the formula for redistribution of domestic tax allocated to local governments; 5) to achieve the highest level of transparency of the use of budgetary funds by local authorities. It should be noted that amendments to the Budget and Tax Codes of Ukraine made by the Verkhovna Rada in December 2014 are the most successful attempts in recent years to set budgetary decentralization. Previously 50%- 90% of the budget of different levels in Ukraine has been subsidized, the number of subsidy budgets are to halved after the reforms [5].

Decentralization of budget funds presupposes:

- the changes in the taxation system with simultaneous changes in revenue per unit for local budgets;

- the revision of transfer policy which cannot be based on a soviet principle "from each according to his ability, to each according to his needs";

- granting local authorities more powers in the field of design and implementation of various social and economic development programs [6].

During the period of 2011-2013 a level of centralization of the budget decreased from 78.3% to 76.2%, and a level of decentralization of budgetary resources increased from 21.7 to 22.2% respectively. In 2014, a share of consolidated budget revenue slightly expanded and comprised 77.8%, while a share of local budgets in the consolidated budget revenue decreased to 22.2%. (Table. 1). [7]

Effective financial resources management requires: [8]

- improved legal framework, regulations and guidance documents;

- determining new strategic lines for the financial resources management;

- carrying out activities aimed to boost the effectiveness of external and internal financial control.

One should anticipate, plan, execute, manage and monitor revenue and current legislation within a framework of one mechanism of revenue generating and functioning.

Taking into account the amendments to the current legislation 2015, in particular to the Tax and Budget Codes, one can notice that Ukraine is on its way towards inter-budget relation reforms and upgrading the mechanisms for the replenishment of local budgets. In

order to provide a practical explanation, the author analyzes some of these changes.

The most significant changes in the financial sustainability of local budgets are: [8]

- autonomous generation of local budgets (Art. 75);
- a period when local budgets are approved may differ from a period when the state budget is approved (by 25th of December which is ahead of the plan) (Art. 77);
- facilitated procedure of providing local guarantees and receiving local loans from international financial institutions through the use of “silence procedure” if it is agreed upon with the Ministry of Finance (Art. 74);
- the right for local and external borrowing given to all the cities of regional importance (Art. 16);
- the right for self-selection of institutions (in the Treasury authorities and banking institutions) engaged in servicing the budget allocated to local budgets development as well as personal income of budgetary institutions (Art. 78);
- indicative planning of indicators of local budgets and their adaptation to local budgets were cancelled by the Ministry of Finance;
- the formation of a single basket of general fund revenue;
- a wider range of the sources previously used for special funds revenue and now used for general fund revenue;
- the system of balancing of revenue and local budget expenditure is replaced by the up-to-date system of equalization of taxpaying capacity of territories.

An indicator of a share of regional (local) levels of government control in revenue and expenditure of the consolidated budget is used in order to determine the degree of budget and finance decentralization. One can talk about a high level of decentralization when a share of local expenditure accounts for more than 45% of national expenditure, with medium level of 30-45%, and the low level of less than 30%. Thus, the level of centralization of the budget lowered from 78.3% to 76.2%, respectively, and decentralization of budgetary resources increased from 21.7% to 22.2% in 2011-2013. A share of consolidated budget revenues expanded slightly to 77.8% in 2014, while the proportion of local budgets in the consolidated budget revenue comprised 22.2%. (Table. 2). [7]

One of the cracks in Ukrainian budget and finance decentralization’s armour is a significant proportion of transfers, despite the declared nature of tax and budget decentralization. At this stage, the structure of local budget reflects the expanding share of inter-budget transfers in local budget revenue.

Table 2

Consolidated budget, state budget and local budgets revenue in 2011-2014

Indicators	2011	2012	2013	2014	2014 compared with 2013	
					Absolute increase, bln hryvnas	Growth rate, %
Consolidated , bln hryvnas including.:	398,3	445,5	442,8	455,9	13,1	3,0
General fund	334,7	369,7	75,0	388,9	13,9	3,7
Special fund	63,6	75,8	67,8	67,0	-0,8	-1,2
State budget (excluding inter-budget transfers), bln hryvnas including:	311,8	344,7	337,6	354,8	17,2	5,1
A share in consolidated budget revenue,%	78,3	77,4	76,2	77,8	x	x

General fund	263,3	288,5	290,1	308,7	18,6	6,4
Special fund	48,5	56,2	47,5	46,1	-1,4	-3,0
Local budgets (excluding inter-budget transfers), bln hryvnas including:	86,5	100,8	105,2	101,1	-4,1	-3,9
A share in consolidated budget revenue,%	21,7	22,6	23,8	22,2	x	x
General fund	71,4	81,2	84,9	80,2	-4,7	-5,5
Special fund	15,1	19,6	20,3	20,9	0,6	3,0

It is also important to analyze the ratio of local budgets to the general consolidated budget expenditure while estimating the role of local budgets in social and economic development of regions.

In 2013-2014 the proportion of local expenditure in the consolidated budget of the country was steadily diminishing in comparison with 2012, indicating the growing influence of the central government exerted on the allocation of funds. Thus, in 2012 the share of local expenditures in the consolidated budget of Ukraine was 44.9% and in 2013 and 2014 it was 43.1% and 42.7% respectively [9].

Study findings. Thus, the study of the local budget suggests its importance for effective socio-economic development of the population of each city. For more sustainable utilization of financial resources, the government carries out beneficial reforms in order to decentralize local budgets.

List of references

1. Бюджетний кодекс України. — 2010 — № 50-51 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>; Byudzhetnyy kodeks Ukrainy. — 2010 — № 50-51 [Electronic source]. — Access mode: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Зубріліна В.В. Формування і розподіл доходів і видатків місцевих бюджетів: монографія / В.В. Зубріліна. — К.:2015. — 294 с. ; Zubrilina V.V. Formuvannya i rozpodil dokhodiv i vydatkiv mistsevykh byudzhetiv: monohrafiya / V.V. Zubrilina. — К.: 2015. — 294 p.
3. Місцеві бюджети у зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://yurincom.com/ru/yuridichniy_visnyk_ukrainy/overview/?id=3170; Mistsevi byudzhety u zarubizhnykh krayinakh [Electronic source]. — Access mode: http://yurincom.com/ru/yuridichniy_visnyk_ukrainy/overview/?id=3170
4. Юрченко К. Які ризики децентралізації? / К. Юрченко, Г. Гудзь// [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/kyurchenko/article/17090.aspx>; Yurchenko K. Yaki ryzyky detsentralizatsii? / K. Yurchenko, H. Hudz// [Electronic source]. — Access mode: <http://blog.liga.net/user/kyurchenko/article/17090.aspx>.
5. Solidarnist (2015), "Fiscal decentralization is a major factor in economic security", available at: <http://solydarnist.org/?p=15037>
6. Gaba, I.M. (2014), "Decentralization" - some pros and cons", Rajon Info, vol.1, p.5.
7. Набатова Ю.О. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів / О.Ю. Набатова, Т.В. Ус // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4100>; Nabatova Yu.O. Formuvannya mistsevykh byudzhetiv v umovakh detsentralizatsii finansovykh resursiv / O.Yu. Nabatova, T.V. Us // Elektronne naukove fakhove vydannia «Efektivna ekonomika» [Electronic

source]. — Access mode: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4100>

8. Гнидюк І.В. Шляхи вдосконалення механізму фінансового наповнення місцевого бюджету та реформування міжбюджетних відносин / І.В. Гнидюк // Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського. – 2015. – Вип. 6. – С. 676-680. Hnydyuk I.V. Shlyakhy vdoskonalenna mekhanizmu finansovoho napovnennia mistsevoho byudzhetu ta reformuvannia mizhbyudzhetnykh vidnosyn / I.V. Hnydyuk // Mykolayivskiy natsionalnyi universytet im. V.O. Sukhomlynskoho. – 2015. – Issue. 6. – p. 676-680.

9. Боронос В.Г. Сучасні реалії планування та виконання видаткової частини місцевих бюджетів / В.Г. Боронос, Ю.В. Остріщенко // Механізм регулювання економіки: міжнародний науковий журнал / Сумський державний університет; Центр економ. досліджень; Сумська обл. громад. організація "Акад. підприємництва і менеджменту України". – Суми, 2014. – № 1 (63). – С. 87-98.; Boronos V.H. Suchasni realii planuvannia ta vykonannia vydatkovoї chasty ny mistsevykh byudzhativ / V.H. Boronos, Yu.V. Ostrishchenko // Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky: mizhnarodnyy naukovyy zhurnal / Sums'kyi derzhavnyi universytet; Tsent' ekonom. doslidzhen; Sumska obl. hromad. orhanizatsiya "Akad. pidpryyemnytstva i menedzhmentu Ukrayiny". – Sumy, 2014. – № 1 (63). – p. 87-98.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2016.

Л.В. Семкова

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

В статті розглянуто сутність поняття «місцевий бюджет» відповідно до Бюджетного кодексу України. Пояснено що відноситься до міжбюджетних трансфертів, згідно з законодавством. Представлено систему класифікації ознак доходів місцевих бюджетів, які включають: за джерелами надходження; за призначенням; за методами формування; за формами залучення; в залежності від типу повноважень; за участю у розрахунку міжбюджетних трансфертів; за бюджетною класифікацією та Бюджетним кодексом України. Наведено та охарактеризовано основні функції місцевого бюджету, до яких відноситься: функція створення місцевого фонду коштів, розподільна функція, функція використання зібраних коштів на визначені завдання і мету, контрольна функція. Зазначено, що для підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів сьогодні в Україні відбувається процес децентралізації місцевих бюджетів, який передбачає зміну системи оподаткування, при якій змінюються питомі надходження на користь місцевих бюджетів; зміну трансфертної політики, яка не зможе будуватись на радянському принципі «від кожного по можливостям – кожному по необхідності»; надання органами місцевого самоврядування більших повноважень в напрямку розробки та реалізації різноманітних програм соціально – економічного розвитку. Наведено рівень децентралізації місцевих бюджетів за період 2011-2013 рр. Представлено зміни у чинному законодавстві щодо децентралізації місцевих бюджетів, які відбулись у 2015 р. Проаналізовано доходи зведеного, державного та місцевих бюджетів України за 2011-2014 роки.

Ключові слова: місцевий бюджет, децентралізація, Бюджетний кодекс України, міжбюджетні трансферти, зведений бюджет, державний бюджет.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

УДК 658.3.007:331.108.43

А.О. Климчук

ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Стаття присвячена дослідженню сутності професійного навчання та підвищення рівня кваліфікації працівників як важливого структурного елемента формування механізму мотивації персоналу підприємства. Автором визначено мету, сформувано основні завдання, а також виділено різновиди підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників на підприємстві. Викладені основні нормативно-правові положення щодо визначення умов рівня професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців. Доведено, що тренінгові програми на сьогодні є одними із дієвих форм підвищення кваліфікації персоналу на підприємстві. Запропоновані рекомендації щодо формування завдань, визначення методів та вдосконалення програм підвищення професійно-кваліфікаційного рівня персоналу.

Ключові слова: професійно-кваліфікаційний рівень, кваліфікація працівників, фахівець, мотивація персоналу, механізм мотивації, ефективність, стимулювання, промислове підприємство.

Постановка проблеми. Формування механізму мотивації та стимулювання працівників шляхом підвищення професійно-кваліфікаційного потенціалу визначається Концепцією Загальнодержавної цільової соціальної програми збереження і розвитку трудового потенціалу України [1]. За дослідженнями багатьох вітчизняних та іноземних експертів мотивація персоналу займає високий рейтинг в ефективному управлінні підприємством. Разом з тим, формування механізму мотивації персоналу на основі підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників підприємства можна здійснити за двома напрямками: освітньою підготовкою та професійним навчанням на виробництві.

Незважаючи на те, що країни-члени ЄС визнали професійне навчання протягом всього життя головною метою безперервної освіти, перед якою поставлені завдання вирішення проблем, пов'язаних із підвищенням конкурентоспроможності промислових підприємств на ринку праці [2], на сьогодні практично відсутня реалізація ефективних інтерактивних методів навчання, зокрема сучасних тренінгових або модельно-ігрових технологій (за винятком тренінгів, які систематично проводяться під егідою міжнародних організацій).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці вирішення питань, пов'язаних із формуванням механізму мотивації персоналу, присвячено багато праць вітчизняних вчених: Л. Безчасного, Д. Богині, С. Бортника, Г. Дмитренка, А. Колота, Г. Гоголь, О. Притули та багатьох інших.

Водночас деякі аспекти підготовки кваліфікованого персоналу досліджують А. Головач, Г. Оганян, М. Долішній, В. Новиков, В. Юхименко. За умов розвитку євроінтеграційних процесів та активного запровадження інноваційних технологій у виробничі процеси безперервна професійна освіта повинна сприяти розвитку працівника й формуванню в нього прагнення до набуття високого рівня професійної

підготовки та кваліфікації, компетентності, творчості, професійної мобільності, соціальної, громадянської зрілості.

Виклад основного матеріалу. Система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників на будь-якому промисловому підприємстві створюється з метою задоволення потреб вищого керівництва у високопрофесійних та висококультурних працівниках, здатних компетентно і відповідально виконувати поставлені перед ними завдання, формувати ефективні управлінські рішення, впроваджувати прогресивні технології, сприяти інноваційним процесам. Серед напрямів підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників традиційними є навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації; організація та проведення періодичних або на постійній основі семінарів; тематичних короткострокових семінарів; участь у конференціях, в тому числі і міжнародних; стажування; самостійне навчання (самоосвіта).

Протягом тривалого періоду підвищення кваліфікації фахівців, як правило, здійснювалось під час навчання на курсах, які передбачали лекційні заняття, «круглі» столи або обмін досвідом, які з часом були доповнені практичними та семінарськими заняттями. Враховуючи те, що таке навчання не потребувало активної участі працівників, до курсів ставилися як до необхідності проставлення відмітки про підвищення кваліфікації та можливості поспілкуватися з колегами у неформальних умовах, де фактично і відбувався обмін досвідом.

Розширення кола міжнародної співпраці, нові виклики, які постали перед фахівцями всіх галузей та рівнів в умовах розвитку процесів євроінтеграції, зміна вимог до вмінь, навичок, здібностей працівників сприяли удосконаленню розробки форм та методів підвищення їх кваліфікації [3] та розширенню переліку видів підвищення кваліфікації персоналу на підприємстві.

Разом з тим, зауважимо, що в ухвалених Міністерством праці та соціальної політики України та Міністерством освіти і науки України «Методичних рекомендаціях щодо визначення обсягів підготовки фахівця з повною вищою освітою» та «Методичних рекомендаціях щодо визначення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою у навчальних закладах за напрямами та спеціальностями», викладені методичні підходи щодо визначення обсягів прийому й випуску молодих фахівців за напрямами та спеціальностями, в тому числі за кошти державного бюджету, а також приведення у відповідність обсягів підготовки фахівців з вищою освітою з потребами ринку праці [4, с. 56; 5, с. 43]. В зв'язку з тим, що бюджетні кошти і досі витрачаються на підготовку непотрібних ринку фахівців, в достатній мірі практичного використання дані методичні матеріали не набули.

В сучасних умовах посилюється роль профорієнтації та профорієнтаційної роботи. У Конвенції МОП № 142 «Про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів» та Рекомендації МОП № 150 «Щодо професійної орієнтації та професійної підготовки у галузі розвитку людських ресурсів», які набули чинності 19.07.1977 р., визначено поняття, завдання, мета, проблеми щодо вибору професії та можливості просування по службі з врахуванням схильностей і здібностей людини [6, с. 1025-1048]. Постановою КМУ «Про схвалення Концепції державної системи професійної орієнтації населення» (від 27.01.1994 р. – № 48) в країні державні органи управління зобов'язані виконувати цю роботу системно [7, с. 25-37].

Таким чином, метою підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників на підприємстві, з одного боку, має бути розроблення й реалізація заходів для досягнення відповідності рівня кваліфікації персоналу вимогам виробництва, робочого місця, а з другого – випереджуюча підготовка персоналу підприємств для розв'язання більш складних виробничих завдань в умовах динамічних змін техніки, технології,

кон'юнктури товарів, послуг на внутрішньому й зовнішньому ринках. В свою чергу, важелями державного регулювання підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників мають стати заходи із розробки та реалізації механізму розвитку системи безперервного професійного навчання кадрів на виробництві, що охоплюють правове, економічне й організаційне забезпечення. Удосконалення нормативно-правового регулювання цих аспектів необхідно розпочинати із розроблення та ухвалення законів України «Про професійний розвиток персоналу на виробництві», «Про освіту дорослих громадян». Разом з тим, потрібно розробити типові положення «Про підрозділ професійного навчання персоналу на підприємствах», положення «Про сертифікацію персоналу на підприємствах, в установах, організаціях», враховуючи зауваження керівництва підприємств, а також внести зміни та доповнення до «Положення про порядок кваліфікаційної атестації та присвоєння кваліфікації особам, які займаються професійно-технічним навчанням». Разом з тим необхідно законодавчо розмежувати компетенції центральних органів виконавчої влади, органів місцевої влади, а також підприємств, установ, організацій щодо розвитку системи професійного навчання персоналу на виробництві.

На сьогодні майже в усіх регіонах України обласними центрами підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів застосовуються такі види підвищення кваліфікації як: навчання за професійними програмами; тематичні постійно діючі семінари; тематичні короткострокові та виїзні семінари; стажування; самостійне навчання.

Так, зокрема, однією із дієвих форм підвищення кваліфікації персоналу на сьогодні визнано проведення тренінгових програм, де інформація подається стисло, а факти та викладена інформація здійснюється без вступних пояснень.

Тематичні короткострокові виїзні семінари не дають змоги повноцінно використати групові або інші активні форми проведення навчальних занять. Під час тематичних постійно діючих семінарів підвищують кваліфікацію працівники, які вже мають стаж роботи на підприємствах, і вже знають, що саме їм потрібно для вдосконалення професійної діяльності, на що звернути увагу, і вони готові навчатися. Із слухачами цієї категорії цікаво та змістовно проходять семінарські і практичні заняття, ділові ігри, обмін досвідом. Найбільш досвідчених з них, які мають хист до педагогічної діяльності, запрошують для проведення занять у групах вперше прийнятих працівників разом із викладачем навчального закладу.

Серед значної кількості різновидів тренінгів виділимо ті, які забезпечують формування не тільки предметних компетенцій (знань, умінь, ставлення та навичок з конкретного напрямку економічної освіти), але й ключових компетентностей:

- професійний тренінг (бізнес-тренінг, бізнес-освіта, корпоративний, професійного продажу, маркетинг-тренінг, HR менеджмент);
- тренінг лідерства (дослідження проблем конкуренції і влади, ведення переговорів, управління конфліктами, управлінський, командного розв'язання проблем, управління персоналом);
- комунікативний тренінг (спілкування та розвитку, формування комунікативних умінь, розв'язання конфліктів, успішне ведення переговорів, міжособистісне спілкування, комунікаційний тренінг);
- соціально-психологічний тренінг, який зорієнтований на розвиток соціально-психологічних характеристик особистості [8].

Не дивлячись на те, що виїзні семінари мають перевагу перед тренінгами у відношенні економії коштів, адже здатні охопити більшу кількість працівників за той самий період навчання, що суттєво економить кошти, якщо мова іде про співвідношення мета-результат, то, тренінги для професійної діяльності працівників

підприємства є набагато важливішими.

Результати порівняння видів підвищення кваліфікації персоналу підприємства наочно можна зобразити у вигляді таблиці 1.

Серед критеріїв, за якими здійснюють порівняння цих видів варто виділити мету того або іншого освітнього завдання, за допомогою якої і визначаються переваги або недоліки кожного із видів підвищення кваліфікації працівників підприємства.

Що стосується післядипломної підготовки керівних кадрів в нашій країні, то згідно із традиційними підходами підвищення кваліфікації може здійснюватись не рідше одного разу на 5 років завдяки участі у конференціях, з'їздах, тематичних семінарах, тренінгах або самоосвіті. Разом з тим, врахування високих суспільних очікувань, напруженості роботи, плинності кадрів на одній посаді створює невідповідну якість такої підготовки. Повноваження керівника фактично зводяться до виконання обов'язків, викладених у посадовій інструкції, при цьому існують прогалини у створенні програм розвитку для молодих (новопризначених) керівників, система оцінювання діяльності за ефективністю управлінських рішень, тренінгові програми розвитку лідерських якостей, тощо. За таких умов становлення особи як керівника відбувається під впливом навколишнього середовища та залежить від особистих рис, де перед кожним керівником стоїть вибір: або наслідувати приклад свого керівника, або діяти абсолютно протилежно, або навмання.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця видів підвищення професійно-кваліфікаційного рівня персоналу підприємства

Критерії	Тренінги	Професійні програми підвищення кваліфікаційного рівня: семінари та лекції
Мета	Підвищення можливостей, результативності виконаних обов'язків якості діяльності окремого працівника підприємства; стимулювання і мотивація персоналу, підвищення його професійної компетентності	Фахове вдосконалення та оновлення знань і набуття вмінь працівників, які займають відповідні посади на підприємстві
Спільна / колективна діяльність	Є основним методом проведення тренінгів	Здійснюється лише в процесі проведення ділових ігор
Спрямованість	Погляд на існуючу ситуацію носить системний характер, переоцінка наявного досвіду, розвиток особистості	Особистісний розвиток
Мотивація	Залежить від очікувань слухачів	
Витрати на матеріально-технічне забезпечення	Значні	Незначні
Суб'єкт впливу	Працівник підприємства	
Об'єкт впливу	Здібності та психологічні якості	Навички, вміння, знання
Керованість	Середня	Висока
Роль викладача	Моделювання існуючої ситуації з метою набуття знань та відпрацювання навичок	Передача знань, аналіз та оцінка практичних ситуацій
Очікування слухачів	Підвищення кваліфікації; удосконалення якості діяльності	Позитивна оцінка за диференційованим заліком
Критерії	Тренінги	Професійні програми підвищення кваліфікації: лекції, конференції, семінари
Забезпечення роздатковим матеріалом	100 %	Можливий, проте лише для окремих слухачів

Можливість використання активних форм проведення занять	100 %	100 % можливість, але висока затратність
Індивідуальний підхід	100 %	Можливий, проте лише до окремих слухачів
Способи впливу	Нестандартні: проведення майстер-класів, навчань, виконання завдань за принципом «дію, виконую, створюю».	Стандартні: лекції, практичні, семінарські заняття (як правило: «слухаю, запам'ятовую»).

Таким чином, реалізація професійного зростання керівника можлива за рахунок двох альтернативних типів: самоосвіти, що є самоорганізованим процесом, і навчання за програмами підготовки (організований процес). Існують поодинокі випадки змішаного типу, коли поєднуються обидва попередні.

За таких умов надзвичайно необхідним і корисним для керівників усіх рівнів є підвищення ефективності управлінської діяльності за рахунок проведення тренінгів, що дозволяє вийти за межі суто офіційного стилю та сприяє розвитку навичок самоаналізу, організаторських здібностей, аналітичного, критичного мислення; командних ігор, котрі створюють можливості для відпрацювання навичок спілкування, особистої поведінки, активної взаємодії з іншими колегами тощо.

Висновок та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Враховуючи вищевикладене, з метою ефективного формування механізму мотивації персоналу підприємства дуже важливим є створення програм підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників. Виконанню поставлених завдань, спрямованих на якісну підготовку працівників, сприятиме врахування індивідуальних якостей особистості, усвідомлення необхідності чіткого визначення мети, формування кола учасників, спільна колективна діяльність, ретельний підбір матеріалу для формування програм із підвищення кваліфікації. Таку роботу доцільно розпочинати не із вивчення можливостей формування 3-5-денних тренінгів, а з розробки програм кількох модулів: за професійним спрямуванням і загальний модуль. Тож, якщо необхідно оновити чи розширити теоретичні знання, керівник структурного підрозділу підприємства визначає, в якому з цих модулів або у навчанні за професійною програмою його працівникові варто взяти участь з метою удосконалення професійної діяльності та мотивації персоналу до виконання поставлених перед ним обов'язків.

Отже, внесення змін у систему підвищення кваліфікації працівників підприємства сприятиме удосконаленню професійно-кваліфікаційного рівня персоналу та формуванню дієвого мотиваційного механізму. Для відповідного коригування елементів кадрової політики та системи управління персоналом, необхідно застосовувати систему показників комплексної оцінки ефективності механізму мотивації персоналу. Запропоновані рекомендації щодо підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників з метою формування мотиваційного механізму на підприємстві можуть бути вдосконалені в подальших дослідженнях з метою пошуку оптимальних управлінських рішень на промислових підприємствах з урахуванням сучасних умов господарювання.

Список використаної літератури

1. Концепція гуманітарного розвитку України : Проект від 14. 03. 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Table/koncsep.htm>; Projekt Kontseptsii humanitarnoho rozvytku Ukrainy. – 11. 03. 2008. – URL : <http://old.niss.gov.ua/Table/koncsep.htm>

2. Меморандум непрерывного образования Европейского Союза [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.znanie.org/dosc/memorandum.html>.; Memorandum nepreryvnogo obrazovaniya Evropeiskogo Soiuz. – URL: <http://www.znanie.org/dosc/memorandum.html>.

3. Про затвердження Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування : Постанова Кабінету міністрів України від 07 лип. 2010 року № 564 // Комп'ютер. інформ.-прав. система «Ліга». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.liga.net>.; Pro zatverdzhennia Polozhennia pro systemu pidhotovky, perepidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii derzhavnykh sluzhbovtiv i posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia : Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 07 lyp. 2010 roku № 564 // Компіутер. информ.-прав. система «Ліга». URL : www.liga.net.

4. Методичні рекомендації щодо визначення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою у навчальних закладах за напрямками та спеціальностями: [прак.-метод. вид.] // НДІ праці і зайнятості населення Мінпраці та НАН України. – К.: 2004. – 56 с.; Metodychni rekomendatsii shchodo vyznachennia obsiahiv pidhotovky fakhivtsiv z vyshchoiu osvitoiu u navchalnykh zakladakh za napriamamy ta spetsialnostiamy: [prak.-metod. vyd.] // NDI pratsi i zainiatosti naseleennia Minpratsi ta NAN Ukrainy. – К.: 2004. – 56 с.

5. Методичні рекомендації щодо визначення потреби у фахівцях з повною вищою освітою / [прак.-метод. вид.] // НДІ праці і зайнятості населення Мінпраці та НАН України. – К.: 2004. – 43 с.; Metodychni rekomendatsii shchodo vyznachennia potreby u fakhivtsiakh z povnoiu vyshchoiu osvitoiu / [prak.-metod. vyd.] // NDI pratsi i zainiatosti naseleennia Minpratsi ta NAN Ukrainy. – К.: 2004. – 43 с.

6. Конвенція МОП № 142 «Про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів» / Рек. № 150 «Щодо професійної орієнтації та професійної підготовки у галузі розвитку людських ресурсів» // МОП. Конвенції та рекомендації 1965–1999. – [Том 2]. – МОП, Женева: 1999. – С. 1025–1048.; Konventsiiia MOP № 142 «Pro profesiinu oriientatsiiu ta profesiinu pidhotovku v haluzi rozvytku liudskykh resursiv» / Rek. № 150 «Shchodo profesiinnoi oriientatsii ta profesiinnoi pidhotovky u haluzi rozvytku liudskykh resursiv» // MOP. Konventsii ta rekomendatsii 1965–1999. – [Tom 2]. – MOP, Zheneva: 1999. – S. 1025–1048.

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної системи професійної орієнтації населення». – 27.01.1994 р. – № 48. – 101 с.; Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii derzhavnoi systemy profesiinnoi oriientatsii naseleennia». – 27.01.1994 r. – № 48. – 101 с.

8. Медвідь Л. А. Інформаційні технології і засоби навчання [Електронний ресурс] / Л. А. Медвідь. – 2009. – № 5 (13). – Режим доступу : <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>.; Medvid L. A. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia / L. A. Medvid. – 2009. – № 5 (13). – URL : <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>

Стаття надійшла до редакції 18.03.2016.

A. Klymchuk

EDUCATIONAL QUALIFICATION OF EMPLOYEES IMPROVING IN PROVIDING OF FORMING THE MECHANISM OF ENTERPRISE'S PERSONNEL MOTIVATION

The article investigates the essence of professional training and skill levels of workers as an important structural element of the formation mechanism of motivation of personnel.

The author defines the purpose, formed the main task and selected types of improvement of professional qualification of employees at the enterprise. The basic legal provisions of determining the conditions of training and professional development are set out.

Today almost all regional centers of Ukraine include the following types of training as professional learning programs; permanent thematic seminars; themed short and retreats; training; independent learning. It is proved that training programs today are one of the most effective forms of personnel development at the enterprise. The recommendations on forming tasks, definition of methods and programs of improvement of professional qualification of the personnel are proposed. In turn, leverage increasing professional qualification of workers should be the measures of development and implementation mechanism of the system of continuous professional training in manufacturing, covering legal, economic and organizational support. It is noted, that the legal regulation improving of these aspects should begin with the development and adoption of Ukraine's laws for the effective formation mechanism of personnel motivation, that is very important for programs creation of professional qualification of employees. The tasks performing aimed at quality training of employees will contribute the consideration of individual personality traits, awareness of the need of clearly defined goals, forming a circle of participants, the joint collective activity, careful selection of materials for the formation programs of training.

Thus, changes in the system of training of employees will contribute the improvement of professional qualification of the personnel and the formation of an effective motivational mechanism. For proper adjustment elements of personnel policy and the personnel management system, it is necessary to apply a system of indicators comprehensive assessment of the effectiveness of the motivation. In this way, the recommendations to the professional qualification improvement of workers are proposed to form a motivational mechanism for the enterprise, that could be improved in future studies in order to find the best management solutions in industrial enterprises with current economic conditions.

Key words: *professional qualification, skills, specialist, personnel motivation, mechanism of motivation, performance incentives, industrial enterprise.*

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 339.977

М. Ю. Рубцова

ТРАНСМІСІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ ЦІНОВИХ КОЛИВАНЬ НА РИНКУ НАФТИ НА ПЛАТІЖНІ БАЛАНСИ ТА ВАЛЮТНІ КУРСИ КРАЇН НЕТТО- ЕКСПОРТЕРІВ І НЕТТО-ІМПОРТЕРІВ НАФТИ

У статті проведено аналіз залежності між змінами цін на нафту і валютним курсом долара як основної міжнародної розрахункової одиниці на ринку нафти. Визначено канали трансмісійного механізму та проаналізовано макроекономічні ефекти цінової кон'юнктури на ринку нафти на платіжні баланси країн нетто-експортерів і нетто-імпортерів та їх економіки в цілому.

Ключові слова: ринок нафти, валютна політика, платіжні баланси, країни нетто-експортери нафти, країни нетто-імпортери нафти

Постановка проблеми. Стрімке падіння цін на нафту протягом 2015 року стало важливою детермінантою курсів світових валют, а також економічних тенденцій в основних країнах-експортерах та імпортерах нафти.

На сучасному етапі глобалізаційні процеси істотно змінили тенденції світового нафтового ринку, формуючи нові специфічні ознаки його розвитку й корегуючи довгострокові позиції країн на ньому. Говорячи про ціну на нафту, слід відмітити кон'юнктурний вплив на неї товарних і фондових ринків, а також країн, що використовують її в якості спекулятивного інструменту впливу. Потрібно також враховувати, що нафта поступово набуває рис фінансового активу (на зразок акцій або облігацій), зберігаючи при цьому свої фізичні та споживчі характеристики сировинного товару. Така властивість робить нафту особливим товаром, який часто використовується для хеджування фінансових ризиків та спекулятивних операцій.

Економіка США є однією з найбільш енергозалежних у світі. Відповідно, падіння цін на нафту обов'язково позначається на курсі національної валюти США – доларі. Коливання курсу долара як резервної валюти впливає не лише на макроекономічну ситуацію країни-емітента, а й загалом на процеси у світовому господарстві.

Виходячи з того, що зміни ціни на нафту безпосередньо впливають на інфляцію і на курси національних валют як нетто-експортерів, так і нетто-імпортерів чорного золота, а також зважаючи на неоднозначну позицію США на цьому ринку як експортера та імпортера нафти, доцільно, на наш погляд, розглянути трансмісійний механізм впливу світових цін на нафту на курс долара й платіжний баланс нетто-експортерів і нетто-імпортерів нафти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основі закордонних досліджень з означеної проблеми таких авторів як М. Адельман, С. Браун, Р. Дорнбуш, П. Кругман, М. Кенділ, Ф. Мишкін, К. Рогофф та ін. проводиться аналіз факторів ціноутворення на світовому ринку нафти, досліджується вплив його динаміки на світову економіку та визначаються сучасні підходи до прогнозування ціни на нафту. Зазначеною проблемою займалися такі закордонні науковці як М. Адельман, С. Браун, Р. Дорнбуш, П. Кругман, М. Кенділ, Ф. Мишкін, К. Рогофф, в роботах яких виконано аналіз факторів ціноутворення на світовому ринку нафти, досліджено вплив його динаміки на

світову економіку та визначено сучасні підходи до прогнозування ціни на нафту. В дослідженнях вітчизняних авторів В.Ф.Артюшкина, Г.Г. Бурлаки, А.А. Конопляника, Ю.В. Макогона, С.М. Пухова, С.В. Сапегіна, В.Л. Саприкіна головна увага зосереджена на різних аспектах формування попиту і пропозиції на світовому ринку нафти, впливі його кон'юнктури на національну економіку та регулюванні ринку нафтопродуктів в Україні. Тому визначення причинно-наслідкових зв'язків в ланцюзі «світові ціни на нафту – курс долара – платіжні баланси країн нетто-експортерів і нетто-імпортерів нафти» є цікавим і актуальним питанням сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Причина зв'язку між цінами на нафту та курсом долара лежить досить глибоко, але зміни відбуваються буквально відразу, оскільки ринок схильний реагувати ще до фундаментальних змін на підставі психологічних факторів.

При цьому самі США видобувають значну кількість нафти на своїй території (частина якої навіть експортується), проте для забезпечення потреб всього виробництва економіці США не вистачає власних запасів. Тому США змушені щороку закуповувати близько 9 млрд. барелів нафти, що робить цю країну одним із найбільших її споживачів.

Це істотно відображається на збільшенні вартості американських товарів як усередині країни, так і на зовнішніх ринках. А збільшення вартості товарів призводить до негативних наслідків для національної валюти.

Тому в найпростішому вигляді трансмісійний механізм впливу цін на нафту на курс долара буде виглядати так, як показано на рис. 1.

Рис. 1. Трансмісійний механізм впливу цін на нафту на курс долара

Джерело: розроблено автором

Крім цього, негативний вплив на курс долара США також має той факт, що для закупівлі нафти компаніям доводиться купувати інші іноземні валюти, оскільки експортери не завжди погоджуються на розрахунки в доларах. Зокрема, відносно нещодавно деякі арабські країни повністю перейшли на розрахунки за нафту в євро. В результаті впливу цих двох чинників при підвищенні ціни на нафту пропозиція долара збільшується, а його курс знижується. На рис. 2 відображено дзеркальну кореляцію між динамікою індексу долара та змінами ціни нафти.

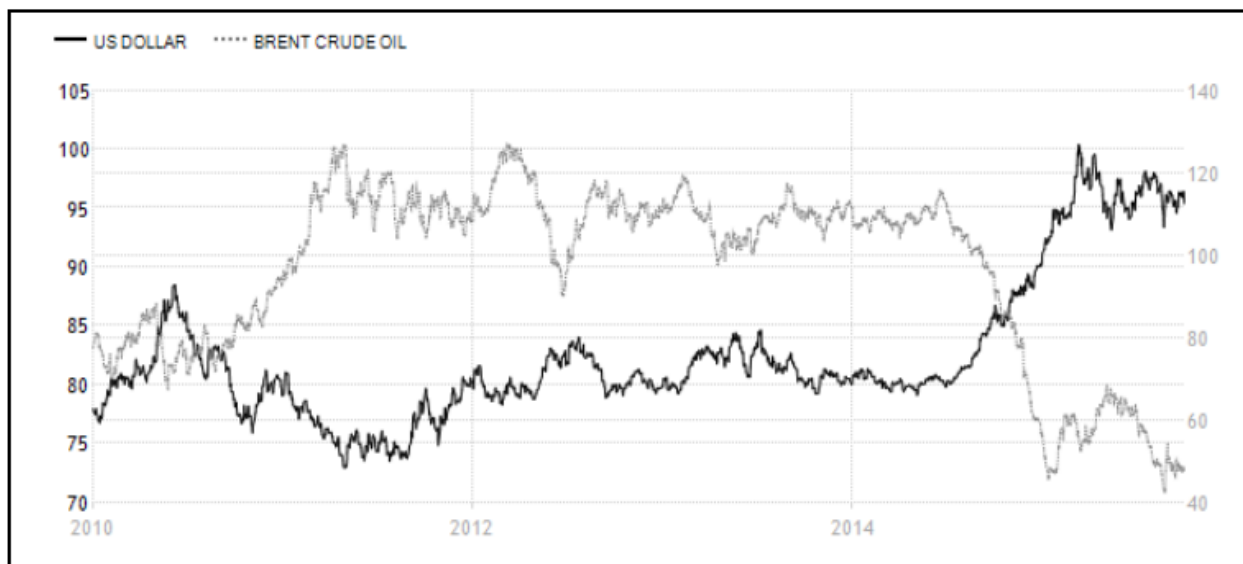

Рис. 2. Динаміка індексу долара та цін нафти Brent, 2010–2015 рр.

Джерело: [8]

Одним з проблемних питань аналізу залежності між цінами на нафту та валютним курсом є можливість існування їх взаємної каузальності. Існують два основні канали трансмісії, через які коливання цін нафти передаються на обмінні курси.

Перший канал реалізовується через умови торгівлі. Для країн- імпортерів нафти зростання цін останньої приводить до погіршення торговельного балансу і подальшого знецінення національної валюти. В цьому контексті Д. Бакус і М. Круціні продемонстрували, що зміна цін на нафту є значним детермінантом змін умов торгівлі. Отже, для долара США як національної валюти країни-імпортера нафти трансмісійний механізм виглядатиме так, як показано на рис.3.

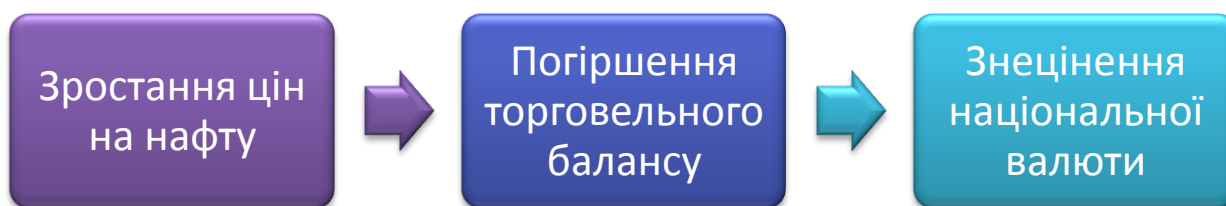

Рис. 3. Трансмісійний механізм для долара США як національної валюти країни-імпортера нафти

Джерело: розроблено автором

Другий канал впливу імплементується через ефект добробуту. П. Кругман та інші дослідники довели, що більш високі ціни на нафту спричиняють трансфер добробуту від імпортерів до експортерів нафти, що приводить до зміни валютного курсу країн-імпортерів через дефіцит поточного рахунку та вплив інвестицій [8]. Схематично зобразити цей канал трансмісійного механізму можна так:

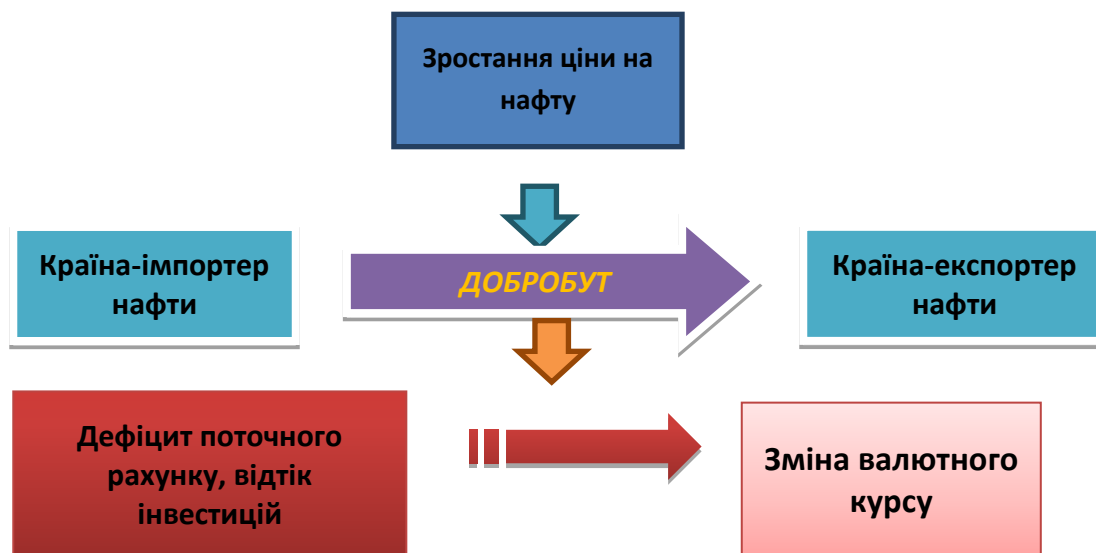

Рис. 4 Трансмiсiйний канал впливу через ефект добробуту

Джерело: розроблено автором

З іншого боку, негативна кореляція може виникнути через те, що зміни курсу долара також значною мірою позначаються на ціні нафти. Зокрема, обмінний курс може трансформувати ціни нафти через свій вплив на попит і пропозицію нафти та через фінансові ринки.

По-перше, знецінення долара США може стимулювати виробників нафти до зменшення її пропозиції та підняття цін на неї з метою стабілізації паритетної вартості їх власної експортної виручки у доларах.

По-друге, знецінення долара може також збільшити попит на нафту у зв'язку зі здешевленням імпорту в національній валюті країн, які не знаходяться в доларовій зоні. Крім того, деякі країни роблять прив'язку власних валют до долара (зокрема, Китай протягом тривалого часу). Знецінення долара може збільшити попит таких країн на нафту в разі загального зростання їх експорту, при цьому збільшення попиту прямо залежить від обсягів споживання країною нафти.

Що стосується курсу американського долара, то в останні роки спостерігається послаблення кореляції між його курсом та рівнем цін на нафту. Значну роль у цьому відіграло зниження показників імпорту нафти до США (зокрема, за період з 2008 до 2014 року – на 60%). За деякими оцінками, таке значне зниження фактично призвело до відсутності кореляції між цінами на нафту та курсом долара.

Для країн-експортерів нафти падіння ціни на «чорне золото» загалом є негативним фактором. Багато країн-експортерів нафти покладається на податкові надходження від видобутку та експорту нафти для фінансування державних витрат. Наприклад, Росія отримує 70% усіх своїх податкових надходжень саме від експорту нафти й газу. Падіння цін на нафту призводить до дефіциту державного бюджету, що вимагає або збільшення податків, або скорочення державних витрат. Інші експортери нафти, такі як Венесуела, покладаються на доходи від експорту нафти для фінансування значних соціальних виплат. Падіння цін на нафту в таких країнах може призвести до значного дефіциту бюджету й соціальних проблем.

Деякі нетто-експортери нафти, зокрема Саудівська Аравія та ОАЕ, створили значні валютні резерви, завдяки яким вони можуть «дозволити собі» тимчасові падіння цін на нафту. Саме тому в Саудівській Аравії досі не відбулося скорочення обсягів її виробництва.

Для країн-експортерів нафти збільшення ціни на неї призведе до збільшення обсягів її виробництва та, відповідно, рівня доходів, а відтак і внутрішніх витрат. Таким чином, зі збільшенням обсягу експорту нафти зростатиме її імпорт. Для країн-експортерів чисті ефекти для сальдо торговельного балансу й балансу поточних операцій залежатимуть від відносних коригувань в експорті та імпорті.

Коливання цін на нафту також може призвести до коливань у фінансовому балансі. Накопичення «нафтового» багатства в країнах-експортерах нафти може призвести до збільшення чистого припливу ПІІ в нафтовий сектор та інші сектори економіки цих країн. Проте збільшення валютних резервів зі зростанням експорту нафти, швидше за все, збільшить вплив фінансових ресурсів, щоб максимізувати прибуток від цих запасів поза абсорбційною спроможністю національної економіки.

Хоча падіння цін на нафту негативно впливає на державні бюджети країн-експортерів, цей вплив пом'якшується тим, що зниження цін на нафту обумовлене (частково) зміцненням долара.

Для країн-імпортерів нафти зниження цін на неї призводить до зниження рівня вартості життя. Знижуються транспортні витрати, які мають безпосередній зв'язок із вартістю нафти, що, крім іншого, призводить до зниження рівня інфляції. Так, падіння цін на нафту є однією з причин нещодавнього падіння рівня інфляції у Великобританії до 0%.

Зважаючи на стагнаційні процеси у сфері реальної заробітної плати таке падіння рівня вартості життя дасть можливість західноєвропейським споживачам отримувати більше дискреційних доходів (тобто доходів, які будуть витрачені). Падіння цін на нафту фактично рівноцінне зниженню податків. Теоретично падіння цін на нафту може призвести до зростання витрат на інші товари та послуги, що збільшить реальний ВВП.

Падіння цін на нафту має 3 основні макроекономічні ефекти для нетто-імпортерів «чорного золота»:

1. Зниження рівня інфляції.
2. Зростання обсягів виробництва.
3. Покращення стану платіжного балансу.

З рис.5 видно, що падіння цін на нафту (і зменшення рівня витрат фірм) змістить криву SRAS (Short Run Aggregate Supply – сукупна пропозиція в короткостроковому періоді) вправо, в результаті чого рівень інфляції знизиться, а реальний ВВП зросте. Деякі економісти зазначають, що 10-відсоткове падіння цін на нафту призводить до збільшення ВВП на 0,1%.

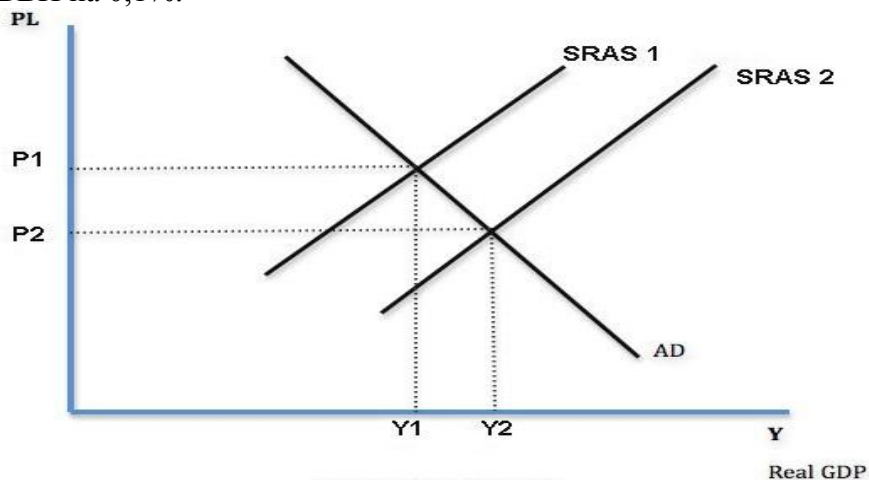

Рис. 5 Залежність рівня ВВП від сукупної пропозиції нафти в короткостроковому періоді

Джерело: [6]

Країни-імпортери нафти виграють від зменшення ціни на нафту і тому, що це дозволить їм скоротити дефіцит поточного рахунку). Це має особливо важливе значення для таких країн як Індія, яка покриває 75% внутрішніх потреб у нафті імпортом і останнім часом має значний дефіцит поточного рахунку.

У разі зростання цін на нафту (як очікуваного, так і непередбачуваного) у країнах-імпортерах нафти, швидше за все, відбудеться зниження обсягів виробництва й рівня доходів, що призведе до зменшення експорту та погіршення торговельного балансу, а також балансу поточних операцій.

Для країн-імпортерів нафти нелегко спрогнозувати вплив зростання цін на нафту на фінансові потоки й потоки ПІІ. При збільшенні імпорту нафти погіршення балансу поточних операцій може призвести до зростання потреби в зовнішніх запозиченнях, результатом чого буде розширення фінансових потоків, а також чистих потоків ПІІ.

Зазвичай країни-імпортери нафти позитивно ставляться до падіння цін на «чорне золото». Для країн-імпортерів зменшення цін на нафту означатиме підвищення чистого реального доходу споживачів, зниження витрат виробників, а також покращення платіжного балансу. Проте одним із наслідків зміцнення долара США є те, що позитивний ефект від зниження цін на нафту не призведе до прискорення зростання попиту в інших країнах, тобто значного зростання світової економіки чекати не варто. Більше того, нині висловлюється глибоке занепокоєння перспективами європейської і світової економіки.

Перш за все, падіння цін на нафту в значній мірі є відображенням низьких темпів економічного зростання у світі, що обумовлює слабкість світового попиту на неї. Отже, падіння цін на нафту є відображенням слабого зростання світової економіки, а не провісником економічного відновлення.

Останнім часом найбільше побоювання країн ЄС (які переважно є імпортерами нафти) пов'язане з дефляцією, рівень якої за останні 5 років впав до мінімального значення (0,4% у серпні 2014 року). Частка товарів у країнах Єврозони, які падають у ціні, останнім часом складає 31%. Це викликає стурбованість, оскільки дефляція зазвичай причиняє серйозні макроекономічні проблеми:

- зниження рівня споживчих витрат та інвестицій (оскільки споживачі й фірми відкладають здійснення витрат та інвестицій).
- збільшення реального боргового навантаження (що є особливо гострою проблемою для найбільших боржників Єврозони, яким буде ще важче зменшити обсяг боргу відносно ВВП).

Падіння цін на нафту має позитивний ефект для її споживачів з більш високим рівнем дискреційного доходу, але, враховуючи дефляцію і низький рівень довіри споживачів, вони напевно віддаватимуть перевагу заощадженню, а не збільшенню витрат.

Є побоювання, що в разі посилення дефляційних процесів у Єврозоні їх буде важко (або взагалі неможливо) подолати, що призведе до тривалого періоду стагнації, яка дедалі ускладнить проблему зменшення рівня боргу відносно ВВП.

Висновки. Різке зниження цін на нафту в 2014–2015 роках спричинило суттєвий макроекономічний шок для нетто-експортерів нафти. Таке падіння цін вплинуло й на курс долара, а також позитивно (в короткостроковому періоді) позначилося на платіжному балансі й економічному становищі нетто-імпортерів нафти.

З-серед країн, які суттєво залежать від видобутку й експорту нафти, пом'якшити негативні наслідки для ВВП від падіння цін на нафту вдалося тим країнам, які відповіли на нього масштабним фіскальним стимулюванням (країни Перської затоки, Бруней, Алжир). Утім вони зазнали погіршення фінансових позицій і стану балансу поточних рахунків.

Країни-експортери нафти, які проводили зважену макроекономічну політику і створили значні фінансові буфери в роки економічного підйому (країни Перської затоки, Норвегія, Бруней), мали більше можливостей для маневру у виборі заходів політики порівняно з країнами, які мали невеликі або мінімальні резерви. Вони, зокрема, можуть використовувати антициклічну фіскальну політику для пом'якшення впливу падіння цін.

Вплив монетарних режимів є менш однозначним. Країнам із плаваючим обмінним курсом і режимом таргетування інфляції (Канада, Колумбія, Індонезія, Малайзія і Норвегія) вдалося плавно скоригувати свої обмінні курси, уникнувши турбулентності на фінансових ринках чи інфляційного впливу. Проте економіки цих країн не так залежні від експорту нафти, і саме така структурна диверсифікація, а не валютний режим, може бути ключовим фактором у вдалому коригуванні макроекономічної політики. З іншого боку, країни, які мають довгострокові зобов'язання щодо прив'язки своїх валют до долара (Бруней і країни Перської затоки, крім Кувейту), також змогли уникнути фінансових потрясінь і продовжити шлях економічного зростання. Прив'язка їхніх валют до долара відіграла важливу роль для цінової стабільності та макроекономічної надійності. Тому не можна стверджувати, що гнучкі обмінні курси краще служитимуть для економік саме цих країн.

Список використаної літератури

1. Impact of balance of payments imbalance caused by oil import [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ukessays.com/essays/economics/impact-of-balance-of-payments-imbalance-caused-by-oil-import-economics-essay.php>.
2. Impact of falling oil prices [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.economicshelp.org/blog/11738/oil/impact-of-falling-oil-prices/>.
3. Impact of oil prices [Electronic resource] // Daily Times. – 2014. – Access mode: <http://www.dailytimes.com.pk/opinion/15-Dec-2014/impact-of-oil-prices>.
4. Kandil M. Exchange Rate Fluctuations and the Balance of Payments: Channels of Interaction in Developing and Developed Countries / Magda Kandil. // Journal of Economic Integration. – 2009. – №24. – С. 151–174.
5. Krugman P. Oil Shocks and Exchange Rate Dynamics [Electronic resource] / Paul Krugman // National Bureau of Economic Research. – 1983. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nber.org/chapters/c11382.pdf>.
6. The impact of the oil-price shock on net oil exporters [Electronic resource]. – Access mode: <http://bruegel.org/2015/11/the-impact-of-the-oil-price-shock-on-net-oil-exporters/>.
7. The Shale Revolution Is Changing How We Think About Oil And The Dollar [Electronic resource] // Business Insider. – 2014. – Access mode: <http://www.businessinsider.com/us-dollar-oil-prices-correlation-2014-10>.
8. Лизун М. В. Взаємна каузальність цін на нафту та валютних курсів [Електронний ресурс] / М. В. Лизун. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/.../2311; Lyzun M. V. Vzayemna kauzalnist tsin na naftu ta valyutnykh kursiv / M. V. Lyzun. – 2015 Access mode: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/.../2311 [in Ukrainian]
9. Почему падает нефть и как это связано с курсом доллара [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://utmagazine.ru/posts/6650-pochemu-padaet-neft-i-kak-eto-svyazano-s-kursom-dollara>; Pochemu padayet neft i kak eto svyazano s kursom dollara [Electronic resource]. – 2015. – Access mode: <http://utmagazine.ru/posts/6650-pochemu-padaet-neft-i-kak-eto-svyazano-s-kursom-dollara>. [in Russian]

10. Цена на нефть, курсы валют и неоднозначное влияние санкций на РФ - Forbes [Электронный ресурс] // Корреспондент. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://korrespondent.net/business/economics/3509508-tsena-na-neft-kursy-valuit-y-neodnoznachnoe-vliyaniye-sanktsyi-na-rf-Forbes>; Tsena na neft, kursy valyut i neodnoznachnoye vliyaniye sanktsyi na RF – Forbes [Electronic resource] // Korrespondent. – 2015. – Access mode: <http://korrespondent.net/business/economics/3509508-tsena-na-neft-kursy-valuit-y-neodnoznachnoe-vliyaniye-sanktsyi-na-rf-Forbes> [in Russian]

Стаття надійшла до редакції 17.02.2016.

M. Rubtsova

TRANSMISSION MECHANISM OF INFLUENCE OF PRICE FLUCTUATIONS AT OIL MARKET ON BALANCES OF PAYMENTS AND EXCHANGE RATES OF THE COUNTRIES WHICH ARE NET EXPORTERS AND NET IMPORTERS OF OIL

The problem of rapidly falling oil price that has implications for the economic performance of oil exporters, oil importers, oil consumers and national economies as a whole is highlighted. The opinions concerning ambiguous effects of this price fall that may either give impulse to boosting rates of the global economy or trigger chain-like transformations at the currency market and the gold market, with the inevitable change in the disposition of both major and minor agents of the global economy. The mechanism for transmission of the effects of price fluctuations at the oil market on balances of payments and currency exchange rates of countries that are net exporters and net importers of oil is discussed from this perspective.

The article contains analysis of macroeconomic effects for national economies of the countries that are net exporters and net importers of oil, resulting from the fall of global oil price. The correlation between change in oil price and exchange rate of dollar as the basic international unit of accounting at oil market is highlighted. The mechanism for transmission of dependence between oil price and currency exchange rate through the trade conditions channel and the welfare channel is analyzed.

The analysis shows essential influence of oil price on change in trade conditions in part of elasticity of demand and supply, on the one hand, and transfer of welfare from oil importers to oil exporters, entailing change in the currency exchange rate in oil importing countries through deficit of the current account and outflow of investment, on the other hand.

The effects of oil price dynamics for macroeconomic conditions of countries that are net exporters and net importers of oil are estimated by analyzing changes in their balances of payments and measures of monetary and budget policies, with account for stagnation processes.

The controversial nature of the effects of monetary regimes in the above countries regarding the link of their national currencies to the American dollar and the degree of their economic dependence on global oil demand and exports is highlighted. It is emphasized that the countries that were pursuing balanced macroeconomic policies and could create strong financial buffers in the years of economic growth, were more capable for maneuvering with political measures than the countries that had small or minimal reserves. The anti-cyclic fiscal policy is proposed for the latter group of countries, to mitigate the effects of oil price fall.

Keywords: oil market, currency policy, balances of payment, countries that are net exporters of oil, countries that are net importers of oil.

УДК 339.9

А.А. Брятко

АНТИКРИЗОВА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ: ЗАГАЛЬНІ РИСИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

В статті проаналізовано антикризові заходи європейських країн пострадянського простору в період світової фінансово-економічної кризи. Розглянуто передкризовий стан економік Білорусі, Молдови та України. Визначено особливі риси антикризових кроків кожної вищезазначених з держав. Досліджено результати кризового менеджменту.

Ключові слова: Світова фінансово-економічна криза, антикризове регулювання, пострадянський простір, посткризове зростання.

Постановка проблеми. Прискорені темпи інтеграційних процесів на європейському континенті та створення єдиних правил конкурентної гри створили умови до швидкого зростання країн східної Європи. Освоєння зовнішніх ринків дозволило наростити експортні надходження та підвищити добробут населення. Однак, в результаті світової фінансово-економічної кризи, мало місце значне просідання більшості макроекономічних показників, а рівень антикризового управління та ефективність державних механізмів яскраво окреслили кількість та глибину проблем, які має кожна національна економіка. В контексті даної проблеми необхідно провести аналіз східноєвропейських країн – членів ЄС та країн пострадянського простору окремо. Дана стаття буде присвячена саме пострадянським країнам. Окрім цього, необхідно окреслити, що аналіз буде обмежено Білоруссю, Молдовою та Україною, адже аналіз антикризової політики було проведено в рамках БРІКС [2], а прибалтійські країни є членами ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В сучасній економічній науці існує два підходи до аналізу економічних можливостей країн пострадянського простору. До першого відносяться дослідники, які розглядають дане об'єднання як достатньо інтегровану структуру, спроможну до колективних дій, направлених на протистояння кризовим тенденціям (А. Архангельська, Є. Петрікова, Н. Целишев). Другий включає вчених, що вважають примат внутрішньої детермінанти основним, характеризуючи міждержавну взаємодію як низькоефективний координаційний майданчик (С. Алексашенко, Р. Байгулов).

Виходячи з тенденцій в науковому середовищі, можна говорити про **недостатній рівень аналізу** антикризових заходів європейських країн пострадянського простору з точки зору трансформації загального впливу держав на світовій арені.

Виходячи з вищезазначеного, **цілями статті** є визначення передкризового становища кожної з країн, характеристика національних антикризових заходів, визначення їх ефективності.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи антикризові програми Білорусі, Молдови та України, треба перш за все визначити основні одиниці аналізу та часові рамки дослідження. Основними індикаторами аналізу держав будуть виступати: ВВП, баланс поточного рахунку, експорт-імпорт, темп інфляції, дефіцит-профіцит бюджету, рівень закредитованості, ставка рефінансування, рівень заборгованості, міжнародні резерви, обмінний курс, грошова пропозиція (M1, M2), капіталізація фондового ринку, динаміка попиту на золото. З метою бачення повної картини, доцільно навести дані

щодо цих індикаторів перед дослідженням кожної країни окремо в часовому проміжку від 2006 до 2014 року.

Отже розпочнемо аналіз кожної країни окремо.

Таблиця 1

Білорусь*									
Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Макроекономічні показники									
Розмір ВВП (млрд дол.)	36,9	45,2	60,7	49,2	55,2	59,7	63,6	73,0	76,1
Темп зростання/падіння ВВП	10,0	8,6	10,2	0,2	7,7	5,5	1,7	1,1	1,6
Відхилення від світового ВВП	5,9	4,67	8,73	2,27	3,62	2,66	-0,53	-1,25	-0,87
Баланс поточного рахунку (розмір до ВВП)	-3,8	-6,7	-8,2	-12,5	-15,0	-8,5	-2,9	-10,4	-6,7
Експорт/імпорт (розмір до ВВП)	60/64	61/67	61/69	50/62	53/67	81/82	81/77	60/63	57/58
Темп інфляції	10,7	12,9	21,2	5,7	11,1	71,2	75,4	21,1	18,1
Бюджет (%)	1,5	0,4	2,4	0,2	-1,5	1,7	0,1	-	-
Кредитний ринок									
Кредитування (до ВВП)	20,2	24,8	28,6	37,1	44,4	39,2	22,5	23,7	24,5
Ставка рефінансування**	10,5	10,5	11,0	13,5	12,0	24,25	35,5	27,0	21,75
Короткострокові кредити до зовнішнього боргу	67,0	58,9	50,0	41,5	41,8	39,6	34,5	34,7	-
Сукупний борг до ВВП	17,7	27,6	24,9	44,8	51,4	56,8	53,1	54,4	52,6
Валютний ринок									
Міжнародні резерви (млрд дол.)	1,3	4,1	3,0	5,6	5,0	7,8	8,0	6,6	5,0
Обмінний курс (до дол. США)	2144	2146	2136	2793	2978	4974	8336	8880	10224
Грошова пропозиція (M1)	9308	11614	14120	14885	18714	35165	50061	56140	65159
Грошова пропозиція (M2)	17505	24506	30961	38107	50260	111195	161293	193306	239442
Фондовий ринок									
Капіталізація до ВВП (%)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Золото									
Попит ЦБ (млрд дол.)	0,317	0,226	0,376	0,808	1,594	1,852	2,286	1,717	1,654

* За даними World Bank, access regime: <http://data.worldbank.org>

** За даними Национальный банк республики Беларусь. Ставка рефинансирования, режим доступа: <http://www.nbrb.by/statistics/MonetaryPolicyInstruments/RefinancingRate/>

Білорусь, одна з небагатьох країн пострадянського простору, зуміла зберегти та розвинути структуру народного господарства, що залишилась з часів СРСР. Докризовий період її розвитку характеризується значним кластером державних підприємств в структурі економіки. Зокрема на початку двотисячних років цей

показник складав близько 75%. Ключовою галуззю експорту є і залишається переробка нафти, нафтопродуктів та виробництво мінеральних добрив. Домінує на цьому ринку виробниче об'єднання «Белнефтехим», «Беленерго», «Белтрансгаз». В поєднанні із сферою послуг експортна складова займає приблизно 60% від ВВП країни.

В площині фінансової політики, фундаментальну роль відіграла політика підтримки економічного зростання. З 2004 по 2008 роки ВВП країни зростав приблизно на 10% щороку. Таких результатів вдалося досягти в результаті як адміністративного тиску, так і комплексу регуляторних заходів.

До основних інструментів регулювання можна віднести підтримку курсової стабільності через опосередкований перерозподіл коштів державного бюджету (державна мала профіцитний бюджет аж до 2009 року), зменшення долі короткострокового кредитування в структурі зовнішнього боргу (з 2006 по 2008 роки на 28,3%), зростання грошової пропозиції (M2) на 35-40% щороку, трикратне збільшення міжнародних резервів в останній передкризовий рік до 4,1 млрд. дол.

До проблемних аспектів господарства країни в передкризовий період можна віднести значне від'ємне сальдо торгового балансу та високу залежність від кон'юнктури на ринку нафтопродуктів Російської Федерації.

Цікавим є той факт, що Білорусь доволі стійко витримала удар першої хвилі кризи. Зокрема, доволі швидко вдалося відновити зростання ВВП шляхом державного до фінансування уражених галузей та різкої девальвації курсу білоруського рубля.

Однак у 2011 році розпочалася друга хвиля антикризового розбалансування, що в поєднанні з політичною кон'юктурою та вимушеною девальвацією спричинило до різкого скорочення темпів зростання та розкручування інфляційної спіралі. В 2011-2012 роках інфляція склала 71,2-75,4%. В результаті чого уряд склав план соціально-економічного розвитку країни на 2012 рік, який передбачав:

- різке зниження темпів інфляції;
- вихід на позитивне сальдо торговельного балансу;
- приватизацію малоефективних підприємств;
- імпортозаміщення [10].

Крім того, Білорусь звернулася до антикризового фонду ЕврАзЕС з проханням виділення 3 млрд. дол. кредиту.

Втім, навіть такі кроки не змогли стабілізувати ситуацію в повній мірі і вже наприкінці 2014 - на початку 2015 року Національний банк країни вдався до ряду заходів з метою обмеження спекулятивного тиску на фінансовому ринку. З цією метою було запроваджено:

- податок на придбання іноземної валюти громадянами та підприємствами у розмірі 30%;
- зросла до 50% ставка по операціях з підтримки ліквідності банків;
- введено так званий «механізм гарантованого збереження вкладу» для фізичних осіб, що в значній мірі дозволяє компенсувати стрибки на валютному ринку [1].

Традиційною тенденцією розвитку економіки Білорусі є від'ємний платіжний баланс. В до кризовий період він складав приблизно -7% від ВВП у річному вираженні. В період гострої фази економічної кризи 2008 року він збільшився до -12,5%, досягнувши піку у 2010 році на рівні -15,0%. Разом з тим, починаючи з 2011 року цей показник почав поліпшуватися. Однак стійкої тенденції не було досягнуто, що призвело до значних коливань. За підсумками 2014 року цей показник склав -5,1 млрд. дол., або -6,7% від ВВП [13].

Доволі хиткою ситуація видається в розрізі сальдо торговельного балансу. Антикризова політика доволі стримано реагувала на виклики, які стояли перед країною в період гострої фази кризи, в результаті чого експортний потенціал Білорусі вдалось

відновити лише у 2011 році. Разом з тим, підсумком першої хвили регулювання стало формування позитивного сальдо торгівельного балансу на півні 4% ВВП та зростання експорту в 1,5 рази в 2011-2012 роках. Разом з тим, падіння світових цін на ключові продукти експорту знову знизили експортні можливості та спричинили до формування дефіцитного сальдо торгівельного балансу. За станом на кінець 2014 року цей показник слав -1% від ВВП.

Двозначна ситуація склала в розрізі поточних трансфертів. З одного боку в період гострої фази кризи уряд продемонстрував значні успіхи в нарощуванні даної складової. З 2008 по 2010 рік він збільшився з 412 млрд. дол. до 910 млрд. дол. Однак вже в середні 2011 року даний показник продемонстрував падіння. За результатами 2014 року чисті поточні трансферти з-за кордону склали -23,4 трлн. дол. [15]

Щодо державного боргу, то тут ситуація є доволі стійкою з тенденцією до його зростання. Найбільший стрибок боргових зобов'язань стався в період гострої фази кризи. За один рік він збільшився з 24,9% до 44,8 % від ВВП. В подальшому тренд характеризувався сталим зростанням. За період з 2009 по 2014 роки сукупний борг зріс з 22,1 млрд. дол. до 40,0 млрд. дол. Структура залишається стійкою і складається з наступних компонентів: 4% - прямі інвестиції, 21% - банки, 38% - реальний сектор економіки, 35% - державні органи управління, 2% - центральний банк [3]. Беручи до уваги постійне скорочення золотовалютних резервів, можна говорити про вразливість економіки до зовнішніх шоків.

Таким чином, дослідивши антикризову політику Білорусі, можна говорити про її відносну ефективність. Позитивними складовими є постійне зростання реального сектору економіки, стабілізація зовнішнього боргу та відносна стабільність торгівельного сальдо. Слабкою стороною є від'ємний баланс поточного рахунку та стан поточних трансфертів.

Таблиця 2

Молдова*									
Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Макроекономічні показники									
Розмір ВВП (млрд дол.)	3,4	4,4	6,0	5,4	5,8	7,0	7,2	7,9	7,9
Темп зростання/падіння ВВП	4,8	3,1	7,8	-6,0	7,1	6,4	-0,7	9,4	4,6
Відхилення від світового ВВП	0,69	0,83	6,33	-3,93	3,02	3,56	-2,93	7,05	2,13
Баланс поточного рахунку (розмір до ВВП)	-11,3	-15,2	-16,1	-8,2	-7,5	-11,0	-7,4	-5,0	-8,0
Експорт/імпорт (розмір до ВВП)	45/92	47/97	41/93	37/73	39/78	45/86	43/84	43/80	42/79
Темп інфляції	13,4	15,8	9,3	2,2	11,1	7,7	7,9	4,1	6,1
Бюджет (%)	0,2	-0,3	-0,4	-5,9	-2,6	-1,8	-2,0	-	-
Кредитний ринок									
Кредитування (до ВВП)	27,5	36,8	36,4	36,0	35,4	35,9	40,3	42,5	37,2
Ставка рефінансування**	13,25	14,25	17,0	8,25	6,5	8,25	4,75	3,5	4,25
Короткострокові кредити до зовнішнього боргу	32,1	32,1	35,2	37,4	32,7	33,2	32,0	34,2	-
Сукупний борг до ВВП	77,1	76,4	60,8	69,4	83,3	76,0	81,7	83,7	81,7

Валютний ринок									
Міжнародні резерви (млрд дол.)	0,775	1,3	1,6	1,4	1,7	1,9	2,5	2,8	2,1
Обмінний курс (до дол. США)	13,13	12,14	10,39	11,11	12,37	11,74	12,11	12,59	14,04
Грошова пропозиція (M1)	10,4	13,1	13,5	16,0	18,6	20,8	23,9	31,0	32,0
Грошова пропозиція (M2)	19,5	27,3	31,6	32,6	37,1	41,0	49,6	62,7	65,9
Фондовий ринок									
Капіталізація до ВВП (%)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Золото									
Попит ЦБ (млрд дол.)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,004	0,003	0,002

* За даними World Bank, access regime: <http://data.worldbank.org>

** За даними NBM interest rate, access regime: http://www.bnm.org/en/content/nbm-interest-rates?base_rates_full

Однією з найбільш вразливих країн до фінансової кризи стала Молдова. Визначальним фактором вразливості країни був значний коефіцієнт відкритості економіки на та наявність на її території замороженого конфлікту.

Загалом, передкризовий період розвитку республіки характеризувався проведенням ряду ліберальних реформ. Зокрема, у 2001 році відбулося підписання протоколу вступу держави до Всесвітньої торгівельної організації. А вже у 2006 році було імплементовано угоду GSP+ з ЄС про безмитну торгівлю ряду промислових товарів. Корекція правил гри на фінансовому ринку та доступу до іноземного капіталу призвело до незначного падіння в традиційних галузях народного господарства: виробництво цукру; дистильованих алкогольних напоїв; вина; тютюнових виробів; одягу; виробів з дерева та скла. Разом з тим, відбулося зростання в гірничодобувній промисловість, виробництві паперу, фармацевтичних препаратів, пластмасових виробів, будівельних матеріалів, прецизійних та оптичних інструментів.

Слабким місцем економіки Молдови в передкризовий період було негативне сальдо платіжного балансу. До 2008 року це показник був двозначним і напередодні криз становив -16,1% ВВП. Такий стан справ змушував уряд постійно накопичувати значні міжнародні резерви, які з 2006 по 2008 роки зросли маже вдвічі з 775 млн. дол. До 1,6 млрд. дол.

Крім того, постійно характерною рисою економіки країни був значний відсоток боргового навантаження (приблизно 75%) з високим рівнем короткострокових кредитів. Влітку 2008 року цей показник склав 35,2%.

Виходячи з вищезазначеного можна говорити про низьку стійкість економіки республіки в передкризовий період, що яскраво відобразилось на падінні ВВП в кінці 2008 – 2009 роках. В цілому, під час гострої фаз кризи, Молдова посіла друге місце на пострадянському просторі за рівнем падіння ВВП після України. В 2009 році ВВП зменшився на 6,0%.

До антикризових заходів першої хвилі можна віднести дії Національного банку Молдови та впровадження «Національної стратегії розвитку на 2008-2011 роки», які відображалися у наступних кроках:

1. Надання комерційним банкам 650 млн. леїв під 10% річних для фінансування виключно вітчизняних товаровиробників.

2. Підвищення гарантованого відшкодування вкладів фізичних осіб з 4,5 до 6,0 тис. лей

3. Державне гарантування для кредитування будівництва об'єктів завершених на 70%.
4. Прийняття мораторію на перевірки з боку контролюючих органів.
5. Активізація міжнародної політики направленої підвищення конкурентоздатності економіки (збільшення квот на експорт продукції до ЄС та активізація інвестиційних проектів з боку східних країн) [12].

До другої хвилі антикризових заходів відноситься «План дій щодо пом'якшення наслідків економічної кризи на період 2015-2017 років», який передбачає: «забезпечення макроекономічної стабільності, дебюрократизації та демонополізації ділового середовища, зниження адміністративного та податкового тягаря, залучення інвестицій в усі галузі національної економіки і просування ефективної комерційної політики» [7].

Економіка Молдови, як і Білорусі, має стійкий від'ємний платіжний баланс. В період з 2006 по 2007 роки цей показник коливався між -11% та -15% від ВВП. В період кризового розбалансування цей показник досяг пікового значення на рівні -16,1%, що змусило уряд прийняти ряд заходів для стабілізації ситуації. Вже з 2009 року цей показник вдалося зменшити вдвічі, хоча стійкої тенденції до його стабілізації не відбулося. У 2001 році він знову підскочив до позначки в -11%, знову впавши за рік до -7,4%. За підсумками 2014 року цей показник склав -639,1 млн. дол., або -8,0% від ВВП [13].

Загрозливою також є ситуація з від'ємним сальдо торгівельного балансу. До сьогоденішнього моменту країні так і не вдалося вийти на до кризовий рівень експорту. Більше того, частка імпорту до ВВП так і залишається на рівні 80%. Антикризова політика хоча і дозволяє потроху зменшувати від'ємність сальдо торгового балансу, але цих темпів явно не достатньо для навіть більш-менш стабільного розвитку країни, не кажучи вже про сталий розвиток. Зокрема, в до кризовий період сальдо торгівельного балансу складало -53% від ВВП. В період гострої фази кризи та за результатами антикризових заходів він скоротився до -40-41%. За станом на кінець 2014 року цей показник склав -37% від ВВП.

Значних успіхів в контексті поточних трансфертів добився уряд Молдови. На етапі гострої фази кризи відбулося скорочення даного показника з 17,0 млрд. дол. до 13,5 млрд. дол. Разом з тим, постійна увага до проблеми та вчасне регулювання дозволило вийти на до кризовий рівень у 2012 році. За станом на кінець 2014 року чисті поточні трансферти з-за кордону склали 21,6 млрд. дол. [15]

Державний борг країни також має негативну динаміку. За період з 2008 по 2014 роки сукупний борг збільшився з 3,7 млрд. дол. до 6,4 млрд. дол. Разом з тим, треба відмітити, що з 2012 року державний борг тримається в стійкому коридорі 81,5-84% від ВВП. Структура ж зовнішнього боргу починаючи з 2012 року виглядає наступним чином: 17% - прямі інвестиції, 10% - банки, 44% - реальний сектор економіки, 21% - державні органи управління, 7% - центральний банк [4]. Виходячи з того, що в 2014 році країна мала 2,1 млрд. дол. міжнародних резервів, можна говорити про вразливість економіки до зовнішніх шоків.

Отже, розглянувши антикризову політику Молдови, можна говорити про її низьку ефективність. За час кризи не відбулося ані стабілізації ні в сфері поточного рахунку, ні в зростанні експорту. Єдиним позитивним моментом є зростання поточних трансфертів.

Україна*									
Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Макроекономічні показники									
Розмір ВВП (млрд дол.)	107,7	142,7	179,9	117,2	136,4	163,1	175,7	183,3	131,8
Темп зростання/падіння ВВП	7,3	7,9	2,3	-14,8	4,2	5,2	0,2	0,0	-6,8
Відхилення від світового ВВП	3,19	3,97	0,83	-12,73	0,12	2,36	2,03	-2,35	-9,27
Баланс поточного рахунку (розмір до ВВП)	-1,5	-3,7	-7,1	-1,5	-2,2	-6,3	-8,2	-9,0	-4,0
Експорт/імпорт (розмір до ВВП)	46/49	45/50	47/55	46/48	51/53	50/56	48/56	43/52	49/53
Темп інфляції	14,9	22,8	28,6	13,1	13,8	14,1	7,8	4,3	14,7
Бюджет (%)	-1,0	-0,9	-1,5	-5,6	-6,5	-2,3	-4,1	-	-
Кредитний ринок									
Кредитування (до ВВП)	44,3	58,2	88,4	90,6	78,4	71,1	69,6	73,4	76,3
Ставка рефінансування**	9,0	8,25	11,5	11,25	8,75	7,75	7,5	7,0	10,5
Короткострокові кредити до зовнішнього боргу	29,2	29,0	21,0	19,0	21,8	24,1	25,6	23,6	-
Сукупний борг до ВВП	48,7	55,3	83,3	89,1	91,8	83,1	77,3	80,6	99,1
Валютний ринок									
Міжнародні резерви (млрд дол.)	22,3	32,4	31,5	26,5	34,5	31,7	24,5	20,4	7,5
Обмінний курс (до дол. США)	5,05	5,05	5,27	7,79	7,94	7,97	7,99	7,99	11,89
Грошова пропозиція (M1)	136,3	201,8	260,1	275,1	331,4	362,9	380,1	436,1	523,1
Грошова пропозиція (M2)	261,0	396,1	515,7	487,2	597,8	685,5	773,1	908,9	956,7
Фондовий ринок									
Капіталізація до ВВП (%)	7,9	8,1	5,1	5,3	4,7	4,9	5,0	-	-
Золото									
Попит ЦБ (млрд дол.)	0,515	0,697	0,742	0,943	1,243	1,379	1,896	1,638	0,916

* За даними World Bank, access regime: <http://data.worldbank.org>

** За даними Національного банку України, редим доступу:
http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53647&cat_id=44580

Найбільш вразливою до кризових шоків виявилась Україна. За даними Світового банку, ВВП країни за результатами гострої фази кризи зменшився на 14,8 %. Загалом, передкризовий період розвитку характеризувався значним коефіцієнтом впливу політичних факторів та кардинальної зміни напряду інтеграційних процесів. З 2001 по 2004 роки мало місце 10% зростання ВВП в річному обчисленні. Окрім того, було підписано ряд угод щодо формування та поетапного впровадження єдиних стандартів на базі Єдиного економічного простору. Разом з тим, після помаранчевої революції, відбулася зміна вектору розвитку на про європейський. Результатом стало

уповільнення економічного зростання у 2005 році до 2,7% [6]. В період 2005-2007 років ознаменувався таргетуванням фінансової стійкості та інвестиційної привабливості, поглибленням інтеграційних процесів, формування інституту ефективною приватної власності, лібералізацією і прозорістю державного управління економікою, боротьбою з корупцією. Разом з тим, саме цей процес сповільнив економічне зростання, призвів до зростання інфляції, а також збільшив національний борг особливо в частині короткострокових кредитних зобов'язань до 29% відсотків у 2007 році.

Отже, на етапі гострої фази кризи України перебувала на етапі незакінченого реформування системи державного управління та політичної кризи, що спричинило значне гальмування процесу прийняття та впровадження рішень, особливо оперативного характеру.

Основні антикризові заходи першої хвилі були визначені у «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України», за яким передбачається:

- надання кредитів для погашення, та обслуговування позик, одержаних вітчизняними суб'єктами господарювання до 15 вересня 2008 року;
- кредитування або співфінансування довгострокових проектів загальнодержавного значення;
- здешевлення кредитування проектів малого та середнього бізнесу, що впливають на рівень зайнятості населення;
- надання кредитів на завершення будівництва житла;
- розвиток внутрішнього попиту на товари, щодо яких спостерігається погіршення світової кон'юнктури;
- надання фінансової допомоги банкам, поповнення статутних капіталів державних банків та Державної іпотечної установи;
- викуп у забудовників або фінансових установ нереалізованого житла, що споруджувалися із залученням коштів фізичних осіб;
- надання громадянам державної підтримки на будівництво доступного житла шляхом сплати державою частини його;
- викуп державою у кредиторів іпотечних кредитів, отриманих фізичними особами на будівництво та придбання;
- впровадження мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення [11].

На виконання даного закону було прийнято ряд заходів, зокрема створювався спеціальний Стабілізаційний фонд, надавалась можливість участі держави в капіталізації банків за рішенням Кабінету Міністрів України на підставі пропозицій Національного банку України, вводився мораторій на розподіл чистого прибутку банку, збільшувались гарантії щодо повернення депозитів за рахунок Фонду гарантування вкладів до 150 тис. грн., розширювались права НБУ в частині регулювання діяльності банків, відбувалась прив'язка прожиткового мінімуму та мінімальних зарплат до індексу інфляції. Пакет заходів було розраховано до 2012 року.

Наступний період кризової дестабілізації відбувся у 2014 році та триває і до сьогодні. Ключовою причиною проблеми стало політичне протистояння, призупинення процесу євроінтеграції, зміна політичного режиму та, як результат, поляризація суспільства й військове протистояння. В період 2014-2015 років ВВП країни скоротився майже на 20%, причому тенденція до спаду зберігається. Виходячи з такої ситуації, Національний банк України прийняв ряд постанов, відповідно до яких встановлюється вимога обов'язкового продажу 75 відсотків валютної виручки та її поверненні в Україну у 90-денний строк, накладаються обмеження на продаж іноземної

валюти до еквіваленту 3 тисячі гривень в добу, накладається ліміт на видачу готівки в національній валюті в 300 тисяч гривень на добу.

Ці обмеження були продовжені ще на 3 місяці 2016 року, що відобразилося в Постанові НБУ №581 від 03.09.2015 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України»

За підсумками антикризових програм, можна говорити про їх достатню успішність на першому етапі та низьку результативність в посткризовий період. Зокрема, в розрізі питання платіжного рахунку, відбулося зниження даного показника з 7,1% у 2008 до 2,2% у 2010 році. Разом з тим, починаючи з 2011 року відбувся перелом, що призвів до подальшого його зростання, досягши посткризового піку у 2013 році (9,0%). За підсумками 2014 року цей показник склав -5,3 млрд. дол., або -4,0% від ВВП [13].

Ще однією проблемною стороною економіки України є співвідношення експорту та імпорту. Варто зазначити, що країні вдалося доволі швидко, вже на початку 2010 року відновити експортний потенціал, однак дана тенденція не мала стійкого характеру сформувавши понижувальний тренд вже у 2011 році. Загалом, період з 2011 по 2013 роки характеризувався нарощуванням від'ємного сальдо торгівельного балансу з 2,5 до 9,0%. За станом на кінець 2014 року, цей показник скоротився, та становив 4% від ВВП.

Доволі успішно відобразилась антикризова програма на зростанні поточних трансфертів. В період антикризового регулювання цей показник вдалося збільшити на 79,3%, або з 16,5 млрд. дол. у 2008 році до 29,5 млрд. дол. у 2011. Однак позитивну тенденцію не було закріплено, що спричинило сповзання даного показника до 18,6 млрд. дол. наприкінці 2014 року [15].

В питанні державного боргу ситуація має негативну динаміку. За період з 2008 по 2014 роки сукупний борг збільшився з 125,1 млрд. дол. до 130,7 млрд. дол. І хоча виходячи з абсолютних показників зростання не виглядає критичним, але беручи до уваги значне падіння ВВП, у відносному вираженні цей показник збільшився з 83,3% до 99,1% від ВВП. Структура ж зовнішнього боргу починаючи з 2009 по 2014 роки виглядала наступним чином: 6% - прямі інвестиції, 15% - банки, 56% - реальний сектор економіки, 18% - державні органи управління, 3% - центральний банк [5]. Виходячи з того, що в 2014 році країна мала 7,5 млрд. дол. міжнародних резервів, можна говорити про значну вразливість економіки України до зовнішніх шоків.

Таким чином, дослідивши антикризову політику України, можна говорити про її низьку ефективність. Зокрема, відбувається постійне зростання зовнішнього боргу, сальдо торгівельного балансу та поточні трансферти мають стійку від'ємну тенденцію. Єдиною позитивною складовою було зростання поточних трансфертів, що, втім, в результаті політичної дестабілізації також звелось нанівець.

Отже, дослідивши європейських країн пострадянського простору, можна зробити наступні висновки. Найбільш ефективною виявилась антикризова стратегія Білорусі. Позитивними складовими є постійне зростання реального сектору економіки, стабілізація зовнішнього боргу та відносна стабільність торгівельного сальдо.

Щодо Молдови, то тут можна говорити про низьку ефективність антикризових кроків. За час кризи не відбулося ані стабілізації ні в сфері поточного рахунку, ні в зростанні експорту. Єдиним позитивним моментом є зростання поточних трансфертів. Що не має сталого характеру у зв'язку з політичними негараздами та замороженим конфліктом у Придністров'ї.

Не менш загрозливою ситуація видається і в Україні. Перманентне зростання зовнішнього боргу, сальдо торгівельного балансу та поточних трансфертів має сталий характер. Як і в Молдові відбувалося зростання поточних трансфертів але дана

тенденція мала короткостроковий вплив, що не забезпечило стійкого стабілізуючого ефекту.

Список використаної літератури

1. Беларусь ввела 30% сбор на покупку валюты // by24.org. – 19.12.2014.; Belarus' vvela 30% sbor na pokupku valiuty // by24.org. – 19.12.2014. – Access regime: <http://by24.org/2014/12/19/belarus-has-introduced-a-30-percent-tax-on-the-purchase-of-currency/>
2. Брятко А.А. Причины мирового экономического кризиса и реакция стран БРИКС на него / А. Брятко – Дюссельдорф: LAP, 2015. – 72с.; Briatko A.A. Prichiny mirovoho ekonomicheskogo krizisa i reaktsiya stran BRIKS na nego / A. Briatko – Dusseldorf: LAP, 2015. – 72s.
3. Внешний долг Беларуси. Внешний долг стран мира.; Vneshniy dolg Belarusi. Vneshniy dolg stran mira. – Access regime: <http://svspb.net/danmark/vneshnij-dolg.php?l=belarus>
4. Внешний долг Молдавии. Внешний долг стран мира.; Vneshniy dolg Moldavii. Vneshniy dolg stran mira. – Access regime: <http://svspb.net/danmark/vneshnij-dolg.php?l=moldavija>
5. Внешний долг Украины. Внешний долг стран мира.; Vneshniy dolg Ukrainy. Vneshniy dolg stran mira. – Access regime: <http://svspb.net/danmark/vneshnij-dolg.php?l=ukraina>
6. Економічний розвиток країни (2007). Держзовнінформ.; Ekonomichnyi rozvytok krainy (2007). Derzhzovninform. – Access regime: <http://ukrexport.gov.ua/rus/economy/indicators/ukr/3046.html>
7. Министерство экономики разработало план антикризисных мер // ОКТР «Молдова». – 26 августа 2015.; Ministerstvo ekonomiky razrabotalo plan antykrizisnykh mer // OKTR «Moldova». – 26 avgusta 2015. – Access regime: <http://www.trm.md/ru/economic/ministerul-economiei-e-elaborat-un-set-de-masuri-anticriza/>
8. Национальный банк республики Беларусь. Ставка рефинансирования.; Natsionalnyi bank respubliki Belarus'. Stavka refinansirovaniya. – Access regime: <http://www.nbrb.by/statistics/MonetaryPolicyInstruments/RefinancingRate/>
9. Облікова ставка Національного банку України. НБУ.; Oblikova stavka Natsionalnoho banku Ukrainy. NBU. – Access regime: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53647&cat_id=44580
10. Правительство одобрило жесткий прогноз развития экономики на 2012 год // БелаПАН.; Pravitelstvo odobrilo zhestkiy prognoz razvitiya ekonomiki na 2012 god // BelaPAN. – Access regime: http://naviny.by/rubrics/economic/2011/11/08/ic_media_video_113_6163/
11. Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України. Верховна Рада України. Закон від 31.10.2008 № 639-VI.; Pro pershocherhovi zakhody shchodo zapobihannia nehatyvnykh naslidkam finansovoi kryzy ta pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchyykh aktiv Ukrainy. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakon vid 31.10.2008 № 639-VI. – Access regime: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/639-17>
12. Финансовая политика государства в условиях кризиса // TDRB.; Finansovaya politika gosudarstva v usloviyakh krizisa // TDRB. – Access regime: <http://www.cbpmr.net/resource/prbvd122-9.pdf>

13. Current account balance. The World Bank. – Excess regime: <http://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.GD.ZS>

14. NBM interest rate. – Access regime: http://www.bnm.org/en/content/nbm-interest-rates?base_rates_full

15. Net current transfers from abroad. The World Bank. – Excess regime: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.TRF.NCTR.CN>

16. World Bank. – Access regime: <http://data.worldbank.org>

Стаття надійшла до редакції 27.04.2016

A. Briatko

ANTI-CRISIS POLICY OF THE EUROPEAN POST-SOVIET COUNTRIES: COMMON CHARACTERISTICS AND NATIONAL FEATURES

Acceleration of integration processes in Europe and the establishment of common rules created conditions for rapid growth of Eastern Europe. The development of foreign markets allowed increasing the export earnings. However, interdependence of economies led to significant drawdown of most macroeconomic indicators during global financial crisis. At this point, the level of crisis management and efficiency of government mechanisms clearly outlined the number and depth of the problems included national economy of each European post-soviet country. This study excludes Baltic countries and Russia from the field of analysis. It creates the basis to the aim of this work. In order to maintain the goal, it is necessary to determine the pre-crisis position of each country, to highlight key anti-crisis measures and to analyze the results of regulations.

The basic analysis indicators are GDP, current account balance, exports-imports ratio, level of inflation, fiscal policy, debt rate of private sector, refinancing rate, the level of debt and its structure, international reserves, exchange rate, money supply, stock market capitalization, and dynamics of demand for gold.

First part of analysis discovers the positions of each country on international arena, common state of the national economy, main instruments of regulations as well as dynamic and direction of integration process in pre crisis period.

Second part describes key anti crisis measurements during acute and stable phases of the crisis. The study determines the following areas of ant crisis regulation: stabilization of the financial sector, support of exporters, financing of major infrastructure projects, support of domestic demand.

The main results of government anti crisis polices are analyzed in third part of the article. In terms of effectiveness, the best performance was demonstrated by Belorussia. The growth trend was saved. The external debt was stabilized as well. The Moldova and Ukraine show high level of destabilization. The qualities of crisis management in the countries were relatively weak, despite of the number of accepted documents. Moldova and Ukraine did not reach pre-crisis level of development.

Thus, it is possible to say that the main point of ant crisis success is in the efficiency of government mechanisms. The regulation was on a proper level in Belorussia only. Moldova and Ukraine did not show appropriate scale of crisis management.

Keywords: *global financial and economic crisis, crisis regulation, post-Soviet space, post-crisis growth.*

УДК 339.7 (045)

T. V. Marena

ACTUAL TYPOLOGY OF THE WORLD FINANCIAL CENTERS

The global system of financial centers is considered in the article. The actual typologies of the world financial centers are studied according to such criteria as location of the main headquarters and regional offices of transnational corporations, the role of financial centers in the world economy, the stages of financial centers evolution, subordination, functional specialization, time of formation, etc. It is determined that the identification of financial centers only as offshore areas, which is traced in some scientific studies, is quite debatable. It is found out that certain terms that are used to determine the type of financial center (including regional financial centers) are diverse in nature and can be used to denote different taxonomic levels of financial centers.

Key words: *financial center (local, national, regional, international, global), global financial system, financial market, international financial transactions, the index of global financial centers, offshore center.*

To achieve sustainable innovative development of national, regional and world economies it is extremely necessary to rely on competitive financial infrastructure that is able to provide rapid and high-quality flows of financial capital worldwide. Such infrastructure is mainly concentrated within the financial centers of the world.

At the end of the twentieth century, a large number of studies on the various forms of existence of financial centers appeared. These forms have been distinguished on the basis of specialists' evaluation of the existing financial centers and identification of criteria for their classification and rating. As a result, nowadays there are many typologies of the financial centers. In particular, the world financial centers typologies are considered in the works of P. Kravets, M. Malkin, G. Moyseychuk, A. Navoi, Y. Park, I. Rykov, A. Sakharov, N. Thrift and other scientists.

Meanwhile, various authors' classifications, using the same terminology regarding the specific type of financial center, sometimes involve different meaning of the definite kind of a financial center. For instance, this applies to the following categories, indicating the types of financial centers as "regional", "international", "transnational", "cross-border", "world", "global". It creates some confusion in the interpretation of categorical and conceptual apparatus of the world financial centers investigation and requires regularizing their typology in order to obtain clear and understandable financial centers taxonomy.

This work is aimed at determining the typology of the world financial centers in order to regularize their current taxonomic structure.

Financial centers that are an integral component of the global financial architecture significantly differ in terms of operations volumes and diversification, their role in the global financial system, functional specialization, intensity of interaction with other financial centers and other characteristics. G. Moyseychuk indicates the existence of global financial centers system as a "network of financial centers of different rank and quality, each of which plays a special functional role and at the same time creates a common functional framework of the whole system" [4].

Analysis of current scientific studies on the issue of the financial centers functioning in the world economy provides a number of criteria for their classification (Table 1).

Table 1

Actual typology of the world financial centers

Typology criterion	Author / typology origin	Types of financial centers
Location of the main headquarters, branches and regional offices of transnational corporations	N. Thrift	Global (London, New York, Tokyo)
		Zonal (Singapore, Hong Kong, Paris, Los Angeles)
		Regional (Sydney, Chicago, San Francisco, Dallas, Miami, Honolulu)
The role of financial centers in the world economy	Z/Yen Group	Global (London, New York)
		International (Hong Kong, Singapore, Frankfurt, Chicago, Tokyo, Sydney)
		Niche or specialized (Zurich, Geneva)
		National
		Regional
	Global Financial Centres Index	Global
		Transnational
		Local
	The Economist	Leading centers (London, New York, Tokyo, Hong Kong, Paris, Frankfurt, Singapore)
		Others centers (Chicago, Zurich, Sydney)
The stages of the financial centers evolution	City of London Corporation	Local
		Local centers that are open to foreign participants
		Regional
		International
	City of London Corporation	Mature National centers
		Emerging Global centers
		Mature Global centers
Subordination (offshore approach)	G. Moyseych yk	Global offshore (London, New York, Zurich)
		Niche offshore centers (Cayman Islands, Bahamas)
		Intermediate (regional, onshore-offshore) financial centers (Singapore, Dubai, Hong Kong)
Functional specialization	G. Moyseych yk	Global exchange centers (London, New York, Zurich, Tokyo)
		Regional centers of universal financial and service distributing centers type (hubs) (Singapore, Hong Kong, Dubai)
		Regional centers of the type of more specialized providers of financial and operational, information and technology services (Mumbai, Sydney, Dublin)
		Niche offshore centers of the type of special economic zones (Panama, Cayman Islands)
The time of formation and the principle of historical and economic	A. Sakharov	Old centers (London, New York, Tokyo, Frankfurt)
		New centers (Singapore, Hong Kong, Dubai)

development		
Purpose	S. Pakhomov	"Gate" on the capacious national capital market (New York)
		"Geographic location" for cross-border transactions of customers from around the world (London)
		"Financial ghetto" (offshore centers)
Status of currency that is emitted	G. Moyseychuk	Centers that are global money issuers (London, New York, Tokyo)
		Centers that are regional money issuers (Singapore, Hong Kong, Dubai)
		Centers that are not issuers
Social and economic type of country of location	L. Shpak	Financial centers in countries of developed market economy
		Financial centers in developing countries
		Offshore financial centers that have emerged in both groups of countries

Note. Compiled by the author based on [2-4; 6-11; 13; 14]

According to the classification of N. Thrift, the variety of international financial centers can be divided into three groups: global (London, New York, Tokyo), zonal (Singapore, Hong Kong, Paris, Los Angeles) and regional centers (Sydney, Chicago, San Francisco, Dallas, Miami, Honolulu) [14]. This classification is formed on the basis of the analysis of location of the main headquarters, branches and regional offices of transnational corporations.

Specialists of London Z/Yen Group use a differentiated classification of financial centers, distinguishing the global (London, New York), international (Hong Kong, Singapore, Frankfurt, Chicago, Tokyo, Sydney), niche or specialized (Zurich, Geneva), national (their list almost coincides with international) and regional centers [13]. This classification takes into account, above all, the role played by financial centers in the world economy, and offers their following differentiation:

- Global centers serve a large number of national economies, including different types of financial centers and are intermediaries in the international capital movement;
- International centers serve the capital movement within at least two national systems;
- Activity of niche centers has a specialized character;
- National centers serve the national financial market;
- Regional centers are important for particular regions of the country [3].

According to this classification, the difference between global and international financial centers is explained in the following way: the former are centers of currency, credit and other financial transactions globally, while the latter are regional infrastructure associations for two or more countries.

Alongside it, calculating the Global Financial Centers Index the London City experts use a method that provides the classification of financial centers into the global, regional and local ones pointing out the following subgroups within each group: centers that have established themselves in this status; diversified and specialized centers, as well as financial markets, applying for inclusion in the appropriate group in the near future [13].

Global financial centers are well known in the world and maintain agreements of any kind in the global scale (Z/Yen Group Limited refers the financial center to this type, if it is rated by more than 70% of respondents). Transnational financial centers maintain regional agreements (Z/Yen Group Limited refers the financial center to this type, if it is rated by more than 50% of respondents). Local financial centers maintain the local agreements.

Financial centers can also be categorized in terms of their evolution and passing certain stages of development. In particular, in the process of evolution a world financial center first can take the character of local center, then regional center [7]. Experts of the City of London, specifying phases of the process of the international financial center formation, distinguish the stage of local center formation, the stage of local center opening for foreign participants, the stage of the regional center formation and the stage of the city turning into the international financial center [11].

In the analytical study «Developing a Global Financial Centre for Social Impact Investment» the types of financial centers are also considered from the perspective of stages of their development. The authors of the study identify three types of financial centers that meet stages of national financial center transformation into the global one, namely:

- Mature national financial center, which concentrates domestic demand and supply of the financial capital;
- Emerging global financial center that is able to attract sufficient number of international providers of capital – lenders and investors;
- Mature global financial center that combines international supply of capital with its international demand [9].

Some researchers, giving their own classifications of financial centers of the world, almost equate them with offshore centers. For instance, G. Moyseychuk notes that the common systemic characteristic of financial centers of any type is expressed in their offshore nature, which is found in mainly transnational and cross-border specialization of the center [4]. Following this logic, and taking into account the criteria of subordination and the role of financial centers in the global financial system, the following types of centers are pointed out:

- Global financial centers (global offshores) establish rules and standards that are mandatory for all participants of the global financial system (London, New York, Zurich);
- Niche offshore centers are products of global centers, are subordinated to them and have the most liberal tax, currency, administrative regimes for financial transactions (Cayman Islands, Bahamas, etc.);
- Intermediate (regional, onshore-offshore) financial centers are the part of the system of international financial centers that serves the global centers, partly borrowing the rules of offshore (Singapore, Dubai, Hong Kong).

Recently, scientists pay more attention to the possibility of financial centers categorizing according to their specialization in different fields and areas of financial activity. In particular, the following division of spheres of influence in the global financial market is formed: London (euro money market, gold market, stock market, futures market); Zurich (gold market); Singapore (stock market); Hong Kong (international syndicated lending market); New York (investment banking); Chicago and Frankfurt (futures and options contracts market), etc. [7].

G. Moyseychuk offers a more precise typology of financial centers on their functional specialization, which provides:

- Global exchange centers, that are aimed at integration into the global exchange network and organization of world exchange transactions (London, New York, Zurich, Tokyo and others);
- Regional centers of universal financial and service distributing centers type (hubs) that specialize in providing transnational financial, operational, logistic, information and other services to maintain the financial flows associated with the international movement of goods and capital (Singapore, Hong Kong, Dubai);
- Regional centers of the type of more specialized providers of financial and operational, information and technology services that create in the home country modern financial, IT and other complex of services, serving national and transnational customers,

including: Internet banking, investment banking, transnational venture financing, etc. (Mumbai, Sydney, Dublin);

- Niche offshore centers of the type of special economic zones, which are essentially enclaves of global financial centers and are free of taxes and customs duties (Panama, Cayman Islands, etc.) [4].

According to the time of formation and the principle of historical and economic development the existing financial centers are classified into old and new ones [7]. Old financial centers formation was caused by a number of historical and geopolitical backgrounds, their development was based on natural conditions and they are a continuation of the regional economy (London, New York, Tokyo, Frankfurt). New centers are established relatively recently to stimulate the local economy, their development is based on creating artificial conditions (Singapore, Hong Kong, Dubai).

In terms of destination, there are three types of financial centers:

- "Gate" on the capacious national capital market (New York);
- "Geographical location" for cross-border transactions of customers from around the world (London);
- "Financial ghetto" (offshore centers) [2; 6].

According to the location and social and economic type of country financial centers are divided into:

- Financial centers in countries with developed market economy;
- Financial centers in developing countries;
- Offshore financial centers that have emerged in both groups of countries [8].

The Economist magazine, which gives a special review of the financial centers of the world, so-called "capitals of capital", divides them into leading centers (London, New York, Tokyo, Hong Kong, Paris, Frankfurt, Singapore) and other financial centers (Chicago, Zurich, Sydney and others) [7; 9]. The experts have concluded strengthening polarization between the centers of the first and second groups.

In terms of the status of the currency, which is emitted, the financial centers are distinguished in:

- Centers that are global money issuers (London, New York, Tokyo);
- Centers that are regional money issuers (Singapore, Hong Kong, Dubai);
- Centers that are not issuers, which don't have own currency and use global and regional currencies in operations (in particular, niche offshore centers are referred to this group) [4].

Thus, the modern classifications of financial centers primarily focus on the scale and volume of financial transactions carried out within the centers and the importance of financial centers for national, regional and global economies. Some terms that are used to determine the type of financial center have several spheres of usage. For instance, scientists consider the term "regional financial center" both as a financial center, which is important for a particular region of the country, and as a synonym for the categories of "international financial center" and "transnational financial center." This multidimensional nature of regional financial center definition meets different taxonomic levels of regions. Alongside it, in our point of view, the identification of world financial centers as offshore areas is rather debatable. It is still advisable to regard typical offshore centers as a specific type of international financial centers. Towards the functional specialization of financial centers, contradictory trends are observed. On the one hand, division of spheres of financial centers' influence on the global financial market is formed historically. On the other hand, in terms of increased competition between the mature and emerging financial centers and the formation of new ones existing financial centers try to cover new areas of financial services, resulting in a certain universalization of financial centers activities.

Prospects for identifying new criteria for the financial centers classification and evaluation of current transformations in the world system of financial centers can be the subject of further research in this respect.

List of references

1. Кравец П.О. Мировые финансовые центры в посткризисный период / П.О. Кравец, И.В. Дуэль // Аудит и финансовый анализ. – 2010. – №2. – С. 366; Kravets P.O. Mirovye finansovye tsenry v postkrizisnyy period / P.O. Kravets, I.V. Duel // Audit i finansovyy analiz. – 2010. – №2. – S. 366.
2. Малкина М.Ю. Анализ позиционирования мировых финансовых центров в международной финансовой системе / М.Ю. Малкина // Финансы и кредит. – 2012. - №4 (484). – С. 31-40; Malkina M.Yu. Analiz pozitsionirovaniya mirovykh finansovykh tsentrov v mezhdunarodnoy finansovoy sisteme / M.Yu. Malkina // Finansy i kredit. – 2012. - №4 (484). – S. 31-40.
3. Международные финансовые центры и их роль в мировой экономике: [Аналитический обзор]. – М.: Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации, 2012. – 444 с. – С.7; Mezhdunarodnye finansovye tsenry i ikh rol v mirovoy ekonomike: [Analiticheskiy obzor]. – М.: Finansovyy universitet pri Pravitelstve Rossiyskoy Federatsii, 2012. – 444 s. – S.7.
4. Мойсейчик Г.И. Архитектоника глобальной системы финансовых центров / Г.И. Мойсейчик // Проблемы современной экономики. – 2012. - № 1 (41). – С. 97-101. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3918>; Moyseychik G.I. Arkhitektonika globalnoy sistemy finansovykh tsentrov / G.I. Moyseychik // Problemy sovremennoy ekonomiki. – 2012. - № 1 (41). – S. 97-101. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3918>.
5. Навой А.В. Институциональные проблемы создания международного финансового центра в России / А.В. Навой // Деньги и кредит. – 2011. - №9. – С. 9-12; Navoy A.V. Institutsionalnye problemy sozdaniya mezhdunarodnogo finansovogo tsentra v Rossii / A.V. Navoy // Dengi i kredit. – 2011. - №9. – S. 9-12.
6. Рыкова И.Н. Формирование международного финансового центра: задачи власти и банковского сообщества по реализации проекта / И.Н. Рыкова // Финансы и кредит. – 2008. - №32 (320). – С. 2-4; Rykova I.N. Formirovanie mezhdunarodnogo finansovogo tsentra: zadachi vlasti i bankovskogo soobshchestva po realizatsii proekta / I.N. Rykova // Finansy i kredit. – 2008. - №32 (320). – S. 2-4.
7. Сахаров А.А. Международные финансовые центры / А.А. Сахаров // Регламентация банковских операций. Документы и комментарии: Методический журнал. – 2009. - №2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.reglament.net/bank/reglament/2009_2_article.htm; Sakharov A.A. Mezhdunarodnye finansovye tsenry / A.A. Sakharov // Reglamentatsiya bankovskikh operatsiy. Dokumenty i komentarii: Metodicheskiy zhurnal. – 2009. - №2. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.reglament.net/bank/reglament/2009_2_article.htm.
8. Шпак Л.О. Особливості розвитку світових фінансових центрів / Л.О. Шпак // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2013. – Випуск 1 (14). – С.51-62; Shpak L.O. Osoblyvosti rozvytku svitovykh finansovykh tsentriv / L.O. Shpak // Visnyk Skhidnoieuropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu. – 2013. – Vypusk 1 (14). – S.51-62.
9. Capitals of capital: A survey of financial centres. [Electronic source]. – Access mode: <http://www.economist.com/node/168334>
10. Developing a Global Financial Centre for Social Impact Investment: Research

Report. – City Of London Corporation. – 2015, June. – 63 p. [Electronic source]. – Access mode: <https://www.cityoflondon.gov.uk/business/economic-research-and-information/research-publications/Pages/Developing-a-global-financial-centre-for-social-investment.aspx>

11. From local to global: Building a modern financial centre. – The City of London, November 2013. – 24 p.

12. Park Y.S. International Banking and Financial Centers / Yoon S. Park, Musa Essayad. – Norwell: Kluwer Academic Publishers, 1989. – 157 p.

13. The Global Financial Centres Index. – City of London: Z/Yen Group. [Electronic source]. – Access mode: <http://www.zyen.com/research/gfci.html>.

14. Thrift N. The Geography of International Economic Disorder / N. Thrift // A World in Crisis? Geographical Perspectives. – Oxford: Blackwell, 1989. – P. 12-67.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2016

Т. В. Марена

СУЧАСНА ТИПОЛОГІЯ ФІНАНСОВИХ ЦЕНТРІВ СВІТУ

У статті розглянуто глобальну систему фінансових центрів. Досліджено сучасні типології фінансових центрів світу відповідно до таких критеріїв, як розміщення головних штаб-квартир та регіональних офісів ТНК, роль фінансових центрів у світовому господарстві, етапи еволюції фінансових центрів, субординація, функціональна спеціалізація, час утворення, призначення, статус валюти, що емітується, тощо. Встановлено, що сучасні класифікації фінансових центрів передусім концентруються на масштабах та обсягах фінансових операцій, які через них здійснюються, та значенні фінансових центрів для національної, регіональної та світової економіки.

Визначено, що ототожнення фінансових центрів тільки з офшорними територіями, яке впливає з деяких досліджень, є достатньо дискусійним. Вказано на доцільність ідентифікації офшорних центрів як специфічного виду міжнародних фінансових центрів. Встановлено, що певні терміни, які використовуються для визначення типу фінансового центру, мають багатоаспектний характер і можуть використовуватися для позначення різних таксономічних рівнів фінансових центрів. Зокрема, це стосується регіонального фінансового центру, який може виступати і як фінансовий осередок, що має значення для конкретного регіону країни, і як синонім категорії «міжнародний фінансовий центр» та «транснаціональний фінансовий центр».

Виявлено, що у сфері функціональної спеціалізації фінансових центрів можна констатувати наявність суперечливих тенденцій. З одного боку, на глобальному фінансовому ринку історично склався певний поділ сфер впливу між фінансовими центрами. З іншого боку, в умовах загострення конкурентної боротьби між зрілими та виникаючими фінансовими центрами та появи нових фінансових осередків існуючі фінансові центри намагаються охоплювати нові сфери фінансових послуг, в результаті чого відбувається певна універсалізація діяльності фінансових центрів.

Ключові слова: фінансовий центр (локальний, національний, регіональний, міжнародний, глобальний), глобальна фінансова система, фінансовий ринок, міжнародні фінансові операції, індекс глобальних фінансових центрів, офшорний центр.

УДК 339.(045)

В.В. Узун

РОЗВИТОК ІНТЕГРАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті розглянуто сутність та роль процесів розвитку інтеграційних відносин в умовах глобалізації та регіоналізації світового господарства. Розкрито особливості інтеграційних процесів в умовах глобалізації та регіоналізації та їх вплив на розвиток світової економіки. Визначено сутність поняття «інтеграція», «міжнародна економічна інтеграція», обґрунтовано її основні ознаки та етапи розвитку. Основу змісту дослідження становить аналіз тенденцій розвитку інтеграційних відносин в умовах сучасної глобалізації та регіоналізації світового господарства. Розглянуто та обґрунтовано структурні рівні інтеграційних процесів у міжнародному та регіональному аспектах, а також їх основні особливості, сутність та специфіку.

Ключові слова: інтеграція, дезінтеграція, міжнародна економічна інтеграція, світове господарство, глобалізація, регіоналізація.

Постановка проблеми. Існування будь-якої держави завжди передбачає взаємодію з іншими. Ця взаємодія - основоположний принцип міжнародних відносин. Як би різноманітні не були сфери та напрями міжнародного співробітництва і як би велике не було їх значення, центральним і найбільш важливим моментом міжнародного співробітництва залишається політичне. Від його ефективності багато в чому залежить вирішення завдань взаємодії в інших сферах. Серед найбільш очевидних проявів основних закономірностей міжнародних відносин найбільш важливе значення на сучасному етапі придбав фактор інтеграції та дезінтеграції, які спостерігаються сьогодні повсюдно. Можливість і доцільність інтегрування визначається наявністю між країнами міцних економічних зв'язків, і не менш значима в цьому відношенні може бути спільність економічних інтересів і проблем, вирішення яких спільними зусиллями може бути значно ефективніше, ніж порізно.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням розвитку інтеграційних відносин та їх впливу на світове господарство займалися провідні зарубіжні та вітчизняні науковці, серед яких Г. Башнянин, О.В. Булатова, С.С. Гаркавенко, А.В. Спицин, тощо. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, в яких досліджуються інтеграційні процеси, дане питання потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Типовою тенденцією розвитку міжнародних економічних відносин на початку ХХІ ст. є інтернаціоналізація, важливим виявом якої є як глобалізація, так і регіоналізм. «Від пошуку можливостей співробітництва — до взаємної адаптації, від взаємовигідних контактів — до інтеграції зусиль, від обміну — до взаємопроникнення — від взаємопроникнення до формування єдиного ринкового та навіть соціального простору» — ось принципи, що містяться в основі її конкретних рис.

Для того щоб точніше та повніше охарактеризувати зазначені форми соціально-економічної інтернаціоналізації, зупинимось докладніше на характеристиці базових термінів.

Найбільш знаковим процесом кінця ХХ - початку ХХІ століття є глобалізація, в умовах якої не тільки збільшуються обсяги міжнародної діяльності та створюються нові форми міжнародних політичних, економічних, соціокультурних відносин, а й

розвиваються такі просторові зрушення, що призводять до появи якісно нових характеристик розвитку світового господарства. Пов'язано це з посиленням процесів регіоналізації, що набувають глобальних ознак.

Глобалізація — це процес поступового утворення універсального світового середовища ринкової діяльності завдяки зниженню та скасуванню країнами тарифних та нетарифних регуляторів зовнішньої торгівлі, лібералізації руху факторів виробництва та розвитку транснаціональних господарських структур.

Поняття глобалізації було введено в обіг порівняно недавно: активно його почали використовувати з 80-х років. Проте вже на зламі століть воно не тільки впевнено увійшло до наукової та соціально-політичної лексики, а й набуло надзвичайного поширення. Пов'язано це з причинами об'єктивного характеру, новими реаліями господарського життя людства та міжнародного співробітництва.

Крім того, слід відзначити, що ключовий інструмент глобалізації — лібералізація — не є гарантією рівномірного розподілу вигід від співробітництва, який би задовольняв усіх його учасників. Більше того, навіть сам факт збільшення валових обсягів світового виробництва не означає поліпшення економічного стану кожної з країн, які беруть участь в інтеграційному процесі.

Причиною непропорційного розподілу досягнутого приросту та інтеграційних переваг є передусім стихія ринку та дія законів конкуренції. Адже згідно з цими природними законами у лібералізації світогосподарських зв'язків та в прийнятті відповідних заходів зовнішньоекономічного регулювання з боку окремих країн заінтересовані провідні індустріально розвинуті держави з найбільш висококонкурентними виробничими системами, а також такі держави, які спромоглися забезпечити розвиток ефективних експортоорієнтованих галузей. І навпаки, країни з неконкурентним виробництвом, а також ті, які з неекономічних, зокрема з політичних причин, утримуються від лібералізації зовнішньоекономічних відносин із зовнішнім світом, прагнуть зберегти ті або інші тарифні та нетарифні обмеження, захищаючи власний ринок та національні галузі.

Не дивно, що подібні обмеження глобалізації, а також те, що культурно-історично, економічно або етнічно близькі нації відчувають природний потяг до взаємного наближення, зумовлюють тенденції економічної регіоналізації. Причому найбільшу активність щодо цього проявляють саме провідні індустріальні країни, які не тільки мають подібні соціально-економічні механізми та інститути державного устрою, а й відзначаються стабільністю політичних систем, здатністю узгоджувати інколи суперечливі інтереси.

Регіоналізація є процесом поступального формування спільного ринкового та відтворювального простору географічно, історично та культурно споріднених країн, який супроводжується уніфікацією умов торговельно-економічної діяльності, зниженням та скасуванням взаємних обмежень з метою підвищення економічної ефективності та розв'язання глобально-конкурентних завдань.

Початкові етапи регіоналізації пов'язані із взаємним наданням національних режимів торгівлі та запровадженням спеціальних режимів взаємної торгівлі між країнами, які входять до блокових структур. Ці заходи знижують бар'єри торгівлі та можуть використовуватися як інструменти уніфікації й повної лібералізації співробітництва.

Регіоналізація є формою глобалізації, оскільки сприяє скасуванню обмежень торгівлі та іншим формам міжнародної економічної діяльності. Але ж вона певною мірою і суперечить їй, оскільки створює нові кордони та обмеження на рух товарів, грошово-капітальних ресурсів та робочої сили. За деякими футуристичними оцінками, майбутнє світу визначатимуть не сучасні глобалізаційні тенденції, а саме регіоналізм,

який приведе до того, що весь світ буде поділений на кілька потужних регіональних утворень.

Але, як би там не було, сьогодні процеси регіоналізації «супроводжують» глобалізацію, а провідні «гравці» міжнародного ринку прагнуть створити великі інтеграційні об'єднання, які б дозволили збільшити ринковий простір, неускладнений внутрішніми кордонами, митними та адміністративними процедурами контролю. Регіональна економічна інтеграція, як правило, відповідає географічному поділу світу на регіони та субрегіони, охоплюючи певні сегменти останніх. Щоправда, інколи інтеграційні процеси виявляють схильність до значно повнішого охоплення відповідних територіальних площин.

Серед найбільш очевидних проявів основних закономірностей міжнародних відносин фактори інтеграції та дезінтеграції придбали найбільш важливе значення на сучасному етапі розвитку світового господарства. Тенденція інтеграції являє собою більш високий рівень взаємодії між державами, коли учасники даного процесу відчужують частину свого суверенітету на користь наднаціональних органів. І та і інша, протилежна першій тенденції відображають об'єктивний стан світової системи на даному етапі, невизначений характер її розвитку [5].

Міжнародна економічна інтеграція — це вищий рівень розвитку міжнародних економічних відносин, коли інтернаціоналізація господарського життя проявляється у переплетінні національних господарств двох або кількох країн та проведенні ними узгодженої міждержавної торговельно-економічної політики.

МЕІ означає взаємоузгодження національних економік, впровадження їх в єдиний відтворювальний процес. Це передбачає відому територіальну, економічну, структурну, технологічну близькість країн-учасниць міжнародної інтеграції і пояснює її регіональний характер. Хронологічно інтеграційний тип МЕІ почав складатися після Другої світової війни.

Переходу до інтеграційного етапу світогосподарських зв'язків передують ряд стадій МЕІ, обумовлених кількісними та якісними показниками їх розвитку. Це не тільки масштаби міжнародної торгівлі - економічної діяльності, але й охоплювані сфери, ступінь і стійкість взаємодії національних економік.

Етапи економічної інтеграції (з посиленням інтеграції до кінця списку) представлені на рис. 1.

Рис. 1. Етапи економічної інтеграції

Джерело: складено автором на основі [1,5,6]

Перший етап - утворення зони вільної торгівлі з відміною митних тарифів та інших обмежень між країнами-учасницями. На цій стадії країни-учасниці скасовують взаємні торговельні бар'єри, але зберігають повну свободу дії в економічних зв'язках з третіми країнами (наприклад, право на скасування або введення нових мит або інших обмежень, право на укладення торгово-економічних договорів, угод). Внаслідок цього між країнами зберігаються митні кордони і пости, які контролюють походження товарів, що перетинають державні кордони, та, відповідно, перешкоджають пільговому ввезенню товарів з третіх країн. Класичним прикладом такої зони вільної торгівлі вважається Європейська асоціація вільної торгівлі, яка існує з 1960 р.

Другий етап - це утворення митного союзу із встановленням єдиних тарифів у торгівлі і в русі робочої сили та капіталу. На цьому рівні інтеграції держави не тільки усувають взаємні торговельні бар'єри, але й засновують єдину систему зовнішніх торговельних бар'єрів і загальних мит по відношенню до третіх країн. При цьому митні служби на внутрішніх кордонах скасовуються, а їх функції передаються відповідним службам на зовнішніх кордонах. Виникає єдиний митний простір, обмежений межами держав, що в нього входять.

Третій етап, який представляє початкову фазу реальної економічної інтеграції - виникнення економічного союзу. На цій стадії держави домовляються про вільне переміщення через національні кордони не тільки товарів, але і усіх факторів виробництва, включаючи капітал, робочу силу, технології, інформацію. В результаті формується загальний ринковий простір, спільний ринок. В даному випадку особливо гостро постає питання про рівень взаємодії країн-членів економічного союзу. Ефективність подібного союзу буде залежати від того, наскільки цілі країн, його складових, можуть збігатися або доповнювати один одного.

Четвертий етап - повна інтеграція з єдиною економічною політикою, спільною валютою і органами наднаціонального регулювання. Досягнення цього рівня інтеграції (політико-економічного союзу) передбачає, що держави вступають до нього з урахуванням досягнутих результатів попередніх етапів інтеграції та домовляються про проведення спільної торговельної, а потім і в цілому економічної політики по відношенню до третіх країн, а також про уніфікацію систем регулювання економіки. Дана стадія інтеграції передбачає узгодження зовнішньої політики країн-учасниць, що дає ще більш широкі можливості для взаємовигідного об'єднання сил та засобів в інтересах господарського розвитку кожної з країн-учасниць і всього союзу в цілому.

Останні два етапи можуть включати певні підетапи, пов'язані зі специфікою того чи іншого інтеграційного угруповання. Більшість з існуючих у світі інтеграційних угруповань знаходиться поки на стадії формальної інтеграції, що проходять перший і другий етап інтеграційного розвитку.

Точно визначити на якому етапі розвитку знаходиться те чи інше угруповання досить складно. Тим не менше, їх можна класифікувати за подібним ознакою.

Є декілька зон вільної торгівлі:

- Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), що включає Швейцарію, Ісландію, Ліхтенштейн, Норвегію;
- Балтійська зона вільної торгівлі, утворена в 1993 р країнами Естонією, Латвією і Литвою;
- Країни Вишеградської четвірки, яку в 1990 г створили Угорщина, Польща, Чехія, Словенія;
- Центрально-європейську зону вільної торгівлі в 1992 р створили Угорщина, Польща, Чехія, Словаччина і Словенія;

· Північноамериканська зона вільної торгівлі, НАФТА, з 1994 року об'єднує Канаду, США, Мексику;

· Організація Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва, АТЕС, представлена 21 країною Азії, Північної та Південної Америки, Австралією, Океанією.

Митні союзи країн Центральної Америки, Арабських країн сприяють їхньому економічному розвитку.

На умовах спільного ринку взаємодіють Латиноамериканська асоціація інтеграції ЛАІ, Загальний ринок Південного Конуса МЕРКОСУР, Карибське співтовариство і Карибський спільний ринок КАРИКОМ, Андская група країн, Рада співробітництва арабських країн Перської затоки, Асоціація держав Південно-Східної Азії, АСЕАН та інші.

Економічний союз представляють країни Бенілюкс, Союз Арабського Магрибу, САМ, Співтовариство розвитку Півдня Африки, САДК, Економічне співтовариство країн Західної Африки, ЕКОВАС, Економічне співтовариство країн Центральної Африки, КЕЕАС, Європейський економічний союз. Економічний союз передбачалося створити за участю країн СНД в 1992 році.

Міжнародна інтеграція має декілька структурних рівней, характеристика та назва яких представлена на рис 2., а переваги та недоліки міжнародної економічної інтеграції представлені на рис. 3.

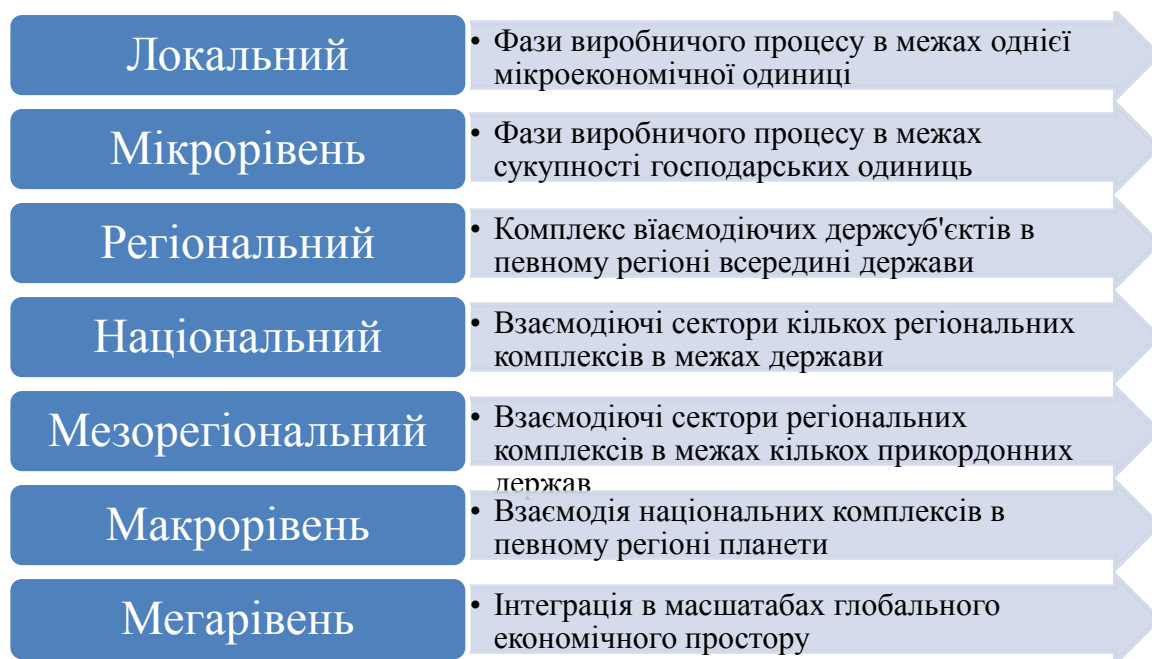

Рис. 2. Структурні рівні інтеграційних процесів

Джерело: складено автором на основі [1,5,6]

Сучасним процесам міжнародної економічної інтеграції притаманні певні особливості, а саме:

• динамізм процесів міжнародної економічної інтеграції в цілому, зумовлений як дією об'єктивних факторів, так і "ланцюговою" реакцією країн на розвиток окремих інтеграційних угруповань;

- нерівномірність розвитку й реалізації форм міжнародної економічної інтеграції, спричинена проявами очевидних відмінностей економічного розвитку країн і регіонів світу;
- розвиток поряд з інтеграційними дезінтеграційних процесів, які мають глибокі корені в історичних, політичних, економічних і соціальних закономірностях світового розвитку.

Рис. 3. Переваги та недоліки процесу міжнародної економічної інтеграції
Джерело: складено автором на основі [1,5,6]

Дослідники визначають, що у сучасному світі інтеграція і дезінтеграція розвиваються асинхронно, як два різноспрямовані процеси. При цьому дезінтеграційні явища і процеси можуть мати не тільки локальний характер (провінція Квебек у Канаді, Корсика у Франції), але й глобальний (розпад Радянського Союзу, Ради економічної взаємодопомоги). Інтеграція та дезінтеграція являють собою об'єктивні взаємопов'язані процеси. Більш того, дезінтеграція формує передумови інтеграції на нових кількісних та якісних засадах. національних економік, їй більш притаманна загальна глобальна інтеграція.

Таким чином, на початку третього тисячоліття світ перетворився в глобальну економічну систему, в якій практично не залишилося можливості для здійснення стихійних ринкових відносин між державами. Виник глобально функціонуючий світовий виробничо-господарський механізм, складовими якого стали окремі національні економіки. Отже, аналізуючі сучасні тенденції світового розвитку, інтернаціоналізацію національних економік, перетворення світового економічного механізму в єдину глобальну систему, для суб'єктів виникає гостра необхідність процесу активної інтеграції до сучасної системи господарських зв'язків з метою подальшого економічного, соціального та політичного розвитку.

Висновки. Отже, міжнародна економічна інтеграція являє собою цілий комплекс складних, багаторівневих явищ і процесів, метою яких є не стільки одержання певної вигоди від економічного співробітництва, скільки загальний розвиток регіонів, стабілізація економічних, соціальних і політичних цілей. Звичайно, слід пам'ятати про

звороту сторону МЕІ, яку нам показала світова фінансова криза - про зростаючі уразливості в разі глобальних економічних потрясінь, з якими неможливо впоратися силами одного регіону, а часом і об'єднаними зусиллями всього світового співтовариства. Але, тим не менш, МЕІ представляється природним процесом, невід'ємним від сучасної світової економіки, і рішенням в даному випадку служить поглиблення інтеграційних процесів, а не відокремлення від оточуючих країн.

Список використаної літератури

1. Авладеев А. А. Уточнение понятий «экономическая интеграция» и «принудительная экономическая интеграция» / А. А. Авладеев // Молодой ученый. — 2014. — №21. — С. 260-263; Avladeev A. A. Utochnenie ponyatiy «ekonomicheskaya integratsiya» i «prinuditelnaya ekonomicheskaya integratsiya» / A. A. Avladeev // Molodoy ucheny. — 2014. — №21. — S. 260-263.

2. Багрова І.В. Зовнішньоекономічна діяльність: Підручник для вузів / І.В.Багрова, Н.І.Редіна, В.Є.Власюк, О.О.Гетьман. — Київ: Центр навчальної літератури, 2004. — 580 с.; Bahrova I.V. Zovnishnoekonomichna diialnist: Pidruchnyk dlia vuziv / I.V.Bahrova, N.I.Redina, V.Ie.Vlasiuk, O.O.Hetman. — Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2004. — 580 s.

3. Башнянин Г.І. Політична економія: Підручник для студентів вузів / Г.І. Башнянин, П.Ю. Лазур, В.С. Медведєв. - К.: Ніка-Центр, 2000.-526 с.; Bashnianyn H.I. Politychna ekonomiiia: Pidruchnyk dlia studentiv vuziv / H.I. Bashnianyn, P.Iu. Lazur, V.S. Medvediev. - K.: Nika-Tsentr, 2000.-526 s.

4. Беззубченко О.А. Пріоритети розвитку чорної металургії в Україні в умовах посилення інтеграційних процесів у глобалізованому світі // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов – Донецк: ДонНУ, 2005. – Ч.1. – с. 182-187; Bezzubchenko O.A. Priorytety rozvytku chornoj metalurhii v Ukraini v umovakh posylenia intehratsiinykh protsesiv u hlobalizovanomu sviti // Problemy razvitiya vneshneekonomicheskikh svyazey i privlecheniya inostrannykh investitsiy: regionalnyy aspekt. Sbornik nauchnykh trudov – Donetsk: DonNU, 2005. – Ch.1. – s. 182-187.

5. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: монографія / О.В. Булатова. - Донецьк, ДонНУ, 2012. - 386 с.; Bulatova O.V. Rehionalna skladova hlobalnykh intehratsiinykh protsesiv: monohrafiia / O.V. Bulatova. - Donetsk, DonNU, 2012. - 386 s.

6. Спицын А.В. Интеграция и модернизация экономики / А.В. Спицын // Экономист. – 2006. – № 5. – С. 3-9; Spitsyn A.V. Integratsiya i modernizatsiya ekonomiki / A.V. Spitsyn // Ekonomist. – 2006. – № 5. – S. 3-9.

7. UNCTAD Handbook of Statistics 2015: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.unctad.org/en/docs/tdstat37_en.pdf; UNCTAD Handbook of Statistics 2015: [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: http://www.unctad.org/en/docs/tdstat37_en.pdf.

8. UNCTADSTAT DATA CENTER [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://unctadstat.unctad.org>; UNCTADSTAT DATA CENTER [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://unctadstat.unctad.org>.

Стаття надійшла до редакції 25.04. 2016.

V. Uzun

EVOLUTION OF INTEGRATION TRENDS RELATIONS IN TERMS OF GLOBALIZATION AND REGIONALIZATION OF WORLD ECONOMY

The article examines the nature and role of the processes of integration relations in the context of globalization and regionalization of the world economy. The author reveals the

features of the integration process „, emphasizing the importance of globalization and regionalization and their impact on the global economy. The essence of the concept of "integration" in various fields of science. The work was investigated and analyzed the nature of international economic integration by its main features and stages of development. The main content of the research is analysis of integration and relations trends in today's globalization and regionalization of the world economy. In the article author examined structural levels of integration processes at international and regional levels, and their main characteristics, the nature and specificity.

International economic integration is a range of complex, multi-level phenomena and processes, which aim not only to obtain certain benefits from economic cooperation, as the general development of the regions, the stabilization of economic, social and political objectives. Of course, remember the turnover side MEI, which we showed the global financial crisis - the growing vulnerability in the event of global economic turmoil, which cannot handle by the other region, and sometimes combined efforts of the entire international community. But, nevertheless, MEI seems natural process inseparable from the modern world economy, and the decision in this case is the deepening of the integration process, not a separation from the surrounding countries.

Among the most obvious manifestations of the basic laws of international relations is most important at the present stage has become a factor of integration and disintegration that is observed everywhere today. The tendency of integration represents a higher level of interaction between the States when participants of this process alienate part of its sovereignty in favour of supranational bodies. Both, the first opposite trends reflect the objective state of the world system at this stage, the uncertain nature of its development. international economic integration is a complex, multilevel phenomena and processes whose purpose is not so much getting certain benefits from economic cooperation, but General development of regions, the stabilization of the economic, social and political goals. Of course, remember to turn towards MEI, which showed us the global financial crisis - about the growing vulnerability to global economic shocks to which it is impossible to make forces of one region, and sometimes the combined efforts of the entire international community.

Key words: *integration and disintegration, international economic integration, world economy, globalization, regionalization.*

УДК 336.74:339.74

A. Vasylenko

CURRENCY REGULATION ROLE IN TERMS OF THE GLOBAL FINANCIAL ENVIRONMENT DESTABILIZATION

This paper examines the modern approaches to defining the essence of «currency regulation» category. The author's definition of the essence of this economic category is provided. The modern instruments for currency regulation are determined in the article. Currency regulation's role in the face of the global financial environment's destabilization on the example of the impact of instruments for currency regulation on basic areas of economic relations is considered.

Key words: *regulation, currency regulation, administrative and economic instruments for currency regulation, devaluation, trade balance.*

The problem statement. Analyzing the dynamics of world gross domestic product, it should be noted that after the global financial crisis in 2008 -2009 its growth in recent years did not exceed the rate of 3% (see Figure 1). As the result of this in economic lexicon, even

the term of so-called "new norm" has come into use, which means the state of the economic system when existence of negative indicators of economic development, and also lack of growth in the short term are considered to be acceptable.

The actions directed on economic systems' recovery must take into account not only the endogenous processes, that are taking place in national economies, but also necessarily take into account exogenous processes that are taking place outside, due to the fact that in today's world all economic systems are interconnected and have a great impact on each other.

One of the effective mechanisms that are able to reduce the negative impact of factors arising from country's participation in international economic relations in the face of the global financial environment's destabilization is the mechanism of currency regulation. At the same time the effectiveness of its use depends on understanding the essence of this economic category and also on functions, goals and tasks that it performs in the system of macroeconomic regulation.

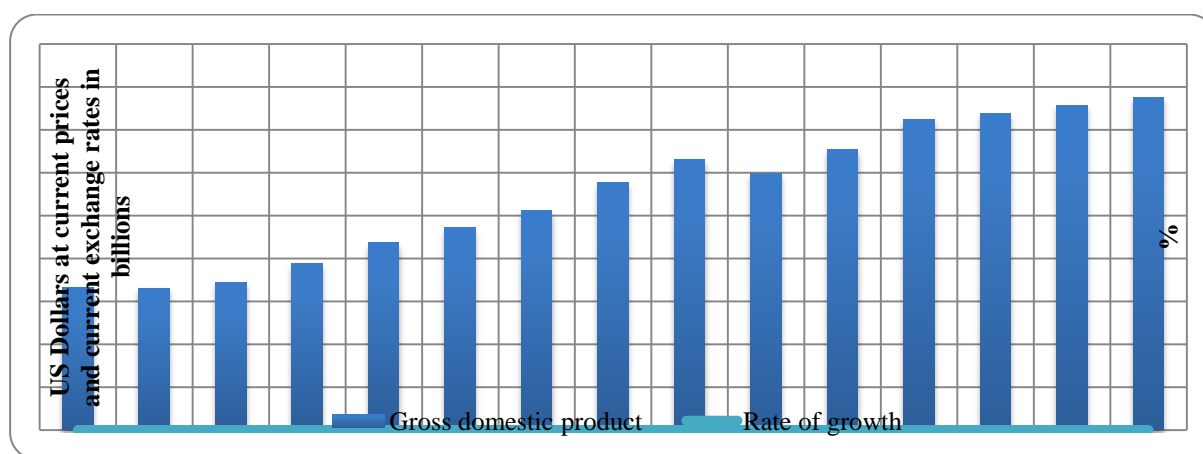

Figure 1. The rates of world GDP growth in 2000-2014

Note. Calculated by the author on the basis of data [6]

The recent research and publications analysis. Most publications of domestic and foreign scholars with regard to currency regulation dedicated to the research of its fundamental theory (Y. Topol, O. Yaremenko, N. Misiats), its place in the state financial policy (N. Kruglova, M. Yershov, G. Shagalov, M. Markusenko, O. Dmitrieva) its consideration as an integral part of international currency relations (L. Krasavyna, D. Salminsky, N. Gromyko). Most of the research also deals with the currency regulation as a result of external factors that alter foreign exchange market indicators. However, it can also act as a powerful mechanism that can ensure the protection of the economic interests of businesses in global markets in the face of the global financial instability.

The main idea of the article is to provide currency regulation's role in the face of the global financial environment's destabilization.

The main material of the research. Among domestic and foreign economists there is a very large number of points of view how to determine the nature of «currency regulation» category. Analysis of recent publications reveals the following key theses, which were the basis for defining the essence of this concept. Currency regulation is considered as part of monetary policy, at the same time definition can be supplemented with the list of the purposes to which realization of this policy is directed. This may be a trend of state regulation, which aims to regulate a procedure of payments in foreign currency not only on the territory of this country and also abroad. Since currency regulation mostly provides legislative framework, it can be also considered as the array of legislative acts governing currency relations. The

treatment of this category as management of currency turnover or implementation of currency transactions also occurs among definitions [1-4].

In our opinion, it is necessary to make a start from the concept «regulation» for the correct definition of currency regulation's essence. So, S. Mocherny in the economic encyclopedia understands regulation, on the one hand, as process or the mechanism to subordinate something, and from another - as function of management which gives the possibility to hold certain indicators in certain limits [2].

Since currency regulation has direct influence on all spheres of person's economic life, and each economic subject who takes part there is prompted by satisfaction of his needs, it is possible to provide the following definition of this economic category: currency regulation is a coordination mechanism of the economic relations' spheres which involve the use of currency values to achieve certain economic goals and interests.

The basis of this definition was formed by concept of coordination (from Latin «coordination» – a mutual ordering), also agreement therefore carrying out currency regulation, the government has to consider that in modern conditions any change in one sphere of the economic relations automatically changes indicators of other interconnected spheres. The government also has to satisfy interests of all participants of the market within the country as much as possible with simultaneous preservation of their competitive advantage in foreign markets.

At the same time it is necessary to emphasize that the definition is about the economic relations at any level because the use of currency also takes place at microlevel among legal and even among individuals in the middle of one country.

Considering the mechanism of currency regulation, surely it is necessary to take into account a type of an exchange rate depending on a way of its installation and change - whether it is fixed, floating or mixed (establishment of a currency corridor). Because in the conditions of the fixed exchange rate the government has a full arsenal of currency regulation instruments and measures, in the case of establishment of a floating exchange rate the government mainly watches changes in the foreign exchange market which happen under the influence of market forces. Therefore in this definition there is no concept of the government per se because adjustment can automatically be carried out.

Instruments for currency regulation, those tools and methods by means of which the government can make influence on implementation of the operations providing the use of currency values can be divided into two big groups: administrative and economic (or market).

The launch of administrative instruments for currency regulation provides establishment of determined norms and standards, which are obligatory for observance. This group of instruments requires less material inputs, than economic, and at the same time the result of their action is felt quicker and stronger. However they have a big shortcoming - abuse of administrative measures often destroys market mechanisms of self-control.

The administrative instruments include: accounting and reporting on currency transactions to the currency authorities, and also currency restrictions.

Unlike the administrative regulation form, the effect from economic or market instruments for currency regulation is based on manipulating the behavior of market economic agents by means of economic, including currency and credit, mechanisms. However, these tools are divided into direct and indirect. Instruments of direct action: devaluation (revaluation) of national currency; double or multiple currency market; obligatory reservation and import deposit. Instruments of indirect regulation make influence on banks and non-bank establishments' behavior through the market. Indirect instruments for currency regulation include: currency interventions, discount rate correction, open market operations and exchange rate regime.

The role of currency regulation for economic development supporting cannot be overlooked, especially in the conditions of global instability because previously calculated and deliberate use of instruments for currency regulation allows to reduce negative influence of internal and external indicators' fluctuation of supply and demand balance of currency values on the national market. Trade and investment activity of economic entities can also be stimulated by currency regulation.

Countries are actively using methods of currency regulation in attempt to increase its competitiveness on the world stage. So, for example, China, despite the crisis phenomena in world economy, not only takes the leading positions on absolute measures of export and import of goods and services, but at the same time continues to show active growth rates of positive trade balance in recent years.

The received currency earnings from export contracts upon returning to their home country have to strengthen rate of national currency, but as we see from figure 2, the revaluation process in the Chinese currency system occur very slowly that means the use of such direct economic regulation method as devaluation. Proof of this is also a fact that in the ranking of countries in terms of gross national income per capita China falls into the category of «countries with average income (from 4126\$ to 12735\$)». Thus, according to the World Bank in 2014 China led only the 100th place in the ranking of 213 countries of the world with the income of \$7400.

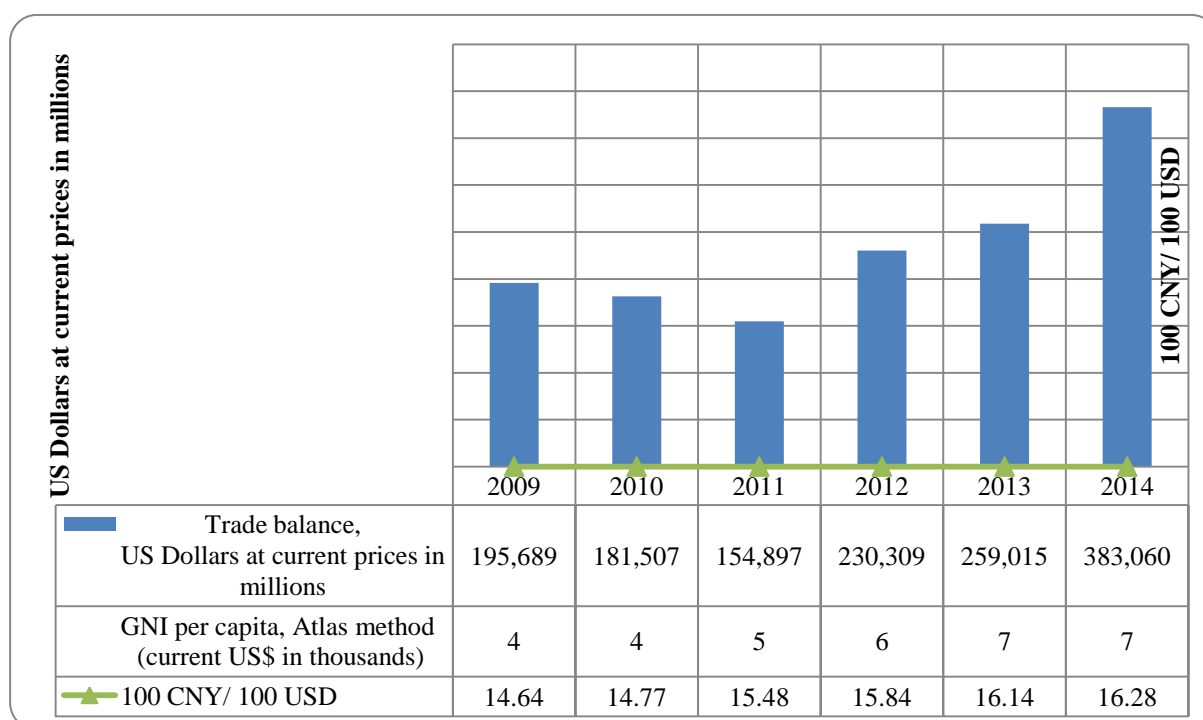

Figure 2. The influence of exchange rate's change of Yuan on China's economy in 2009-2014

Note. Compiled by the author on the basis of data [5-6]

The similar situation is also observed in Japan economy: carrying out multiple currency devaluation against the currencies of major trade partners has allowed to keep during the crisis period export volumes on average at the level of 724 bln. dollars, however such winnings were followed by rapid falling of a gross national income per capita (see table 1).

Due to the devaluation of own currency the country gets easy and fast competitive advantages in the world market, however within the country they are followed by decrease in a standard of living and beyond her limits subjects of the international economic relations get a false idea of goods and services prices, therefore they make wrong economic decisions that leads to emergence of imbalances in supply and demand on factors of production and objects of trade in the world markets.

Currency regulation is able to change not only balance of trade, but also has a direct impact on the movement of the enterprise and loan capital. Increase of rate of national currency encourages entrepreneurs to make investment projects abroad because purchase of foreign currency is rather cheap and, vice versa, devaluation of national currency leads to reduction of the volumes of investment abroad through price rise of foreign currency (see figure 3).

Table 1

The influence of exchange rate's change of yen on the Japan's economy in 2012-2014

YEAR	Exports, US Dollars at current prices and current exchange rates in billions	1.00 JPY/ 1.00 CNY	1.00 JPY/ 1.00 USD	GNI per capita, Atlas method (current US\$)
2014	699	0,058	0,009	42 000
2013	695	0,063	0,010	46 330
2012	777	0,079	0,013	47 830

Note. Compiled by the author on the basis of data [5-6]

Because of devaluation of Egyptian pound we can watch the reduction of direct foreign investments abroad, at the same time simultaneous increase of investment attractiveness of this country is observed - direct foreign investments increase from abroad.

The investment climate is the prerequisite for population employment. Favorable long-term investment projects in advance usually provide a creation of the large production capacities providing the population with workplaces and salary. Growing thereof consumer ability of citizens gives the chance to provide producers with big orders. Therefore it is possible to tell that decrease in an exchange rate will stimulate processes of labor emigration because citizens in search of a bigger salary will be ready to work abroad, at the same time an increase in a national exchange rate of the contrary facilitates labor immigration.

The assessment of risks in connection with use of the loan capital is not less important. Devaluation of national currency leads to increase in obligations of the currency credits and among legal entities results in bankruptcy and liquidation of the enterprises, and among individuals - to undesirable social consequences. On the contrary, strengthening of national currency allows to pay off quicker for loans which have been obtained in foreign currency.

Instruments of currency regulation act as a peculiar patronage for national economy in the conditions of global financial instability. Existence of enough currency reserves in the central bank of the country allows to pursue actively policy of regulation of an exchange rate by means of currency interventions. The majority of the indicators characterizing financial power of the country, its ability quickly to repay the internal and external obligations, are calculated in relation to inventory reserves this country.

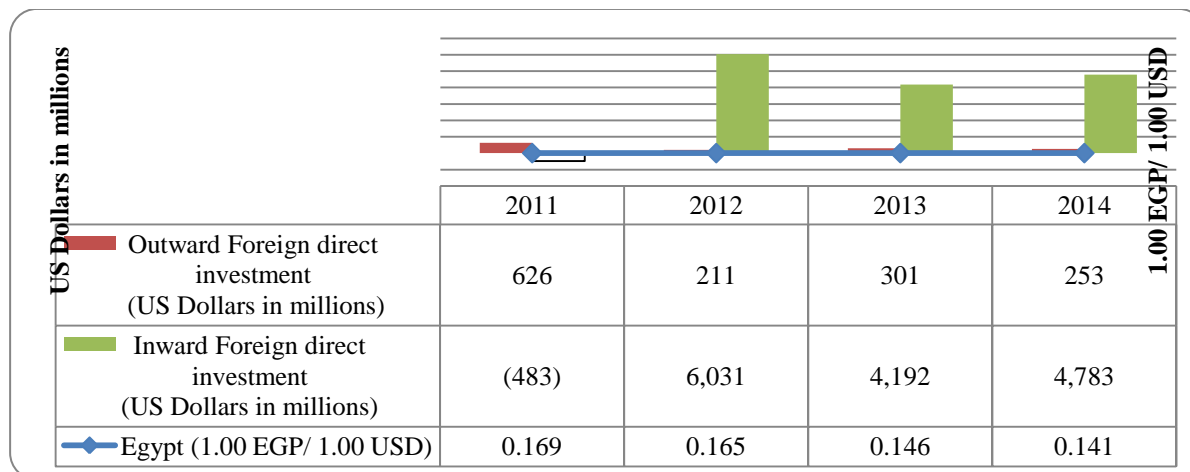

Figure 3. The effect of exchange rates' changes of the pound on the Egypt's economy in 2009-2014

Note. Calculated by the author on the basis of data [5-6]

The conclusion of this study and further research in this area. So, given definition of the essence of the «currency regulation» category has next following advantages: first, it takes into account the interdependence of sectors of economic relations, secondly, takes into account all the possible levels of implementation of currency regulation - from national to global, third, definition can mean both the state and automatic coordination of the currency relations depending on the existing mode of an exchange rate in the country, and finally - have the concept of economic needs, which are the driving force in economic life of mankind. The understanding of the mechanism of currency regulation allows to neutralize the negative consequences of external financial environment of the country in the conditions of "new norm" of world economy, to provide interdependent development of spheres of the economic relations of national economy. In further publications it is planned to carry out more detailed analysis of influence of currency factors on certain spheres of the economic relations.

List of references

1. Дмітрієва О.С. Валютна політика як інструмент управління економічними циклами / О.С. Дмітрієва // Альманах сучасної науки та освіти. – 2011. – №6(49). – С. 200-201; Dmitrieva O.S. Valiutna polityka yak instrument upravlinnia ekonomichnymu tsyklamy / O.S. Dmitrieva // Almanakh suchasnoi nauky ta osvity. – 2011. – №6(49). – S. 200-201.
2. Місяць Н.О. Щодо деяких теоретичних засад валютного регулювання / Н.О. Місяць // Фінансовий простір. – 2015. – №1 (17). – С. 196-201; Misiats N.O. Shchodo deiakykh teoretychnykh zasad valiutnoho rehuliuвання / N.O. Misiats // Finansovy prostir. – 2015. – №1 (17). – S. 196-201.
3. Шелудько С.А. Валютні відносини як предмет валютного регулювання / С.А. Шелудько // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – №12. – С. 180-182; Sheludko S.A. Valiutni vidnosyny yak predmet valiutnoho rehuliuвання / S.A. Sheludko // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. – 2015. – №12. – S. 180-182.
4. Яременко О.О. Особливості поняття «валютне регулювання» в сучасних умовах / О.О. Яременко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – №21. – С. 102-105; Yaremenko O.O. Osoblyvosti poniattia «valiutne rehuliuвання» v suchasnykh umovakh /

О.О. Yaremenko // Investytsii: praktyka ta dosvid. – 2011. – №21. – S. 102-105.

5. The World Bank [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.worldbank.org/en/country>

6. UNCTADSTAT [Electronic resource]. – Mode of access: <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>

Стаття надійшла до редакції 8.05.2016.

А. Василенко

РОЛЬ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ФІНАНСОВОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті проаналізовано сучасні підходи вітчизняних та зарубіжних науковців щодо визначення сутності категорії «валютне регулювання». Надано авторське визначення сутності цієї економічної категорії на основі механізму координації з урахуванням щільної взаємозалежності сфер економічних відносин, усіх можливих рівнів здійснення валютного регулювання, автоматичної координації валютних відносин в залежності від існуючого режиму валютного курсу в країні, а також поняття економічних потреб, які виступають рушійною силою в економічному бутті людства.

Серед основних груп сучасних інструментів валютного регулювання розглянуто адміністративно-правові та економічні (або ринкові) інструменти, визначено передумови їх використання, відмінні особливості та надано їх класифікацію. Проаналізовано динаміку обсягів та темпів зростання світового валового внутрішнього продукту. Розглянуто роль валютного регулювання в умовах дестабілізації світового фінансового середовища на прикладі впливу інструментів валютного регулювання на основні сфери економічних відносин, а саме: зміну сальдо торговельного балансу країни, інвестиційної привабливості країни, залучення країни в процесах міжнародної трудової міграції та її участі у міжнародних фінансових відносинах. Досліджено тісний взаємозв'язок макроекономічних показників держави, які змінюються під впливом використання інструментів валютного регулювання.

Ключові слова: регулювання, валютне регулювання, адміністративні та економічні інструменти валютного регулювання, девальвація, торговий баланс.

УДК 339.9 (045)

О. Bulatova

PROCESSES OF TRANSNATIONALISATION AND REGIONALIZATION IN THE CONTEXT OF GLOBAL DEVELOPMENT

The article describes the essence of the processes of transnationalization and regionalization in the context of the modern world economy. The author stipulates that the processes of transnationalization and regionalization have turned into the main structure-forming factor in the development of the world economy as well as proves that current development of integration processes in the world economy is characterized by two main trends, which are global and regional. Global and regional trends create a new multisystem configuration of global economic space.

The increase in intra-regional trade with neighboring countries is not limited to trade with highly developed countries where this kind of trade is a sign of deepening intra-sectoral specialization and cooperation. For developing countries, intra-regional trade increased allows selling goods, which are not competitive on more developed and more saturated markets. Besides, intra-regional trade development stimulates the expansion of institutional structures of TNC and increases the volume of intra-regional trade through the incompany exchange.

Economic convergence of countries in territorial and spatial aspects together with dynamic activities of TNC contributed to the creation of new forms of organizing the work of various economic actors engaged in carrying out production, demand, management, exchange of goods etc.

Key words: *regionalization, transnationalization, global integration and regional integration.*

The process of internationalization of production and capital and further development of integration processes led to the formation of fundamentally new phenomena in economics practices in the field of international economic relations, which are the emergence of international regions. This resulted in changes in spatial construction of «large systems» in the international economy [1, p.221] hence in early XXI century a traditional definition of the world economy as an integration of national economies did not measured up with real processes.

The process of intensification of international economic relations which is based on international differentiation of labor together with further liberalization of these relations through the creation of multifaceted regulating system enhance integrative interaction between countries. This is evidenced by international exchange of goods expanded, more active migration of production factors. The majority of these factors accounts for transnational or multinational corporate entities, which are also main subjects of the world economy. Their dynamic development proves the spread of transnationalism in the world.

Economic convergence of countries in territorial and spatial aspects and dynamic activities of TNC both contributed to the creation of new forms of organizing the work of various economic actors engaged in carrying out production, demand, management, exchange of goods etc. that involve capital, raw materials, management, information, technologies etc.

Spatial configuration of these components is modified by regionalization, which allows defining the world economy not only as a conglomerate of countries but also as an integrated system with interacting national and regional sectors.

Modern global companies contribute to the convergence of the world economy as they influence market development. These markets are large both in size and in scale. Globalization is related to the process of transnationalization as it presupposes global nature of markets being intensified together with a strong tendency towards «transnationality» in business activities of companies. This «transnationality» appears due to the business configurations of companies created on a worldwide basis as well as coordination and integration of their operations and strategies at the supranational level.

Modern technologies contribute to the process of strengthening the influence imposed by TNC. The abovementioned proves that transnational corporate entities together with regional integration associations have turned into one of the main structure-creating factors of the world economy.

Modern integration development taking place in world economy is characterized by two main trends which are global and regional ones, which dissemination led to the formation of an integral system of the world economy which consists of a particular set of elements (parts/regions of the world), with developing stable economic relations between them (homogeneous feature); also, regional groups formed are becoming more and more

differentiated (heterogeneous feature). As a result of the influence of the global and regional trends, a new multisystem configuration of global economic environment which is also a homogeneous system acquiring the features of dissipativity due to the heterogeneity of its system elements (parts/regions of the world). The uneven development of its elements and deterritorialization of the world economy actors have led to the emergence of new forms of differentiated cooperation, which requires new multidimensional assessment approaches to structural changes occurring in the current integration process at all levels.

The process of the intensification of international differentiation of labor, and internationalization of production and capital adds up to the objective nature of regionalization which is an objective process, based on the hierarchical system of regions; it is related to the optimization of socio-economic structure of the territories through the network of development of relations within the framework of national economy, as well as the cooperation between regions of different levels and different countries which leads to the emergence of new regional taxonomic level. Consequently, regionalization of the world economy can be defined as the process of the formation of a new multisystem configuration of the global economic environment which results from the regional trend of global development which main system elements are regions. Their creation depends on the nature of the development of integrative interaction. Intensification and extension of the process of regional integration is a modern feature of global economic development which is evidenced by the emergence of a large number of various integration entities that are an important component of global integration. On the other hand, the process of regionalization itself has acquired global characteristics, as evidenced by the regional orientation and increased goods and service flow and increased production factors within a region.

Within the borders of regions modern trade relations are developing more actively than intra-regional trade relations. This process is peculiar because of the increase in intra-regional trade with neighboring countries is not limited by the trade with highly developed countries where this kind of trade is a sign of deepening intra-sectoral specialization and cooperation. For developing countries, promoting intra-regional trade allows selling goods, which are not competitive yet on more developed and more saturated markets. Besides, intra-regional trade development stimulates the expansion of institutional structures of TNCs that increase the volume of intra-regional trade through incompany exchange

In XX century the advanced globalization managed to spread the political, economic, social and cultural movement against the unification of social life in various aspects as well as in the form of a project, which is created by one or more countries focused on the reorganization of certain region within the paradigm of economic and political dependence [4, c.2]. This notion is also related to the definition of regionalism given by UNCTAD which defines it as a demonstration of political integration that provides formal mechanisms for economic cooperation [6, p.8].

TNC influences the creation of oligopolistic structure of international markets. Organizational structure of TNC is actively evolving and a multidivisional structure of TNC makes them less dependent upon national policy of the country where main company or subsidiary is located.

Explosive development of TNC is the result of a large-scale corporatization of the world modern economy which has already transited to the last stage (global stage), where the system of global monopolism and global competitiveness appear. This is evidenced by export commodities flow. The volume of sales provided by foreign subsidiaries accounts for 36 356 \$ bln. One third of the world export is carried out through incompany flows of TNC's subsidiaries. TNC's export has witnessed 5,2 times increase (from 1498 \$ bln. in 1990 up to 7803 \$ bln. in 2014).

Research community has singled out regions in terms of international economics before; but these classifications have never taken into account the integrative background of the emergence of a region:

- Geographical approach: regions are defined in terms of the continents, i.e. macro-regions (Asia, Africa, America, Europe, Australia and Oceania) mesoregions (North, Central, South America, etc.) and regions (Eastern Europe, Middle East, etc.);

- Historical and cultural approach: regions are defined based on ethno-cultural, ethno-linguistic and other characteristics (Chinese, Korean, Indian, Russian, European, etc.);

- Cultural and religious approach: regions are defined by the commonness of the historical development of certain territory (Confucian and Buddhist, Muslim, Orthodox, West-Orthodox etc.);

- International and political approach: regions are defined by the activities of certain international organization (NATO, CIS, etc.);

- Geopolitical and geo-economic approach: regions are defined as a certain area characterized by the highly developed political, economic, cultural, military and political links (North America, East Asia, etc.). This subgroup is much closer to the integrative definition of region.

Dynamic development of integration processes at the regional and global levels causes the need to study the regionalization process in two aspects, related to the development of internal regions (within a certain country) and the perspective of regional development which results from the integrative basis and brings together several countries (or their territories). Thus, the nature of modern development of the world economy within the scope of the analysis of the region essence allows not only to define a territorial (or geographical) and a reproductive approach but also an integrative one which is based on the sustainable economic ties, and the high level of complementarity [2, p.20].

Region as a subsystem of the world economy serves as a space that creates a combination of countries of certain part / continent of the world with the highly intensified economic relations arising from common interests, resources provision, a level of development of productive forces and a pattern of specialization as well as trade complementarity especially through the format of integration association. The emergence of these regions is to some extent driven by the existence of a particular set of common interests that influence the interaction between the countries which in their turn are willing to become a part of certain association. Therefore, the international region as a part of international economy includes both states and certain territories of these states; this fact proves the heterogeneity of its components. Global regional associations form a current configuration of geo-economic and geopolitical map of the world with the spatial features.

From the historical standpoint, global trade relations have never been homogeneous and have always had a touch of regionality. In the course of a bilateral cooperation development, multilateral trade and economic relations have been actively developing within a particular region. The analysis of main trends and stages of international regionalization proves that the world economy structure has already formed certain spatial segments. This fact is evidenced by the existence of regions as subsystems of the world economy with the predominance of the «triad» regions which are European, North American and Asia-Pacific. The main regions structuring criteria were the propensity for intraregional interaction, its complexity, scale and longevity of economic relations.

Modern international trade relations are developing within the parts of the world more dynamically than inter-regional trade links, which distribution is described in the Table 1 [3]. An important feature of this process is that the increase in intra-regional trade between neighboring countries goes beyond highly developed countries for which this kind of trade exchange is the evidence of deepening intra-industry specialization and cooperation.

Table 1

Intra-regional and interregional trade								
Parts of the world	<i>Regional distribution</i>							
	North America	South and Central America	Europe	CIS	Africa	Middle East	Asia	World economy
<i>Overall volume in bln \$</i>								
World economy	3195	744	6792	512	639	780	5485	18494
North America	1251	214	379	17	43	79	504	2493
South and Central America	173	179	114	9	18	17	170	695
Europe	540	119	4665	218	221	229	738	6810
CIS	28	7	385	131	16	22	134	735
Africa	39	29	201	2	98	18	152	555
Middle East	99	11	148	7	36	113	694	1288
Asia	1065	185	900	127	207	302	3093	5917
<i>The percentage of the regional trade in the overall trade export of the region, %</i>								
World economy	17,3	4,0	36,7	2,8	3,5	4,2	29,7	100,0
North America	50,2	8,6	15,2	0,7	1,7	3,2	20,2	100,0
South and Central America	24,8	25,8	16,4	1,4	2,5	2,4	24,5	100,0
Europe	7,9	1,7	68,5	3,2	3,3	3,4	10,8	100,0
CIS	3,9	0,9	52,4	17,8	2,1	3,1	18,2	100,0
Africa	7,0	5,1	36,2	0,4	17,7	3,3	27,3	100,0
Middle East	7,7	0,8	11,5	0,5	2,8	8,8	53,9	100,0
Asia	18,0	3,1	15,2	2,1	3,5	5,1	52,3	100,0
<i>The percentage of the regional trade in the overall trade export of the region, %</i>								
World economy	17,3	4,0	36,7	2,8	3,5	4,2	29,7	100,0
North America	6,8	1,2	2,0	0,1	0,2	0,4	2,7	13,5
South and Central America	0,9	1,0	0,6	0,1	0,1	0,1	0,9	3,8
Europe	2,9	0,6	25,2	1,2	1,2	1,2	4,0	36,8
CIS	0,2	0,0	2,1	0,7	0,1	0,1	0,7	4,0
Africa	0,2	0,2	1,1	0,0	0,5	0,1	0,8	3,0
Middle East	0,5	0,1	0,8	0,0	0,2	0,6	3,8	7,0
Asia	5,8	1,0	4,9	0,7	1,1	1,6	16,7	32,0

In the system of the world modern production most of the cooperation ties in production and trade accounts for TNCs. Their existence allows producers in one region almost immediately respond to the market environment in other parts of the world. Regional orientation of TNC's business activities distribution is structured practically in this way: intra-region market-oriented (35%), location country-oriented (29%), oriented to two triad regions (23%); 13% of all operate in three triad regions [5].

After extending the scope of its international activities through integrative expansion, companies started to adjust their technologies to local requirements in order to successfully promote their products on the market of receiving countries. This requires, in many cases, internationalization of research work. TNC traditionally conducted research in the countries of location.

Today, a number of new features appear in the process of internationalization. These features developed under the influence of globalization and regionalization:

First, TNCs started to conduct their research work which goes beyond mere adjustment to the local market requirements in countries other than the country of location (especially in developed countries);

Second, TNCs of developing countries focus their work mostly on the global markets integrating them into key directions of their innovation activities

Third, taking into account a standpoint of receiving countries, internationalization of innovative activities give the opportunity not only to transfer technology created in other countries but also gives the green light for their development. This allows receiving countries to strengthen their technological and innovative potential;

Fourth, international activities of TNC is inseparably associated with the eagerness to minimize the costs and to utilize resources of receiving countries which would be the next stage of globalization of production cooperation of TNC.

Mutually beneficial regional cooperation (especially in trade and economy) is the first step towards the integration. The extension of trade cooperation in integration associations promotes the intensification of investment activities. In fact, investments are becoming a key element of economic development of integrating countries. That's why investment agreements have become an essential part of regional integration agreements. Today, the most powerful integration associations like the European Union, NAFTA, and ASEAN develop within the basic triad. Intra-regional cooperation between the associations becomes a rapidly developing and extended one; the associations confirm their status of relatively isolated part of the world economy.

To sum it all up, one cannot but notice that the development of regionalization promotes deeper integration which allows different national policies not only to adjust and to harmonize, but also to decrease the number of forms of government intervention. Under these conditions, with integration processes intensified and globalization deepened, regions are becoming new «construction sites» for «building» policy and act as independent members of the global order and can establish direct links with the global market, and therefore governments lose their ability to control their own spatial economies.

The development of international economic integration is practically implemented through the complex of certain forms of cooperation not only between countries but also between regions and companies. All these forms of cooperation will vary and have defined institutional framework and, therefore, react in a different way on the impact of globalization as they are different in terms of the scale and socio-economic level; on the other hand they will directly influence the development of global integration.

List of references

1. Гладій І. Міжнародна регіональна економіка як наука / І. Галадій // Журнал європейської економіки. – 2006. – Т.5(№3). – С.220-236.; Hladii I. Mizhnarodna rehionalna ekonomika yak nauka / I. Haladii // Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky. – 2006. – Т.5(№3). – S.220-236.

2. Чужиков В. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / В. Чижиков. – К.: КНЕУ, 2008. – 272с.; Chuzhykov V. Hlobalna rehionalistyka: istoriia ta suchasna metodolohiia: monohrafiia / V. Chyzykov. – К.: KNEU, 2008. – 272s.

3. International trade statistics. Report 2015. – Geneva : WTO Publications, 2015. – 170 p.

4. Payne A. Introduction: the Political Economy // Regionalism and World Order / A.Payne, A.Gamble. – Macmillan, London, 1996. – 296p.

5. Rugman A. Regional transnationals and Triad strategy / A. Rugman, A. Verbeke // Transnational Corporations. – 2004. – Vol. 13, No. 3. – pp.1-20.

6. Trade and Development Report 2007. Regional Cooperation for Development. – New York and Geneva: UNITED NATIONS, 2007. – 195p.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2016.

О. В. Булатова

ПРОЦЕСИ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті визначено сутність процесів транснаціоналізації та регіоналізації у контексті сучасного розвитку світового господарства. Обґрунтовано, що процеси транснаціоналізації та регіоналізації перетворились в основний структуроформуючий фактор розвитку світового господарства. Доведено, розвиток сучасних інтеграційних процесів у світовому господарстві характеризується двома основними трендами – глобальним та регіональним. У результаті дії глобального і регіонального трендів формується нова полісистемна конфігурація світового економічного простору.

Зростання внутрішньорегіональної торгівлі між країнами-сусідами не обмежується тільки високо розвинутими країнами, для яких цей напрям торговельного обміну є свідченням поглиблення внутрішньогалузевої спеціалізації і кооперування. Для країн, що розвиваються, розвиток внутрішньорегіональної торгівлі забезпечує реалізацію їхньої продукції, яка поки що не конкурентоспроможна на більш розвинутих і, відповідно, більш насичених ринках. Розвиток внутрішньорегіональної торгівлі стимулює її поширення інституційних структур ТНК, які через внутрішньофірмовий обмін збільшують обсяги також й внутрішньорегіональної торгівлі.

Економічне зближення держав в територіально-просторовому аспекті, з одного боку, та активна діяльність ТНК, з іншого, призвели до нових форм організації діяльності різних економічних агентів, що забезпечують виробництво, споживання, управління, обмін тощо.

Нерівномірний характер розвитку елементів світо господарської системи, детериторизація її учасників призвели до появи нових диференційованих форм взаємодії, що вимагає нових підходів багатомірної оцінки структурних змін.

Визначено, у системі сучасного світового виробництва значна частина коопераційних зв'язків у виробництві і торгівлі припадає на ТНК, а їх наявність дозволяє виробникам в одному регіоні майже миттєво реагувати на ринкові умови в інших частинах світу. У свою чергу, регіональний напрям розподілу ділової активності ТНК, визначається основними регіонами тріади світової економіки.

розвиток міжнародної економічної інтеграції у практичній площині реалізується в комплексі конкретних форм співробітництва не тільки між країнами, а й регіонами, фірмами тощо. Відповідно, процеси регіоналізації та транснаціоналізації можна віднести до процесів, які мають емпіричний характер, дослідження яких потребує міждисциплінарного підходу.

Ключові слова: *регіоналізація, транснаціоналізація, глобальна інтеграція, регіональна інтеграція.*

УДК 339.92 (045)

І.Ю. Чентуков

ОЦІНКА ІНТЕНСИВНОСТІ ТА ГЛИБИНИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ОСНОВНИХ РЕГІОНАХ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Стаття присвячена дослідженню підходів до оцінки інтенсивності, глибини та рівня розвитку інтеграційних процесів. Досліджено існуючі системи індикаторів

розвитку регіональної економічної інтеграції. Виділено напрямки застосування інструментів для оцінювання впливу інтеграційних процесів на динаміку економічного розвитку.

Для загальної оцінки основних тенденцій, пов'язаних із розвитком інтеграційних процесів використано як кількісні показники, які виступають індикаторами загальних динамічних змін, так і якісні, що дозволяють оцінити вплив інтеграційних процесів на структурні зрушення, що відбуваються у національних економіках країн-інтегрантів, інтеграційних об'єднаннях, світовому господарстві в цілому.

Ключові слова: *інтеграція, інтеграційний процес, інтеграційна взаємодія, інтеграційне об'єднання, індикатори регіональної економічної інтеграції*

Важливою компонентою дослідження рівня та якості інтеграційної взаємодії, її впливу на структурні зміни, що відбуваються в національних економіках країн-інтегрантів, стає комплексний аналіз інтеграційних процесів, що відбуваються на різних рівнях. Систематизація існуючих методичних підходів до системи оцінювання регіональної економічної інтеграції [1-8] дозволяє підвищити якість оцінювання глибини та масштабів глобальної та регіональної інтеграції із використанням різноманітних показників кількісного, так і якісного характеру.

Для загальної оцінки основних тенденцій, пов'язаних із розвитком інтеграційних процесів, безумовно, необхідно використання кількісних показників, які виступають індикаторами загальних динамічних змін. У той же час, для оцінки впливу інтеграційних процесів на структурні зрушення, що відбуваються у національних економіках країн-інтегрантів, інтеграційних об'єднаннях, світовому господарстві в цілому кількісних показників недостатньо.

Метою статті є аналіз та оцінка інтенсивності та глибини розвитку інтеграційних процесів, що відбуваються у сучасних умовах, із використанням сучасного інструментарію та методичних підходів до системи оцінювання регіональної економічної інтеграції.

Основними показниками, що характеризують рівень, глибину та інтенсивність розвитку торговельної інтеграції в межах регіональних об'єднань є обсяги внутрішньорегіональної торгівлі, обсяги позарегіональної торгівлі, питома вага внутрішньорегіональної та позарегіональної торгівлі регіону, питома вага внутрішньорегіональної торгівлі та позарегіональної торгівлі в обсягах світової торгівлі. За *обсягами внутрішньорегіональної торгівлі* лідером є європейський регіон, обсяги внутрішнього експорту якого за даними 2014 р. дорівнюють 4984,5 млрд. дол. США, та азійський регіон з обсягами внутрішнього експорту в 4746,3 млрд. дол. США. Обсяги внутрішнього експорту американського регіону складають 1775,3 млрд. дол., що в 2,8 разів менше за аналогічний показник європейського та азійського регіонів. Обсяги внутрішньої торгівлі африканського регіону залишаються зовсім незначними 87,1 млрд. дол. США [9].

Якщо порівнювати *інтенсивність зростання внутрішньорегіональної торговельної співпраці*, то за період 1995-2014 рр. внутрішній експорт африканського регіону збільшився в 6,3 рази, щорічно в середньому зростаючи на 10,2%, азійського регіону – в 7,6 разів або на 4,04% щорічно, американського регіону – в 3,3 рази або на 6,5% щорічно, європейського – в 2,9 рази або на 5,8% щорічно.

Рівень торговельної інтеграції також можна оцінити за результатами співвідношення внутрішнього та зовнішнього експорту. Так, найбільший рівень внутрішньоторговельної співпраці спостерігається у європейському регіоні, де обсяги внутрішнього експорту в 2,23 рази більші за обсяги позарегіонального експорту, однак, останніми роками це співвідношення зменшується (у 2005 р. становило 1:2,86).

Зворотна тенденція спостерігається в азійському регіоні, де співвідношення внутрішньої торгівлі з позарегіональною навпаки збільшилося з 1,06 у 2000 р. до 1,6 у 2014 р., отже обсяги внутрішньої торгівлі на 60% перевищують торгівлю з країнами інших регіонів. Для американського регіону навпаки очевидним є послаблюючий тренд динаміки інтеграційної торгівельної співпраці, так якщо внутрішньорегіональна торгівля перевищувала позарегіональну у 2000 р. на 62%, то у 2014 р. лише на 26%. Низький рівень розвитку африканського регіону обумовлює зовнішню орієнтацію торговельної діяльності країн регіону, тільки в цьому регіоні обсяги позарегіонального експорту суттєво перевищують внутрішньорегіональний експорт (в 5,4 рази у 2014 р., що однак майже вповнину менше за показники 2000, 2005 рр.).

Європейський регіон характеризується найбільшою питомою вагою *внутрішньорегіональної торгівлі*, яка складає 69% (2014р.), однак має спадаючий тренд (максимальне значення 74,6% припадало на 2004 р.). Суттєву частку займає внутрішній експорт в загальній торгівлі азійського регіону 61,5% (2014р.) та протягом 1998-2014 рр. характеризувалося тенденцією до зростання (мінімальне значення 47,3% припадало на 1998 р. Питома вага внутрішньорегіональної торгівлі в американському регіоні, як і в європейському, зменшується протягом останніх років (скоротилася з 61,8% у 2000р. до 55,8% у 2014 р.). В африканському регіоні, незважаючи на тенденцію зростання питомої ваги внутрішньорегіональної торгівлі, її частка у 2014 р. дорівнює лише 15,7%, що на 6,5% більше, ніж у 2000р.

Компаративний аналіз ступені участі регіонів в системі світової торгівлі дозволяє зробити висновок, що на внутрішній експорт європейського регіону припадає 26,3% світової торгівлі, азійського – 25%, американського – 9,3%. Щодо питомої ваги зовнішньої торгівлі, то 15,6% в світовій торгівлі забезпечує азіатський регіон, 11,8% - європейський, 7,4% - американський. Результати оцінки динаміки обсягів та інтенсивності торговельної інтеграції в межах основних інтеграційних об'єднань представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

**Інтенсивність динаміки обсягів внутрішньорегіональної торгівлі
інтеграційних об'єднань у 1995-2014 рр.**

Регіон	Інтеграційне об'єднання	Середньорічні зміни, %				
		1995-2000	2000-2005	2005-2010	2010-2014	1995-2014
Африка	CEMAC	-1,20	26,87	24,51	-4,75	11,28
	CEPGL	-5,59	47,81	29,33	24,51	22,33
	COMESA	0,70	18,62	21,01	4,63	11,24
	ECCAS	1,46	22,36	29,36	-7,11	11,53
	ECOWAS	3,19	17,41	9,96	6,50	9,28
	MRU	1,39	16,60	-7,24	2,95	3,09
	SADC	-3,64	12,11	26,24	5,99	9,84
	UMA	-2,35	11,89	12,50	13,31	8,39
	WAEMU	-1,49	11,77	7,86	11,85	7,12
	Регіон в цілому	-0,90	15,98	20,75	5,26	10,19
Америка	ANCOM	2,43	17,59	11,54	5,65	9,34
	CACM	10,93	9,66	8,39	5,26	8,72
	CARICOM	8,26	9,70	4,79	4,13	6,83
	FTAA	10,41	5,17	4,57	5,96	6,53
	MERCOSUR	3,89	3,95	15,13	-0,14	5,86

	NAFTA	11,64	3,89	3,02	6,93	6,28
	Регіон в цілому	10,42	5,25	4,46	5,87	6,51
Азія	APTA	11,44	27,66	16,80	7,13	15,97
	ASEAN	4,16	10,99	9,72	5,61	7,69
	ECO	-0,57	25,54	17,27	7,35	12,21
	GCC	3,43	18,35	14,15	12,92	12,03
	SAACR	3,80	25,45	12,69	12,11	13,31
	Регіон в цілому	5,19	13,49	12,19	7,52	9,65
	Європа	EFTA	-1,90	8,27	10,71	6,19
EU		2,71	11,05	4,09	3,47	5,38
Регіон в цілому		2,70	11,79	4,64	3,94	5,80

Примітка: Розраховано та складено автором на підставі аналізу джерела [9]

За останні 20 років (1995-2014рр.) найбільшою інтенсивністю розвитку торговельної інтеграційної взаємодії характеризуються країни азійського та африканського регіону, серед інтеграційних об'єднань яких найбільшими темпами внутрішньорегіональний експорт збільшувався в межах CEPGL (22,3% в середньому щорічно), APTA (15,97%), SAACR (13,3%), ECO, GCC (по 12%), CEMAC, COMESA, ECCAS (по 11%) тощо. В американському регіоні інтеграційні об'єднання латиноамериканських країн мають порівняно більш інтенсивні темпи зростання внутрішньорегіональної торгівлі, зокрема ANCOM 9,34% в середньому щорічно, SACM 8,72%, CARICOM 6,83%. Однак, щодо їх впливу на розвиток світової торгівлі, то він залишається незначним, оскільки як африканські, так і азійські інтеграційні об'єднання займають зовсім несуттєві частки в структурі світової торгівлі.

Серед найбільш розвинених та ефективно функціонуючих інтеграційних об'єднань, сукупна частка внутрішньої торгівлі яких складає 28,5% світового експорту (у тому числі EU 20,2%, NAFTA 6,6%, ASEAN 1,7%) найбільш інтенсивними темпами зростання характеризується внутрішній експорт країн ASEAN, що в середньому щорічно за 1995-2014 рр. зростав на 7,69%, тоді як внутрішній експорт країн NAFTA – на 6,28, країн EU – на 5,38%. В цілому внаслідок прискореного зростання обсягів внутрішньорегіональної торгівлі в межах азійського регіону, питома вага ключових об'єднань NAFTA та EU в системі світової торгівлі зменшується (з максимальної оцінки 10,6% у 2000 р. до 6,6% у 2014 р., з 28,8% у 1998 р. до 20,2% у 2014 р. відповідно).

Порівняння *швидкості динаміки* в межах виділених періодів аналізу дозволяє зробити висновок щодо уповільнення темпів зростання обсягів внутрішньорегіональної торгівлі в межах всіх регіональних інтеграційних об'єднань. Щодо період найбільш прискореного та інтенсивного зростання внутрішньорегіональної торговельної співпраці, то для об'єднань африканського регіону це 2000-2010 рр., для американського регіону – 2000-2005 рр. (за винятком MERCOSUR, обсяги внутрішнього експорту якого найбільшими темпами збільшувалися у 2005-2010 рр.), для об'єднань азійського та європейського регіонів – 2000-2005 рр., що логічно пояснюється загальним трендом сповільнення динаміки розвитку світового господарства.

Динаміка обсягів позарегіональної торгівлі інтеграційних об'єднань характеризується тими ж закономірностями, що й зміни внутрішньорегіональної торгівлі, зокрема найбільшою інтенсивністю розвитку торговельної взаємодії з іншими країнами світу поза регіоном характеризуються країни азійського, африканського та латиноамериканського регіонів, серед інтеграційних об'єднань яких найбільшими

темпами позарегіональний експорт збільшувався в межах СЕМАС (10,39% в середньому щорічно), ЕССАС (12,68%), ЕСОВАС (12,68%), АРТА (12,88%), ГСС (12,85%), ЕСО (10,43%), АНСОМ (10,17%) тощо. Країни АРТА мають суттєвий вплив на світову торгівлю, оскільки позарегіональна торгівля цих країн складає 15,3% світового експорту та протягом періоду, що досліджується зросла втричі. Решта інтеграційних об'єднань африканського та азіатського регіонів характеризуються обсягами позарегіонального експорту, які займають зовсім несуттєві частки в структурі світової торгівлі (не більше 1%).

Позарегіональна торгівля об'єднань ЕУ, НАФТА та АСЕАН забезпечує 23,7% світового експорту (у тому числі ЕУ 12,1%, НАФТА 6,5%, АСЕАН 5,1%), при цьому найбільш інтенсивними темпами зростання характеризується позарегіональний експорт країн АСЕАН, що в середньому щорічно за 1995-2014 рр. зростав на 7,59%, тоді як внутрішній експорт країн НАФТА – на 5,35, країн ЕУ – на 6,25%.

Порівнюючи темпи зростання внутрішнього та зовнішнього експорту інтеграційних об'єднань, можна зробити висновок щодо приблизно однакових темпів їх зміни, а також схожий характер швидкості змін, зокрема сповільнена динаміка зростання позарегіональної торгівлі характерна для періоду 2010-2014 рр.

Для оцінки рівня інтеграційної взаємодії використовуємо *індекс інтенсивності внутрішньорегіональної торгівлі* з метою визначення, чи надається країнами більшої переваги та важливості торгівлі саме в межах інтеграційного угруповання. Для всіх інтеграційних угруповань, окрім ЕФТА та АРТА, значення індексів інтенсивності перевищує одиницю і свідчать, що взаємна торгівля країн об'єднання перевищує очікування, виходячи з відносної важливості країн в світовому господарстві. Отже, країни надають більшу перевагу саме взаємній торгівлі порівняно з торгівлею з рештою країн світу. Що стосується ЕФТА та АРТА, то для ЕФТА, значення індексу інтенсивності якої варіюється в межах 0,3-0,65, більш вагомою є торгівля з країнами ЄС, на частку яких припадає 65,7% експорту та 70% імпорту країн ЕФТА, і в цілому в структурі торговельної діяльності країн ЕФТА позарегіональна торгівля складає 99,4%. Індeksi інтенсивності для країн АРТА з 2011 р. приймають значення менше за одиницю, що обумовлено зростанням питомої ваги Китаю та Індії як основних експортерів світу. Високі значення індексів інтенсивності, що характерні для деяких інтеграційних об'єднань, до складу яких входять африканські та латиноамериканські країни, що розвиваються (СЕРГЛ – 53,1, МРУ – 29,7, ВАЕМУ – 67,6, САСМ – 52,4, САРІСОМ – 92,9), головним чином обумовлені не скільки високим рівнем вагомості взаємної торгівлі, кільки досить низьким рівнем відносної значимості цих країн у світовому господарстві. Серед ключових інтеграційних об'єднань світу ЕУ, НАФТА та АСЕАН значення індексів інтенсивності протягом останніх 20 років характеризується відносно сталою динамікою без суттєвих варіацій, зокрема ЕУ (1,53-1,87), НАФТА (2,30-2,71) та АСЕАН (3,27-4,29).

Розрахунок *індексів схильності до внутрішньорегіональної та позарегіональної торгівлі* дозволяє зробити висновки щодо інтенсивності торгівлі з урахуванням ступеня відкритості національних економік, що входять до відповідних інтеграційних об'єднань. Переважна більшість інтеграційних об'єднань характеризується показником схильності до внутрішньорегіональної та позарегіональної торгівлі, значення яких перевищує одиницю, за винятком ФТАА (0,7), НАФТА (0,8), СААСР (0,7) та ЕФТА (0,4). Це пояснюється наступним, більшість інтеграційних об'єднань американського регіону характеризується невисоким показником відкритості економіки, що є значно меншим за середньосвітовий показник. Так, якщо середньосвітове значення індикатору відкритості економіки складає 25,2% у 2013р. порівняно з 17,1% у 1995р., то для ФТАА 14,5% та 10,8% відповідно, НАФТА 14% та 10,8% відповідно, МЕРКОСУР 13,2% та

8,1% відповідно. Меншим за світовий показником відкритості економіки характеризуються країни SAACR 19,9% у 2013р. порівняно з 10,4% у 1995р.

Найбільші значення показника схильності до внутрішньорегіональної та позарегіональної торгівлі мають такі інтеграційні об'єднання, як CEPGL 28,4, MRU 24,7, WAEMU 47,1, CACM 34,3, CARICOM 65,3, що переважно обумовлено, по-перше, високими значеннями індексів інтенсивності взаємної торгівлі, що характерні для них, а також значними показниками відкритості економіки, що є вищими за середньосвітовий показник та показники, отримані для об'єднань американського регіону, зокрема MRU 41,6%, WAEMU 34,9%, CARICOM 34,4%, CACM 32,8%, CEPGL 26,7%. В цілому серед інтеграційних об'єднань світу найвищим рівнем відкритості характеризується ASEAN (52% у 2013 р., максимальне значення квоти складало у 2005 р. 67%), що є свідченням не тільки переважанню торгівлі в межах об'єднання, однак і високим рівнем схильності й до позарегіональної торгівлі.

На основі розрахунку парних коефіцієнтів кореляції було встановлено взаємозв'язок між інтенсивністю внутрішньорегіональної торговельної взаємодії та темпами економічного зростання регіональних інтеграційних об'єднань (рис. 1).

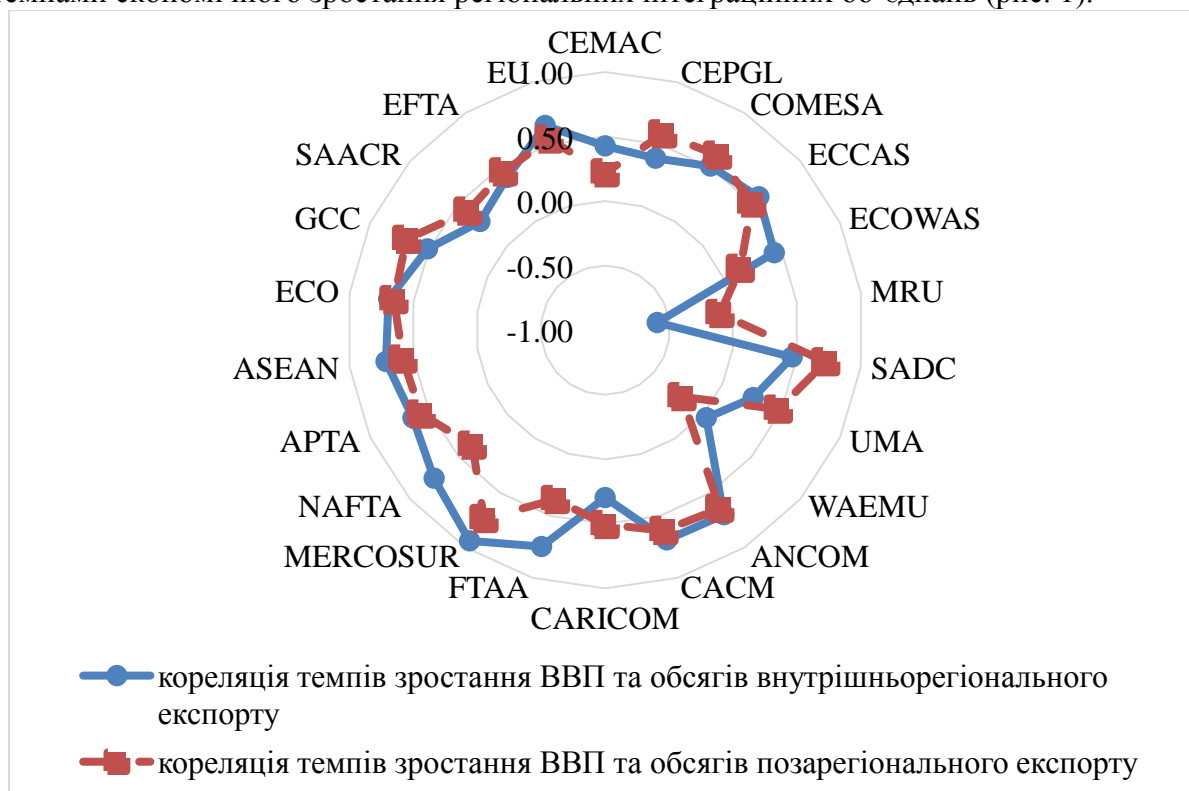

Рис. 1. Взаємозв'язок внутрішньорегіональної та позарегіональної торгівлі з темпами економічного зростання інтеграційних об'єднань

Примітка: Розраховано та складено автором

Як свідчать розраховані коефіцієнти кореляції, для переважної більшості інтеграційних об'єднань (за винятком CEPGL, COMESA, SADC, UMA, WAEMU, CARICOM, GCC, SAACR, EFTA) більший вплив на динаміку економічного зростання мають саме динамічні зміни внутрішньорегіонального торгівлі в межах інтеграційних об'єднань. Так, найбільш тісний ступінь зв'язку між темпами зростання ВВП та темпами зростання внутрішньорегіонального експорту виявлено в таких угрупованнях як, MERCOSUR (0,64), NAFTA (0,75), FTAA (0,75), ASEAN (0,71), ANCOM (0,7), CACM (0,69) та ECO (0,69), тобто в інтеграційних об'єднаннях американського та азіатського регіонів. Помірний зв'язок між темпами економічного зростання темпами

зростання торгівлі в межах угруповань спостерігається в EU (0,65), АРТА (0,64), ECCAS (0,58), COMESA (0,51), GCC (0,51) та ЕФТА (0,4). В решті інтеграційних об'єднань визначено слабкий характер залежності між динамікою ВВП та внутрішньорегіональною торгівлею. У свою чергу, розширення торговельної взаємодії в інтеграційних об'єднаннях сприяє розвитку інвестиційної діяльності. Фактично інвестиції стають ключовим елементом економічного розвитку країн, які реалізують курс розвитку регіональної інтеграції.

Проведений аналіз розвитку інтеграційних процесів з позиції інтенсивності та тісноти показав, що серед глобальних регіонів найбільш високий рівень інтенсивності інтеграційної співпраці демонструють країни європейського та азіатського регіонів. Незважаючи на те, що найбільш розвиненими є інтеграційні об'єднання європейського та американського регіонів, які займають найсуттєвіші позиції в системі світового господарства, саме об'єднання азіатського та деякі африканського регіонів характеризуються найбільш інтенсивними та випереджальними темпами розвитку інтеграційної взаємодії протягом останніх двадцяти років. Однак, в цілому для інтеграційних угруповань всіх глобальних регіонів світу виявлений уповільнюючий тренд зростання обсягів внутрішньоторговельної взаємодії останніми роками.

Результати аналізу також показали, що динаміка економічного зростання країн, що входять до інтеграційних об'єднань, головним чином визначається зростанням інтенсивності саме внутрішньоторговельної співпраці. Співвідношення темпів економічного зростання країн та кореляції економічного зростання з поглибленням інтеграційної взаємодії дозволили виявити, що більше 40% інтеграційних об'єднань, до яких входять переважно об'єднання азіатського регіону, мають найбільший потенціал подальшого зростання інтеграційних процесів, що зумовлюватиме посилення позицій країн угруповань в системі світового господарства.

Список використаної літератури

1.База данных региональной интеграции: состав и показатели: методический отчет [Электронный ресурс] / под ред. В. С. Перебоева. – Санкт-Петербург : Центр интеграционных исследований Евразийского банка развития, 2014. – 34 с.; Baza dannyih regionalnoy integratsii: sostav i pokazateli: metodicheskiiy otchet [Elektronnyiy resurs] / pod red. V. S. Pereboeva. – Sankt-Peterburg : TSentr integratsionnyih issledovaniy Evraziyskogo banka razvitiya, 2014. – 34 s.

2.Булатова О. В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: моногр. / О. В. Булатова. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 386 с.; Bulatova O. V. Rehionalna skladova hlobalnykh intehtratsiinykh protsesiv: monohr. / O. V. Bulatova. – Donetsk: DonNU, 2012. – 386 s.

3.Винокуров Е. Количественный анализ экономической интеграции Европейского союза и Евразийского экономического союза: методологические подходы / Е. Винокуров, И. Пелипась, И. Точицкая. – Санкт-Петербург: Центр интеграционных исследований Евразийского банка развития, 2014. – 62 с.; Vinokurov E. Kolichestvennyiy analiz ekonomicheskoy integratsii Evropeyskogo soyuza i Evraziyskogo ekonomicheskogo soyuza: metodologicheskie podhody / E. Vinokurov, I. Pelipas, I. Tochitskaya. – Sankt-Peterburg: TSentr integratsionnyih issledovaniy Evraziyskogo banka razvitiya, 2014. – 62 s.

4.Григорян К.Г. Система индикаторов региональной экономической интеграции // Российский экономический интернет-журнал [Электронный ресурс]: Интернет-журнал АТиСО. — М.: АТиСО, 2012— . — № 0420600008. — Режим доступа: <http://www.e-rej.ru/Articles/2012/Grigorian.pdf>; Grigoryan K.G. Sistema indikatorov regionalnoy ekonomicheskoy integratsii // Rossiyskiy ekonomicheskiiy internet-jurnal [Elektronnyiy

resurs]: Internet-jurnal ATiSO. — М.: ATiSO, 2012— . — № 0420600008. — Rejim dostupa: <http://www.e-rej.ru/Articles/2012/Grigorian.pdf>

5. Гурова И.П. Измерение глобальной и региональной торговой интеграции/ И. П. Гурова // Евразийская экономическая интеграция. - 2009. - № 3. - С. 60-73; Gurova I.P. Izmerenie globalnoy i regionalnoy torgovoy integratsii/ I. P. Gurova // Evraziyskaya ekonomicheskaya integratsiya. - 2009. - № 3. - S. 60-73

6. Захарова О. В. Особливості застосування гравітаційних моделей в аналізі міжнародного торговельного співробітництва / О. В. Захарова // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Економіка. – 2014. – Вип. 8. – С. 145-152; Zakharova O. V. Osoblyvosti zastosuvannia hgravitatsiinykh modelei v analizi mizhnarodnoho torhovelnogo spivrobitnytstva / O. V. Zakharova // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomika. – 2014. – Vyp. 8. – S. 145- 152

7. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: Монографія. – К.: КНЕУ, 2006. – 248с.

8. Lombaerde P. Governing Regional Integration for Development. Monitoring Experiences, Methods and Prospects/ P. Lombaerde, A. Estevadeordal, K. Suominen. – Ashgate Publishing, Ltd., 2008. – 290p. Regional Integration Knowledge System [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cris.unu.edu/riks/web/>

9. UNCTAD Statistics [Electronic resource]. – Mode of access: <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx> UNCTAD Statistics [Electronic resource]. – Mode of access: <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>

Стаття надійшла до редакції 07.05.2016.

I. Chentukov

EVALUATION OF INTENSITY AND DEPTH OF THE INTEGRATION PROCESS IN THE MAJOR REGIONS OF THE WORLD ECONOMY

The article is dedicated to the studies of the approaches to the assessment of intensity, depth and level of regional economic integration development. Present paper also determines the ways of applying tools for the assessment of the influence imposed by integration process on dynamics of economic development. Existing systems of the determinants of regional economic integration are also studied.

In order to provide general assessment of the key trends related to the development of integration processes the author employs both quantitative and qualitative indices. Qualitative indices determine general dynamic changes and quantitative ones allow assessing the influence imposed by integration processes on structural shifts taking place in national economies of integrating countries, integration associations, world economy in general etc.

The article analyzes the determinants of intensity, depth and level of trade integration development within regional associations. These determinants are the volume of intraregional trade, the volume of extra-regional trade, the ratio of intraregional and extra-regional trade in the region, the ratio of intraregional and extra-regional trade in the world trade.

The calculations proved the interrelation between the intensity of intraregional trade interaction and the rate of economic growth of regional integration associations.

The expansion of trade in integration associations contributes to the development of investing activities. Investments themselves become a key element of economic growth of countries, which work towards further regional integration. The author proves that dynamics of economic growth of a country in integration association is determined by increasing intensity of intraregional cooperation.

Key words: *integration, integration process, integration interaction, integration association, determinants of regional economic integration*

УДК 339.92 (045)

Е.І. Путятін

ІНТЕГРАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КРАЇН

Робота присвячена визначенню основних напрямів розвитку інтеграційних стратегій, які реалізують країни світу.

Визначено, що реалізація інтеграційних стратегій визначає використання різноманітних механізмів з урахуванням, конкретних соціально-економічних умов розвитку країн. Доведено, що інтеграційні стратегії можуть змінюватися з урахуванням змін, що відбуваються не тільки у внутрішніх, а й у зовнішніх факторах впливу. Надано порівняльну оцінку основних напрямів інтеграційної політики, яку обиратиме країна.

Визначено сутність стратегій унілатералізму, регіоналізму, мультилатералізму. Доведено, що стратегія унілатералізму засновується на односторонньому використанні з боку країни інструментів зовнішньої політики без урахування інтересів інших країн – учасниць світового господарства. Стратегія регіоналізму спрямована на поглиблення інтернаціоналізації у межах певного регіону, який утворюють країни, що охоплені інтеграційними процесами. Стратегія мультилатералізму визначає реалізацію ідеології лібералізації ринку в межах всього світового господарства. Виділено бінарний взаємозв'язок унілатералізму та мультилатералізму.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційна стратегія, унілатералізм, регіоналізм, мультилатералізм

Теоретико-методологічне підґрунтя розробки стратегій інтеграційного розвитку країн закладено представниками меркантилізму, класичної школи політичної економії, кейнсіанська та іншими, якими визначено різні напрями зовнішньоекономічних стратегій розвитку країн, що можна віднести до класичних, а саме: меркантилізму, протекціонізму, лібералізму (або стратегія вільної торгівлі). В умовах поглиблення інтеграції будь-якої національної економіки до світового господарства дослідження інтеграційної стратегії розвитку як важливої складової її зовнішньоекономічної стратегії є актуальним завданням, оскільки виклики глобалізаційного процесу вимагають її постійного коригування з урахуванням багатьох факторів.

Метою наукової роботи є визначення основних напрямів інтеграційних стратегій розвитку національних економік у сучасних умовах розвитку світового господарства.

Розвиток інтеграційної стратегії, яку обирає та чи інша країна світу, визначається не тільки рівнем досягнутого нею соціально-економічного розвитку, а й враховує постійний вплив нових зовнішніх факторів. З урахуванням змін, що відбуваються у зовнішніх факторах впливу можуть змінюватися й національні стратегічні інтереси. Інтеграційні стратегії можуть включати відповідні напрями: торговельний, галузевий, інституційний, відрізнятися за механізмами інтегрування тощо [7, с.13]. Слід враховувати, що участь країни у регіональних торговельних угодах також впливає на визначення напрямку її інтеграційного розвитку і має враховувати стратегічні орієнтири та механізми, які вже визначені країнами інтеграційного об'єднання.

У сучасних наукових дослідженнях [13] виділяють три основні напрями розвитку інтеграційних стратегій країн:

унілатералізм (unilateralism),

регіоналізм (regionalism) та
мультилатералізм (multilateralism).

Слід визначити, що існують певні ризики, які пов'язані із вибором того чи іншого напрямку інтеграційної стратегії, оскільки існують протиріччя та джерела конфліктів між різними групами суб'єктів, на кого спрямована дія стратегії [2,с.311]. Так, на національному рівні джерелом конфліктів можуть стати різноспрямовані інтереси відповідних суб'єктів (господарювання, державних інституцій, громадськості), відповідно, важливого значення набуває чи є зацікавленість у співпраці у вирішенні колективних проблем, у тому числі спільно із суб'єктів з іноземних країн. Необхідність протекціонізму яку вимагають національні споживачі або виробники, що постачають продукцію на внутрішній ринок, може вплинути на посилення національної влади (у т.ч. її максимізацію), що може стати суттєвим джерелом протиріч і конфліктів на міждержавному рівні. Й нарешті, на наднаціональному (глобальному) рівні, достатньо проблематичним є реалізація спільних дій, про що свідчить невирішеність багатьох глобальних проблем, у тому числі багатостороннього механізму торговельно-економічного співробітництва.

Стратегія унілатералізму засновується на однобічному використанні з боку країни інструментів зовнішньої політики без урахування інтересів інших країн – учасниць світового господарства. У свою чергу, стратегії регіоналізму спрямована на поглиблення інтернаціоналізації у межах певного регіону, який утворюють країни, що охоплені інтеграційними процесами, тоді як мультилатералізм (багатосторонність) визначає реалізацію ідеології лібералізації ринку в межах всього світового господарства [2, с.305-316].

Фактично, стратегія унілатералізму використовується без урахування загальноприйнятих норм міжнародного права та без відповідних попередніх консультацій з тими акторами міжнародних відносин, на кого, безпосередньо, буде розповсюджуватися дія цієї стратегії. Й навпаки, застосування стратегії мультилатералізму передбачає проведення багатосторонніх переговорів на основі узагальнених принципів поведінки (*generalized principles of conduct*) [12], результатом яких стає прийняття відповідного колективного рішення, що сприяє розвитку системи багатостороннього співробітництва [14].

Багатосторонні рамки співробітництва можуть змінюватися по цілому ряду показників. Вони включають рівень їх інституціоналізації, яка може змінюватися від відповідних коаліцій, міжнародних режимів до багатосторонніх організацій. Однобічний напрям, навпаки, ґрунтується на відмові від багатосторонніх переговорів (будь то існуючих або запропонованих) задля вирішення конкретної проблеми (глобальної чи регіональної) і реалізується без участі у колективних діях. Вищезазначене дозволяє виділити бінарний взаємозв'язок унілатералізму та мультилатералізму.

Найчастіше, стратегію унілатералізму пов'язують із стратегічним курсом США, який країна реалізує не тільки у зовнішній військово-політичній, а й економічній сферах [1,4,15]. Яскравим прикладом цього є достатньо тривалі торговельні конфлікти та війни, які пов'язують двох найбільш потужних гравців світового господарства – США та Європейський Союз, обсяг торговельних конфліктів охоплював до 2% загальної торгівлі країн [3,10].

Стратегія унілатералізму з боку США викликала відповідні протиріччя у трансатлантичному партнерстві, що змусило американську адміністрацію визнати обмеженість у однобічному застосування зовнішньоекономічних та політичних інструментів та поступовому спрямування у напрямі багатобічності [9]. Посилюють дію у цьому напрямі й діяльність міжнародних компаній, які мають відповідні бізнес-

інтереси як на американському, так і на європейському ринках. Фактично мова йде про об'єктивні (ринкові) фактори інтеграційних процесів, які розвиваються між США та ЄС, поглиблюючи трансатлантичне партнерство між ними. Починаючи з 1990-х років відбувається поступовий рух США від унілатералізму в напрямку мультилатералізму [6, с.10-18]. Прихильники унілатералізму як напрямку розвитку США обґрунтовують, що його підґрунтям виступає однополярність світового порядку, у якому, по-перше, існує безперечна наддержава – США, що домінує в економічній, технологічній, військовій сферах у світі, по-друге, інші великі країни у сукупності мають меншу потужність. Відповідно, саме США забезпечують балансування задля досягнення регіональної рівноваги і, відповідно, виступають єдиним гарантом глобального світу та безпеки.

Опора на власні повноваження та самостійні дії співвідносяться з подальшим розширенням військового потенціалу та високо мобільних та високотехнологічних військових сил. Таким чином, саме національні інтереси стають підґрунтям для прийняття будь-яких рішень у зовнішній політиці. Однак подібний підхід містить значні загрози виникнення конфліктів, пов'язаних із національними інтересами та національним суверенітетом інших країн світу. Крім того, задля забезпечення свого домінуючого становища, країна має витратити свої власні ресурси на підтримку військових сили, фінансування союзників, надання іноземної допомоги та нести інші витрати, які пов'язані із підтриманням міжнародної безпеки. Однак всі ці витрати не є продуктивними інвестиціями та, відповідно, суттєво виснажують економіку домінуючої країни.

Унілатералісти засуджують бюрократичну складність, відсутність прозорості і довготривалість процесів прийняття рішень в рамках міжнародних інститутів, а від так, ратифікація міжнародних резолюцій і договорів є достатньо непродуктивною, коли є можливість оперативно приймати будь-які рішення та односторонні дії. На наш погляд, такий підхід несе відповідні ризики концентрації влади та її можливого зловживання з боку домінуючої країни.

В умовах багатопольярного світового устрою існують, на відміну від одно полярного, одночасно існують порівняно подібні потужні країни, що взаємодіють (конкурують) одна з одною, і саме коаліція подібних країн стає необхідною умовою для вирішення багатьох міжнародних питань та проблем. За таких умов, навіть визнаючи роль США як світового лідера, прихильники багатостороннього підходу вважають, що саме США мають забезпечити стабільність та світовий порядок, заснований на повазі до прав людини та економічній відкритості. Фактично, такий підхід захищає основну частину інтересів США, однак останні прагнуть досягти відповідної згоди з іншими країнами у вирішенні міжнародних питань. Формування загальносвітової економічної системи на принципах відкритої економіки, посилення лібералізації торгівля, міжнародних угод – не стільки сприятиме розвитку іноземних партнерів, скільки формуватиме й надалі конкурентні переваги для США. Ці угоди найкраще реалізуються в глобальних організаціях, заснованих на міжнародному праві. Отже сприяння розвитку існуючих багатосторонніх режимів і створення нових багатосторонніх ініціатив є головним пріоритетом для прихильників багатосторонності.

У сучасних умовах значна кількість глобальних проблем людства, як то поширення тероризму, порушення прав людини, екологічні питання, не можуть бути вирішені будь-якою державою самостійно, а потребують спільних (колективних) рішень. Від так, саме міжнародні (глобальні) організацій спроможні забезпечити розвиток міжнародного співробітництва. З цієї точки зору, світове лідерство США має бути спрямоване на захист та розвиток багатосторонніх правил та інститутів, як

необхідних складових мирного світового порядку.

Посилення ролі транснаціональних акторів у сучасній світогосподарській архітектурі вимагають саме колективних рішень, особливо у сфері безпеці [5]. Сьогодні США активно розвивають інтеграційну стратегію регіоналізму, що охоплює поглиблення інтеграційної взаємодії в рамках вже існуючих регіональних угод, які укладено країною. Слід підкреслити, що регіональні інтеграційні угоди мають як континентальний (США укладено шість угод з країнами Північної, Центральної та Південної Америки), так і трансконтинентальний характер (США укладено регіональні торговельні угоди із Республікою Кореєю, Австралією, Бахрейн, Ізраїлем, Йорданією, Марокко, Оманом, Сінгапуром). Північноамериканська зона вільної торгівлі (NAFTA), яку створено передусім за ініціативою США, сьогодні є потужним інтеграційним об'єднанням у світовому господарстві.

Інституційною основою розвитку діалогу між Європейським Союзом та США визначено Трансатлантичну економічну раду (The Trans-Atlantic Economic Council, ТЕС), саміти ЄС-США на вищому рівні, відповідну робочу групу, яка має визначити політику щодо розширення торгівлі та інвестиції між ЄС та США для підтримки взаємовигідного створення робочих місць, економічне зростання, а також забезпечення міжнародної конкурентоспроможності. Європейська комісія та уряд США вже оголосили про початок переговорного процесу та розробку внутрішні процедури щодо Угоди про вільну торгівлю – Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство (Transatlantic Trade and Investment Partnership (ТТІР)).

Положення угоди охоплюють питання зниження тарифів (зокрема, на сільськогосподарську продукцію), поєднання правил і стандартів, що поліпшують захист іноземних інвесторів, а також розширення доступу до послуг і державні ринки закупівель для зарубіжних постачальників. За оцінками європейських експертів, впровадження угоди у практичну площину забезпечить до 2027 року економічний приріст для ЄС з 68 млрд.євро до 119 млрд.євро (з 0,3% до 0,5% ВВП), для США, відповідно, з 50 млрд.євро до 95 млрд.євро (з 0,2% до 0,4%) [16].

Лібералізація торгівлі між ЄС і США буде мати позитивний вплив й на розвиток світової торгівлі, збільшуючи (за прогнозними оцінками) глобальний дохід майже на 100 млрд.євро через збільшення європейського експорту на 6%, американського – на 8%. Зростання обсягів торгівлі буде ґрунтуватися на зниженні, у першу чергу, нетарифних бар'єрів – важливої складової трансатлантичної лібералізації (з ними пов'язують до 80% потенційних вигод, які нададуть зменшення формальних процедур, врегулювання питань державних закупівель тощо) [8, с. vii].

Ще одним прикладом розвитку США трансконтинентального напрямку інтеграційного розвитку є участь у Транстихоокеанському стратегічному економічному партнерстві, метою якого стане нова зона вільної торгівлі з Австралією, Брунеєм, В'єтнамом, Малайзією, Новою Зеландією, Перу, Сінгапуром, Чилі тощо. Перелік партнерів є відкритим (із відповідними заявами вже зверталися Канада, Південна Корея, Таїланд).

Порівняльний аналіз торговельних політик ЄС та США дозволив виділити декілька пріоритетів у їхньому розвитку [11, 77-78]. Забезпечення подальшої багатосторонньої лібералізації задля досягнення компліментарності між регіональними торговельними угодами та багатосторонньою торговельною системою, що фактично відповідає логіці мультилатералізму. Підтримка багатосторонності знаходиться в довгострокових інтересах усіх країн-членів СОТ, особливо малих країн і країн, що розвиваються. Застосування пріоритетних заходів паралельно із імплементацією преференційних угод задля адаптації до структурних змін, пов'язаних із лібералізацією торгівлі та інвестицій. Розширення торгівлі у наслідок реалізації

регіональних угод може викликати витіснення власного виробництва в країні. Відповідно, структурні зрушення, що виникають у наслідок структурної перебудови, вимагають їх постійного моніторингу та обліку. Особливо це стосується країн, що розвиваються, і яким можна допомогти, використовуючи інструменти технічної допомоги. Угоди мають бути диференційованими між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються, особливо у частині тарифів, державних закупівель, транскордонного надання послуг тощо. Крім того, угоди мають сприяти поширенню регіональних інтеграційних процесів через укладання міжрегіональних угод, що розвиваються одночасно із регіональними угодами. Фактично, регіональні угоди мають сприяти поширенню «мультилатералізації» лібералізації і правил торгівлі через зменшення секторальних винятків із зобов'язань, які визначаються у торговельних угодах, зближення відповідних преференційних правил основних торговельних центрів – ЄС, США і Японії. Конвергенція преференційних правил походження сприятиме розвитку внутрішньогалузевої торгівлі.

Таким чином, у розвитку інтеграційної стратегії США використовують усі три основні напрями: унілатералізму, регіоналізм та мультилатералізм. Корегування стратегічних орієнтирів у розвитку інтеграційного зближення США з іншими країнами та регіонами світу доводять, кожна країна світового господарства обирає власний шлях реалізації конкретного напрямку, враховуючи конкретну мету участі в інтеграційних процесах, що відбуваються у світовому господарстві на глобальному та регіональному рівнях, безпосередньо власні геополітичні інтереси. Важливим завданням стратегії інтеграційного розвитку будь-якої країни має стати сприяння поглибленню та розвитку багатостороннього механізму регулювання світового порядку в цілому. Відповідно, основні напрями інтеграційної стратегії – унілатералізму, регіоналізму та мультилатералізму – є взаємопов'язаними та значною мірою взаємозалежними.

Список використаної літератури

1. Баталов Э.Я. К пониманию миропорядка (эволюция концепций)/ Э.Я. Баталов // Прогнозы и стратегии. - 2008. - №1. – С.22-29. ; Batalov E.YA. К пониманию миропорядка (evolyutsiya kontseptsiy)/ E.YA. Batalov // Prognozy i strategii. - 2008. - №1. – S.22-29.
2. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: [Монографія]/ О.В. Булатова. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 386с.; Bulatova O.V. Regionalna skladova hlobalnykh intehratsiinykh protsesiv: [Monohrafiia]/ O.V. Bulatova. – Donetsk: DonNU, 2012. – 386s.
3. Ahearn R. Trade Conflict and the U.S.-European Union Economic Relationship / R. Ahearn // CRS Report for Congress, 2006. – 31p.
4. Anthony D. Unilateral preferential trade programs offered by the United States, the European Union, and Canada: a comparison / D. Anthony. – Washington: The Trade Partnership Publishin, 2008. - 20p.
5. Asmus R. Nothing to Fear/R. Asmua, A. Blinken, Ph. Gordon// Foreign Affairs. – 2005. – Vol.84, №1. – P.174-177.
6. Davidovic S. American Foreign Policy between Unilateralism and Multilateralism/ Sonja Davidovic. – Bonn: Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität, Department of Political Science. – 2002. – 26p.
7. De Melo J. Regional Integration, Old and New / J. de Melo, C. Montenegro, A. Panagariya // World Bank Policy Research Working Paper. - 1992. - № 985. -October. - 47 p.
8. Francois J. Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment/ Joseph Francois. – London: Centre for Economic Policy Research, 2013.- 133p.

9. Gompert D. America and Europe: A Partnership for a New Era (RAND Studies in Policy Analysis)/ Gompert D., Larrabee S., Wolf Ch. (eds.). - Cambridge, 1998. – 294p.
10. Heboyan V. U.S.-EU banana war: implications of retaliatory tariffs on pecorino cheese / V. Heboyan, G. Ames, and J. Epperson // Southern Agricultural Economics Association. Annual Conference, Fort Worth, TX January 30, 2001. – 22p.
11. Heydon K., Woolcock S. Comparing international trade policies: the EU, United States, EFTA and Japanese PTA strategies/ Kenneth Heydon, Stephen Woolcock. – Brussels: Directorate-General for External Policies of the Union, 2014. – 81p.
12. Malone David M. Unilateralism and U.S. Foreign Policy: International Perspectives/ edited by David M. Malone and Yuen Foong Khong. - Lynne Rienner Publishers, 2003. – 477p.
13. Muller A. The Rise of Regionalism Core Company Strategies under the Second Wave of Integration / A. Muller. - New York: Erasmus Research Institute of Management (ERIM), 2004. – 330p.
14. Ruggie J.G. Multilateralism: The Anatomy of an Institution/ J.G. Ruggie // International Organization . - 2010. - Vol. 46, № 3. - P.561-598.
15. Sekkel J. Summary of Major Trade Preference Programs [Electronic resource] / J. Sekkel. – Center for Global Development, 2009. – 16p.
16. Webb D. Transatlantic Trade and Investment Partnership/ Dominic Webb. – House of Commons: SN/EP/6688. - January 2015. – 22p.
- Стаття надійшла до редакції 05.05.2016.

E. Putiatin

INTEGRATION STRATEGY OF COUNTRIES DEVELOPMENT

Present paper defines the main lines of development of integration strategies implemented by countries.

The author argues that the implementation of integration strategies presupposes the use of various mechanisms with regard to specific socio-economic environment in developing countries. It was also proved that integration strategies may vary with account of changes occurring both in internal and external factors of influence. The author provides a comparative assessment of the main lines of integration policy, which the country could elect.

The article sets forth the essence of unilateralism, regionalism, multilateralism as well as proves that the strategy of unilateralism is based on the unilateral use of country's foreign policy tools regardless of the interests of other countries which are also participants of the world economy. The regionalism strategy aims at deepening internationalization in the particular region, which is formed by the countries involved in the integration process. The multilateralism strategy defines implementation of the ideology of market liberalization within the world economy. The article also highlights binary interrelation between unilateralism and multilateralism.

Through the example of the United State, the author analyzes the features of application of integration strategies, the logic of its development and changes occurring. The paper describes the narrowness of unilateral use of external economic and political instruments and gradual switch of orientation of the US integration strategy to multilateralism. Strengthening the role of transnational actors in the structure of the modern world economy requires corporate actions.

Institutional framework of the dialogue between the European Union and the United States in the context of the Free Trade Agreement - Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP), was also defined. Its entry into force will ensure economic growth for the

EU and the US.

Transatlantic partnership development will contribute to the emergence of shared values, improve the transatlantic market operation, and create an effective multilateral mechanism for the regulation of the world order in general.

Keywords: *integration, integration strategy, unilateralism, regionalism, multilateralism*

УДК 159.9

Б. Н. Гечбаія, Л.М. Шимановська-Діанич, Т. Є. Іщейкін

КРЕАТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИМИ ЗМІНАМИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті проводиться дослідження феномену креативності. Розглядаються різні підходи до визначення сутності і змісту як креативності так і креативного менеджменту. Розкривається об'єктивна необхідність впровадження креативного менеджменту в практику діяльності українських підприємств. Обґрунтовується доцільність створення систем креативного менеджменту. Визначається мета і основні завдання, що стоять перед системою креативного менеджменту підприємств.

Ключові слова: *креативність, творчість, креативний менеджмент, система, управління, організаційні зміни, підприємство*

Постановка проблеми. Креативність, або творче мислення, - одна з головних умов успіху у створенні інноваційних продуктів і послуг. Без потужного і безперервного припливу нових ідей будь-які підприємства просто припинили б своє існування. Тому головне питання, відповідь на яке повинні постійно знаходити їх керівники, - як отримати реальну користь від творчого потенціалу своїх співробітників і, розвинувши цей потенціал, трансформувати його в інновації, які будуть здатні забезпечити підприємству переваги перед конкурентами.

Проте, варто зазначити, що існує певний парадокс: хоча люди за своєю природою і володіють творчими здібностями, досить часто співробітники підприємств вважають за краще уникати творчого підходу до виконання своїх обов'язків, що, у кращому випадку, призводить до зниження їх мотивації, у гіршому - до невикористання значних можливостей для самого підприємства [9].

У сучасному світі, який дуже швидко змінюється, такий стан речей не може залишатися незмінним, і провідні компанії світу вже цілком усвідомлюють необхідність і значущість творчого мислення як для модернізації власних виробничих (внутрішніх) процесів, через впровадження відповідних організаційних змін, так і для досягнення успіху у зовнішньому середовищі. Особлива увага, при цьому, приділяється питанням управління процесом формування та використання творчого потенціалу співробітників через формування і впровадження відповідних систем креативного менеджменту. Саме це, враховуючи актуальність даного питання, і зумовило вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині креативний менеджмент є поняттям досить новим. Проте варто відмітити, що він є одночасно і вже сформованою галуззю управлінської науки і специфічним видом управлінської діяльності. Тому, можна з абсолютною впевненістю говорити як про теоретичні так і про прикладні

засади креативного менеджменту.

Теорія креативного менеджменту знаходиться на перетині інноваційного і евристичного менеджменту, а початок її активної розробки був покладений досить недавно, в середині ХХ ст. і, тільки на початку ХХІ ст. вона знайшла своє втілення у прикладному використанні цих знань.

У науковій літературі мають місце різні підходи до визначення сутності і змісту як креативності так і креативного менеджменту. Значний внесок у розвиток теорії креативного менеджменту зробили такі вчені як Г. Альтшуллер, О. Бардадим, Ф. Барон, Е. Боно, С. Грузенберг, К. Кірсанов, А. Кудрявцев, М. Романчук, Г. Свидрук, Б. Твісс, Є. Тунік, Д. Харрінгтон, О. Шевірьов та інші.

Разом з тим, більшість з вищезначених науковців розглядали проблеми креативності здебільшого з психологічної точки зору, з позицій розвитку теорії творчості. Саме тому, враховуючи необхідність розгляду креативності як об'єкту управління через формування і впровадження в практику управлінської діяльності підприємств креативного менеджменту, слід зазначити, що дане питання потребує подальшого дослідження і розвитку, що і зумовило постановку мети і визначення завдань при написанні статті.

Проте, щоб мати якомога ширший і різноплановий погляд на предмет даного дослідження, ми спочатку розглянемо сам феномен креативності, але не тільки в межах тієї чи іншої організації, а й за її межами. Для цього нами було проведено відповідне дослідження тих визначень «креативності», які останнім часом все частіше з'являються в різних інформаційних джерелах і пов'язуються з різними сферами діяльності. Причому, нас цікавили не тільки погляди науковців на таке явище як креативність, але і практиків, які сприяють розвитку творчого потенціалу персоналу своїх підприємств і здійснюють управління ним, ґрунтуючись на принципах креативного менеджменту.

Викладення основного матеріалу. Результати проведеного нами дослідження праць науковців та точок зору практиків дають підстави зробити такі висновки:

більшість науковців та практиків визнають, що креативність є ключовим чинником досягнення успіху в різних сферах діяльності, але саме поняття креативності залишається дещо розпливчастим, неточним і досить важко дати йому чітке словесне формулювання [1, 8, 10, 14];

завдання ще більше ускладнюється тим, що визначення цього терміну залежить від контексту його вживання. Так, наприклад, дане поняття в мистецтві і літературі, виробництві і бізнесі має різне значення. Проте, досить часто креативність асоціюється одночасно і з натхненням як свого роду даром, і з використанням певних методів і технологій [10, 14];

до нині не існує однозначної відповіді на питання, чи існує взагалі креативність як явище, або вона є науковим конструктом або самостійним процесом креативності, або креативність – це сума інших психічних процесів.

Що стосується поглядів науковців на зміст поняття «креативність» – (лат. *creation* - создание), то варто зазначити, що це сучасний термін, за допомогою якого розкривають «творчі здібності індивіда, які характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей, а також входять до структури обдарованості як незалежний чинник» [8]. Раніше в науковій літературі використовувався термін «творчі здібності», проте, з часом його поступово замінили на запозичений з англійської мови термін креативність (*creativity, creative*).

Ф. Баррон і Д. Харрінгтон, підводячи підсумки проведених ними досліджень у сфері креативності, зробили такі узагальнення [1]:

1. Креативність – це здатність адаптивно реагувати на потреби створення нових підходів і продуктів. Ця здатність дозволяє також усвідомлювати нове у бутті, хоча сам процес може мати як усвідомлений так і неусвідомлений характер, здатність породжувати незвичні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації.

2. Створення нового творчого продукту багато в чому залежить від особистості творця і сили його внутрішньої мотивації.

3. Особливостями творчого процесу, продукту і особистості є їх оригінальність, валідність, адекватність завдання і придатності – естетична, екологічна, оптимальність форми, правильність і оригінальність на даний момент.

4. Креативні продукти можуть бути досить різноманітними за природою: нове рішення проблеми в математиці, відкриття хімічного процесу, створення музики, картини або поеми, нової філософської або релігійної системи, нововведення у природокористуванні, свіже рішення соціальних проблем і т.інше.

Крім того, як доводять психологи, креативність є вродженою рисою людини. Завдяки їй особистість проявляє себе, реалізуючи соціальні потреби, а з часом – в досягненнях, успіху, самовираженні. Протягом життя, завдяки розвитку трудових навичок, збільшенню досвіду та проблем, з якими вона зустрічається, і безліччю будь-яких ситуативних, об'єктивних і суб'єктивних чинників, креативність розвивається і проявляється по-різному. Можна сказати, що існує взаємозв'язок між поведінкою і креативністю. Завдяки творчості людина відображає власний внутрішній світ і змінює зовнішній, а продукти творчості примушують її розвиватися далі.

Розрізняють первинну і вторинну креативність. Під первинною креативністю розуміють щось нове, те що відрізняється від попереднього. Вторинна креативність полягає у створенні певного предмету який наділяється окремими своєрідними рисами. Вона стосується тих питань, які вже мали місце раніше, здійснювалися раніше.

Психолог Л. Виготський досліджував творчу сутність людини з культурно-історичного погляду. Він вважав, що завдяки діяльності людина досліджує, «розшифровує» продукти культури, надбання людства, по своєму їх сприймає. Цей процес є основою і умовою саморозвитку. Кожна людина має унікальний внутрішній світ і по своєму проявляє творчий потенціал [10].

Г. Альтшуллер розглядав об'єктивно-суб'єктивні відносини творчого процесу у чотирьох аспектах: філософському, соціальному, психологічному і методичному. У філософському плані – формалізація може бути розповсюджена тільки на репродуктивний компонент і не може розглядатися як ключ до розуміння тієї частини творчого процесу, яка характеризується продуктивним компонентом [5]. У соціальному – дві форми відображення потреби в творчій діяльності: соціальне замовлення суспільства і виявлена суб'єктом потреба. У психологічному – два підходи: дослідження психології творця-суб'єкта; дослідження прийомів, які використовуються творцями у створених «продуктах» творчості. Результатом першого підходу став розгляд причин «психологічних бар'єрів» і інертності мислення: професійна сила звички; страх потрапити в іншу сферу знань; вплив авторитетів, знань; наявність спеціальних термінів; невміння переформулювати умову завдання.

Результатом другого підходу стало створення списку типових прийомів пошуку рішень, а у методичному аспекті – розробка методів пошуку нових технічних рішень і психологічних інструментів.

Крім того, креативність можна охарактеризувати через категорії мотиваційної спрямованості особистості, її пошуково-дослідної активності, використання інтуїції у процесі розробки і прийняття рішень [13]. Велике значення має рівень інтелекту, потреба в самореалізації, уявлення людини щодо її місця в суспільстві. Тільки така

особистість здатна не творчу діяльність, а продукт її творчості - кінцевий результат прагнення нестандартно вирішувати певні проблеми. З цієї точки зору, відомий американський теоретик А. Маслоу підкреслював, що одержання художньої освіти є важливою умовою формування кращих людей, тому що її мета - розкрити потенціал особистості з гуманістичної точки зору [2].

Іноді креативність вважається абстрактним (ідеальним) поняттям, оскільки її наявність не передбачає обов'язкового матеріального виробництва. В основі такої точки зору є ідея про те, як матеріальний продукт може зникнути, не отримавши подальшого розвитку. Іноді креативність може проявлятися тільки в міжособистісних взаємостосунках з метою власної презентації неповторних індивідуальних рис [15].

Повністю протилежний погляд на креативність полягає в тому, що вона переважно проявляється у сфері науково-технічних розробок. Обдарованість є найбільш важливою умовою творчої діяльності, а результати діяльності такої людини є більш оригінальними, ніж у інших. У той же час позитивним ефектом від творчої обдарованості є нові методи і напрями вирішення індивідуальних проблем, які пов'язані з пристосуванням до ситуації, оточення [11].

Гуманістична психологія стверджує, що здібності і навіть таланти можна розвивати за допомогою спеціальних програм, що, у свою чергу, дозволить сформуватися креативності. Е. де Боно підкреслював, що креативність – не вроджений талант, а скоріше навички, якими можна оволодіти. Для того, щоб досягти креативності, необхідно кинути виклик консервативним судженням і правилам. «Адже рухаючись протореним шляхом, наше мислення часто випускає зі свого поля зору приховані можливості, які знаходяться поза ним» [14].

Отже, на думку науковців, креативність може використовуватися у будь-якій справі і проявлятися у будь-кого, особливо якщо брати до уваги ту кількість способів, за допомогою яких вона може бути реалізована.

З метою подальшого дослідження феномену креативності з точки зору практиків, розглянемо, для початку, такий варіант визначення креативності: «Креативність – це породження оригінальних ідей без особливого обліку їх корисності» [9].

У цьому визначенні підкреслено важливість саме процесу творчості, а не його результату, і тому, креативність у такому вигляді навряд чи буде становити інтерес для підприємств.

В інших же визначеннях до уваги береться результативність цього процесу, зокрема: «Креативність - це породження оригінальних і доречних ідей», або «креативність – це вчинення того, чого ще ніхто не робив і включає в себе: задум + винахід + застосування» [9].

Наведені визначення креативності доводять, що творчі люди повинні пропонувати не тільки оригінальні, але й доречні ідеї. Інакше кажучи, ідеї - прояви творчих здібностей - повинні піддаватися трансформації в успішні дії - інновації. Для досягнення цього на практиці підприємству, швидше за все, буде потрібно декілька людей, які наділені широкою компетенцією і володіють різноманітними навичками. Саме цим і виділяються із загальної маси ті компанії, які усвідомлюють стратегічне значення креативності для розвитку бізнесу, адже вони зосереджують свої зусилля на створенні продуктів, які змінюють структуру конкуренції, тобто таких продуктів, які впливають на очікування споживачів, дозволяючи компанії зробити якісний стрибок вперед і обійти конкурентів. Іншими словами, креативність виступає своєрідним «творчим важелем», дія якого і дає підприємству конкурентну перевагу.

Крім того, вимога часу «робити щось інше» ставить перед керівництвом будь-якого підприємства питання: «Наскільки це щось повинно бути іншим?», і,

враховуючи, що для більшості підприємств інновації включають процес поступового вдосконалення або перегруповання вже існуючих продуктів або послуг, креативність в них має переважно адаптивний, а не радикальний характер. Індивідуальні особливості творчого мислення і усвідомлення того, що є допустимим в межах даного підприємства, також впливають на загальний рівень творчої діяльності в ньому.

Тому, пропонуємо розглянути наступне визначення креативності, яке виділяє аспект сприйняття в творчості: «Творче мислення полягає в тому, щоб подивитися на те, що бачать всі, і подумати про те, про що не подумав жоден» [9]. Дане визначення креативності ілюструє здатність творчої особистості розглядати ситуацію в іншому ракурсі і бачити сприятливі можливості там, де інші бачать лише проблеми. Визначення креативності Альберта Сент Дьордь засноване на концепції переоцінки, сутність якої полягає у зміні точки зору на ситуацію і спробі поглянути на неї в іншій системі координат.

А ось визначення креативності, в якому піднімається проблема «інакшості», несхожості людей один на одного: «Мені потрібні люди, які не вписуються в систему» [9]. Д-р Герет Джонс, віце-президент, глава відділу кадрів Polygram International, даючи таке визначення, вказує на необхідність різноманітності поглядів і підходів до креативності в компанії. Деякі креативні групи працюють в умовах навмисно створеного конфлікту, що сторонньому спостерігачеві може здатися контрпродуктивним. Головна умова забезпечення успішності конфліктної креативності - не допустити переростання конфлікту, який повинен призводити до отримання позитивних результатів для підприємства, в конфлікт, що веде до збитку для нього. А це цілком ймовірно, якщо розбіжності в поглядах між учасниками креативного процесу на підприємстві переходять до сфери особистісних або корпоративних відносин. Екстраполяція такого досить недалекогоглядного підходу на рівень підприємства (фінансовий відділ проти відділу маркетингу, відділ маркетингу проти відділу кадрів і т. інше) може становити реальну загрозу для нього.

В межах деяких інших підходів креативність представляється у вигляді процесу, що складається з декількох послідовних етапів, що ведуть до успіху, хоча часто і розділених значними проміжками часу. Так Уоллес виділяє в креативному процесі такі стадії: розуміння - пошук і формулювання проблеми або можливості; підготовка - закладаються основи вирішення проблеми; виношування - часто на цьому етапі головну роль відіграють - підсвідомі розумові процеси; осяяння - часто приймає форму раптового - «Еврика!»; підтвердження - на цьому етапі ідею приймають інші люди, підтверджуючи її життєздатність [9].

Проте, варто зазначити, що багато компаній часто не приділяють належної уваги найпершому етапу - пошуку і формулюванню проблеми. Іноді це призводить до того, що на стадії осяяння вирішується зовсім інше завдання, а не те, яке дійсно потребує уваги. Саме тому, найпередовіші творчі методи вирішення проблем незмінно включають первісну стадію виявлення проблеми або можливості, яка багато в чому і забезпечує їх успішність.

Таким чином, підводячи попередні підсумки під дослідженням феномену креативності можна зазначити, що існує безліч найрізноманітніших визначень поняття «креативність», але лише деякі з них підходять для опису творчого процесу в межах конкретного підприємства і конкретного виду діяльності.

Саме тому, якщо говорити про таку сферу діяльності як управління креативністю, то вона проявляється у формуванні сукупності конкретних принципів, методів і форм управління творчим процесом, інноваційною діяльністю з залученням до цього персоналу, т.т. у формуванні особливого виду менеджменту - креативного. Метою креативного менеджменту, на нашу думку, є забезпечення і утримання

конкурентних переваг підприємства, через стимулювання і залучення талантів, творчого потенціалу співробітників, впровадження інноваційних технологій менеджменту тощо. Креативний менеджмент має спиратися на креативістику – сферу знань про продуктивне колективне вирішення творчих завдань і дослідження психологічних, управлінських, соціологічних, економічних, історичних, культурологічних чинників, які впливають на процеси творчості.

З практичної точки зору креативний менеджмент на підприємстві має являти собою управління розробкою, прийняттям та реалізацією нестандартних управлінських рішень і організаційно-управлінських новацій в умовах невизначеності, адже креативний менеджмент відображає специфічний аспект управління підприємством в умовах непередбачуваності, нестандартних і кризових ситуацій. Як доводить досвід провідних компаній світу, які використовують креативний менеджмент, він є ефективним інструментом вирішення складних завдань, прийняття ефективних нетрадиційних і оригінальних управлінських рішень, управлінських новацій і організаційних змін.

Об'єктивна необхідність впровадження креативного менеджменту в практику діяльності українських підприємств зумовлена низкою обставин:

по-перше, постійним виникненням в різних сферах діяльності підприємств складних проблем;

по-друге, в умовах невизначеності, турбулентності зовнішнього і внутрішнього середовища в процесі управління підприємствами все частіше виникає потреба пошуку оперативних нестандартних рішень;

по-третє, в сучасних умовах лідером бізнесу стають, як правило, ті підприємства, чий управлінський апарат здатний мислити і діяти креативно, породжувати і ефективно реалізовувати нові незвичайні і оригінальні ідеї;

по-четверте, добре відомо, що інноваційні переваги швидко тиражуються конкурентами, а підприємству, щоб зберегти свої конкурентні переваги, потрібно систематично удосконалювати і відтворювати нові оригінальні продукти і ефективні управлінські рішення;

по-п'яте, постійні зміни в усіх сферах суспільства, надзвичайні ситуації і кризи, вимагають пошуку нетрадиційних рішень, обґрунтування ефективних напрямів розвитку підприємств і проведення різноманітних організаційних змін [3].

Але головною обставиною, на нашу думку, яка передбачає об'єктивну необхідність формування креативного менеджменту на підприємствах в умовах сучасної економіки, є необхідність формування в суспільстві креативного класу як важливої продуктивної сили суспільного виробництва [1].

Висновки. Отже, підводячи підсумки можна зробити такі висновки:

креативний менеджмент як інструмент науково обґрунтованого управління використовується як з метою стратегічного розвитку, так і подолання надзвичайних і кризових ситуацій, що виникають в процесі діяльності підприємства, особливо у тих випадках, коли потрібно здійснити пошук і реалізацію принципово нових напрямів виживання, просування вперед, досягнення конкурентоспроможності підприємства на ринку [4];

за своїм змістом креативний менеджмент є креативно-інноваційною діяльністю з управління творчим процесом при розробці та реалізації оригінальних управлінських новацій. Це діяльність з висунення нестандартних, оригінальних ідей і їх практичної реалізації та комерціалізації;

креативний менеджмент спрямований на розробку та впровадження нововведень в управлінській діяльності в питаннях планування, організації, мотивації, контролю, комунікацій і технологій прийняття управлінських рішень, іншими словами,

організаційно-управлінських новацій і змін. Іншими словами, мова повинна йти про формування так званих систем креативного менеджменту, призначення яких полягає у формуванні об'єктивних передумов для активізації креативно-інноваційної діяльності на підприємствах з метою забезпечення безперервного балансу відповідності інноваційних технологій управління інноваційним технологіям виробничої системи підприємства;

мета функціонування системи креативного менеджменту - забезпечення на основі механізмів пошуку і реалізації нестандартних і оригінальних рішень динамічного, сталого, збалансованого поступального і ефективного розвитку підприємств. Системи креативного менеджменту підприємств, розробляючи і впроваджуючи управлінські інновації, змінюють організаційні структури управління, а бізнес-процеси, що відбуваються на підприємстві, реалізуються в нових алгоритмах і методах прийняття і реалізації управлінських рішень, передачі певних функцій в аутсорсинг, підвищенні якості обслуговування клієнтів, механізмах просування виробленої продукції або послуг на ринок і т. ін.;

основними завданнями, що стоять перед системою креативного менеджменту підприємств, є: удосконалення інструментів і методів менеджменту в процесі реалізації основних функцій управління підприємством: планування, організації, мотивації, контролю; активізація та ефективне використання творчого потенціалу управлінського персоналу; розробка, адаптація і впровадження нестандартних управлінських рішень на ґрунті оригінальних ідей; підготовка рекомендацій щодо впровадження управлінських новацій в діяльність підприємств; комплексна оцінка ефективності розроблених і впроваджених креативних управлінських рішень.

Досягнення цілей і завдань креативного менеджменту вимагає вдосконалення принципів, механізмів, інструментів і методів розробки і реалізації нестандартних управлінських рішень і управлінських новацій. Такі механізми, інструменти і методи повинні принципово відрізнятися від попередніх аналогів, впроваджених в управлінську діяльність підприємств.

Інструментарій креативного менеджменту досить специфічний. Він повинен базуватися на інструментах і методах, що дозволяють здійснювати не тільки розробку і реалізацію вже відомих, а й принципово нових, раніше невідомих нестандартних рішеннях. Такими інструментами і методами креативного менеджменту нині є: «JCAT-analys» («Strategic analysis of the novation of ideas» - стратегічний аналіз новаційних ідей), «Analiza przypadków krytycznych», «Narzędzia i metody rozwiązywania złożonych sytuacji problemowych» (виявлення, аналіз і рішення нестандартних проблем), «Creative-online-management» (творче рішення проблем в режимі реального часу), «Стратегічний хаос-менеджмент» та ін. Саме ці інструменти і методи креативного менеджменту будуть предметом наших подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Barron F., Harrington D. Creativity, intelligence and personality //Ann. Rev. of Psychol. V. 32.1981.- P. 439-447
2. Maslow A. The Psychology of Science: A Reconnaissance. – New York: Harper & Row, 1966.- P. 452-467
3. Torrance E. P. Education and creativity// (Ed.) Teylor C. W. Creativity: Progress and Potential. N. Y., 1964. – С. 134
4. Айзенк Г. Интеллект: новый взгляд / Г.Айзенк // Вопросы психологии. – 1995. - № 1. – С. 111-131; Aizenk G. Intelkt: noviy viglyad// Voprosy psihologii. – 1995. – 1. – p. 111-131

5. Альтшуллер Г. С. Творчество как точная наука / Г. С. Альтшуллер. – 2 изд., доп. – Петрозаводск : Скандинавия, 2013. – 208 с.; Altshuller G.S. Tvorchestvo kak tochnaya nauka. – 2 izd.dop. – Petrozavodsk : Skandinaviiya, 2013. – 208 p.
6. Вишнякова В. Ф. Креативная психология. Психология творческого обучения. / В. Ф. Вишнякова. – Минск, 1995. – С. 22-26.; Vishnyakova V.F. Kreativnaya psihologiya. Psihologiya tvorcheskogo obucheniya. – Minsk, 1995. – P. 22-26
7. Википедия – официальный сайт Свободной энциклопедии [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Vikipediya> – oficialniy sait Svobodnoy enciklopedii [Elektronniy resurs]. Rezym dostupa: : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
8. Кирсанов К. Креативный и эвристический менеджмент / К. Кирсанов// Российский экономический журнал. – 1995. – С.11.; Kirsanov K. Kreativniy I evristicheskiy managment// Rosiyskiy ekonomicheskiy zurnal. – 1995. – p. 11
9. Кук П. Креатив приносит деньги/ П.Кук. – Минск.: Гревцов Паблшер. – 2007. – 384 с.; Kuk P. Kreativ prinosit dengi. – Minsk : Grevcov Pablisher. – 2007. – 384 p.
10. Литвиненко С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи// Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Серія «Педагогічні науки». – Випуск 3 (50). – Полтава, 2006. – С. 215-219.; Litvinenko S. Kreativnist yak zagalna zdibnist do tvorchosti: suchasni pidhody// Zbirnik naukovih prac Poltavskogo dergavnogo pedagogichnogo universitetu imeni V.G. Korolenka. – Seriya Pedagogichni nauki. – Vipusk 3 (50). – Poltava, 2006. – P. 215-219
11. Пономарев Я. А. Психология творчества/ Я. А. Пономарев. – М.: Наука, 1976. – С.29-33.; Ponomarev Y.A. Psihologiya tvorchestva. – M: Nauka, 1976. – P. 29-33
12. Пуанкаре А. Математическое творчество/ А. Пуанкаре // Адамар Ж. Исследование психологии процесса изобретения в области математики. – М. Советское право.- 1970. – С. 135.; Puankare A. Matematicheskoe tvorchestvo. – M. Sovetskoe pravo. – 1970. – P. 135
13. Скрипко Т. О. Інноваційний менеджмент: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Т. О. Скрипко. – К.: Знання, 2009. – 385 с.; Skripko T.O. Innovaciyniy managment: pidruchnik dlya studentiv vischih navchalnih zakladiv. – K : Znannya, 2009. – 385 p.
14. Яковлев В. Я. Философские принципы креативности / В. Я. Яковлев// Вестник Московского Университета - № 4. – 2005. – С. 35-38.; Yakovlev V.Y. Filosofskie principy kreativnosti// Vestnik Moskovskogo universiteta. – 4. – 2005. – P. 35-38
15. Ярошевский М. Г. Психология творчества и творчество в психологии/ М. Г. Ярошевский // Вопросы психологии. – 1985. - № 6. – С. 14-24.; Yaroshevskiy M.G. Psihologiya tvorchestva I tvorchestvo v psihologii// Voprosy psihologii. 1985. – 6. – P. 14-24
Стаття надійшла до редакції 07.05.2016.

B. Gechbaiya, L. Shymanovska-Dianich, T. Ishhejkin

CREATIVE MANAGEMENT AS A TOOL FOR MANAGING ORGANIZATIONAL CHANGES IN THE ENTERPRISES OF UKRAINE

The article presents results of a study of the phenomenon of creativity and creative management. Analyzed in terms of academics and practitioners on the phenomenon of creativity.

Determined that:

most scholars and practitioners recognize that creativity is the key factor in achieving success in various fields of activity, but the concept of creativity itself remains somewhat vague, inaccurate and quite difficult to give him a clear verbal formulation;

the task is even more complicated by the fact that the definition of the term depends on the context of its use. For example, the concept of art and literature, production and business has a different meaning. However, quite often creativity associated both with enthusiasm as a kind gift, and using specific technologies and methods;

currently there is no single answer to the question whether there is a general creativity as a phenomenon, or it is a scientific construct, or a separate process of creativity, or creativity - is the amount of other psychological processes.

Reveals the objective necessity of introduction of creative management in the practice of the Ukrainian enterprises. The feasibility of creating a creative management systems. Defined purpose and main tasks of the system of management of creative enterprises.

It is proved that the objective necessity of the implementation of creative management in the practice of Ukrainian enterprises due to several factors:

the constant occurrence in different areas of activity of the enterprises of complex problems;

in the case of uncertainty, turbulence, internal and external environment in the business management process increasingly there is a need of operative search of non-standard solutions;

in the present conditions of business leaders are usually those companies whose management unit is able to think and act creatively, generate and effectively implement new and unusual and original ideas;

it is well known that innovative benefits quickly replicated competitors, and the company to keep its competitive edge, it is necessary to systematically improve and play new original products and effective management decisions;

the constant changes in all spheres of society, emergencies and crises, require a search for innovative solutions, support of effective directions of the development of enterprises and various organizational changes.

But the main fact, providing an objective necessity of formation of creative management in enterprises in today's economy is the need to build a society in the creative class as an important productive force of social production.

Keywords: *creativity, creative management, system of management, organizational change, the enterprise*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Брятко А.А.** – здобувач, *Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*
- Булатова О. В.** – доктор економічних наук, професор, *Маріупольський державний університет*
- Василенко А.** – здобувач, *Маріупольський державний університет*
- Воробйова М.О.** – аспірантка кафедри економіки та управління національним господарством, *Одеський національний економічний університет*
- Гечбаія Б. Н.** - кандидат економічних наук, доцент, *Батумський державний університет ім. Шота Руставелі, (Грузія)*
- Завора Т.М.** – кандидат економічних наук, доцент, *Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*
- Засадко В. В.** – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, *Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові*
- Ищейкін Т. Є.** - кандидат економічних наук, старший викладач кафедри комерційної діяльності і підприємництва, *ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»*
- Климчук А.О.** – кандидат економічних наук, докторант кафедри міжнародних економічних відносин, *Хмельницький національний університет*
- Марена Т. В.** – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Морозова К. В.** – студентка, *Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний університет»*
- Пахомова О.А.** – здобувач, *Донецький національний університет (м. Вінниця)*
- Путятін Е.І.** - здобувач, *Маріупольський державний університет*
- Рубцова М. Ю.** – кандидат економічних наук, доцент, *Інститут міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка*
- Семкова Л.В.** – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*
- Слатвінська Л. А.** – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін, *Уманська філія ПВНЗ «Європейський університет»*
- Сніщенко Р. Г.** – кандидат економічних наук, доцент, *Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського*
- Узун В.В.** – здобувач, *Маріупольський державний університет*
- Чентуков І. Ю.** – здобувач, *Маріупольський державний університет*
- Черніченко Г.О.** – доктор економічних наук, професор, *Донецький національний університет (м. Вінниця)*
- Швець Ю. О.** – кандидат економічних наук, викладач кафедри фінансів та кредиту, *Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний університет»*
- Шимановська-Діанич Л.М.** – доктор економічних наук, професор, *Полтавський університет економіки і торгівлі*

CONTRIBUTORS

- Briatko A.** – postgraduate student, *Odessa I.I.Mechnikov National University*
- Bulatova O.** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice Rector for Research, *Mariupol State University*
- Chentukov I.** – postgraduate student of International Economics Chair, *Mariupol State University*.
- Chernichenco G.** – Doctor of Economic Sciences, Professor, *Donetsk National University (Vinnytsia)*
- Gechbaia B.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Batumi Shota Rustaveli State University (Georgia)*
- Ishhejkin T.** – PhD in Economic Sciences, senior instructor, *Poltava university of economics and trade*
- Klymchuk A.** – PhD in Economics, Doctoral student of International Economic Relations Department, *Khmelnyskyi National University*
- Marena T.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*
- Morozova K.V.** – student, *State Higher Educational Institution «Zaporizhzhya National University»*
- Pahomova O.** – postgraduate student, *Donetsk National University (Vinnytsia)*
- Putiatin E.** - postgraduate student, *Mariupol State University*
- Rubcova M.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Institute of international relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv*
- Semkova L.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*
- Shvets Y.** – PhD in Economic Sciences, lecturer of finance and credit, *State Higher*
- Slatvinska L.** – PhD in Economic Sciences, associate professor of the Department of Management and Social and Humanitarian Subjects, *Uman Branch of Private Higher Education Establishment «European University»*
- Shymanovska-Dianich L.** - Doctor of Economic Sciences, Professor, *Poltava university of economics and trade*
- Snishchenko R.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Kremenchug Mykhailo Ostrohradsky National University Educational Institution «Zaporizhzhya National University»*
- Uzun V.** – postgraduate student, *Mariupol State University*
- Vasylenko A.** – postgraduate student, *Mariupol State University*
- Vorobiova M.** – post-graduate of department of economics and management of national economy, *Odessa National Economic University*
- Zasadko V.** – PhD in Economic Sciences, Senior Research Fellow, *Regional Branch of the National Institute for Strategic Studies in Lviv*
- Zavora T.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Poltava National Technical Yurii Kondratyuk University*

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbu.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив)

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 10 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком *Список використаної літератури* і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/index.php>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США ([http://shub123.ucoz.ru/Sistema transliterazii.html](http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)) (див. відповідний Зразок);

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- *посилання на літературу* в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується *авторською довідкою* (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у науко метричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищеп

**ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ У 1991–2010 РР.**

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст статті

.....

.....

.....

.....

Список використаної літератури

1.
2.
3.

Стаття надійшла до редакції __. __.20__

В. Prishchepa

**MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH
OF VOLYN CITIES OF KIEVAN RUS OF 1991–2010**

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyse the processes of their genesis and development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the

chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: *Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.*

Зразок

Для авторів, що надсилають статті до редакції збірника наукових праць
«Вісник Маріупольського державного університету»

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

_____ назва статті

Відомості про Автора:

	<i>Українською мовою</i>	<i>Російською мовою</i>	<i>Англійською мовою</i>
Прізвище			
Ім'я			
По-батькові			
Посада			
Назва установи / навчального закладу			
Науковий ступінь			
Вченезвання			
Контактні телефони, E-mail:			
Домашня адреса			

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По-батькові	
Науковий ступінь	
Вченезвання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

_____ підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

_____ дата

_____ підпис

_____ П.І.Б.

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний
університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА
ВИПУСК 11

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ. наук., проф.

К.В.Балабанов

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.е.н., проф. Ю.І. Чентуков
Заступник відповідального редактора – д.е.н., проф. В.Я. Омельченко
Відповідальний секретар – к.е.н., доц. О.А. Беззубченко

Засновник Маріупольський державний
університет 87500, м.Маріуполь,
пр.Будівельників, 129а
тел.:(0629)53-22-59, e-mail: msuj_e@mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації (Серія КВ №17780-6130 Р від 06.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення №0065

Видавець МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"»
87510, м. Маріуполь, Красномаякська, 2; тел.:(0629)41-35-13
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої
справи ДК № 1792 від 20.05.2004

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей